

Χριστίνα Αργυροπούλου, Γεωργία Χαριτίδου

Β΄ Γυμνασίου

Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων

Ενδεικτικές Οδηγίες για τον/την εκπαιδευτικό

1. Γενικά στοιχεία

Με το νέο Π.Σ. αλλάζει η λογική των Ανθολογίων του Γυμνασίου, καθώς στις τάξεις Α΄ και Β΄ έχουμε τρεις Άξονες Προβληματισμού (Κοινωνική Ζωή, Εξερεύνηση, Αυτογνωσία), που εμπεριέχουν επτά Θεματικές Ενότητες, με συστάδες κειμένων (Κοινωνικές αξίες, Κοινωνικά προβλήματα, Ο τόπος μου, Ο κόσμος, Το ταξίδι, Ταυτότητες, Διλήμματα και Προκλήσεις). Στην εισαγωγή του *Ανθολογίου* δίνονται τόσο η ταυτότητα του βιβλίου όσο και τα κομβικά στοιχεία του Π.Σ., τα οποία είναι αναγκαίο να γνωρίζουν οι καθηγητές/τριες και οι μαθητές/τριες. Επομένως, καλό είναι με την καθοδήγηση του διδάσκοντος/ουσας να μελετηθεί η εισαγωγή του σχολικού *Ανθολογίου* στην τάξη, ώστε να έρθουν οι μαθητές/τριες σε μια πρώτη επαφή με το περιεχόμενό του, να γνωρίσουν τη δομή του και να αποκτήσουν μια αδρομερή εικόνα για τα θέματα, τις συστάδες κειμένων, όπως επίσης και με τον τρόπο εργασίας τους (Το Π.Σ. έχει αναρτηθεί στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π. και Υ.ΠΑΙ.Θ.Α. <https://www.iep.edu.gr/el/nea-programmata-spoudon-arxiki-selida>, <https://www.iep.edu.gr/el/nea-ps-provoli>).

Στο νέο Π.Σ. –πέρα από τους σκοπούς και τους στόχους του μαθήματος και τα προσδοκώμενα αποτελέσματα– γίνεται εστίαση στις μαθητοκεντρικές και συμμετοχικές στρατηγικές μάθησης, που πρέπει να μελετηθούν και να εναλλάσσονται, ανάλογα με τα προς διδασκαλία κείμενα. Είναι στην ευχέρεια του/της διδάσκοντος/ουσας να επιλέγει τη στρατηγική μάθησης για κάθε κείμενο ή συστάδα κειμένων. Προτείνονται στο *Ανθολόγιο* πολλές ενδεικτικές δραστηριότητες, ώστε η διδασκαλία να είναι αποτελεσματική και να υπάρχει διάδραση και ανατροφοδότηση μεταξύ των μαθητών και μαθητριών. Αυτές μπορούν να εμπλουτίζονται ή να αντικαθίστανται με όποιες θεωρεί πιο κατάλληλες ο/η/εκπαιδευτικός της τάξης. Άλλωστε, η κάθε διδασκαλία είναι, ουσιαστικά, ένα μικρό δρώμενο, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο πετυχημένο, στοιχείο που δίνει την ευκαιρία για βελτίωση. Απώτερος στόχος είναι οι μαθητές/τριες με την υιοθέτηση στρατηγικών ανάγνωσης να κινητοποιηθούν και να συνεργαστούν δημιουργικά για να οικοδομήσουν μια στέρεη σχέση με τα λογοτεχνικά κείμενα, που πέρα από την απόλαυση μπορεί να οδηγήσει και στη φιλιαναγνωσία.

Προς την κατεύθυνση αυτή θα βοηθήσουν εκτός από το Π.Σ., τόσο ο *Οδηγός του Εκπαιδευτικού* (<https://prosvasimo.iep.edu.gr/el/epimorfwtiko-yliko-2017>) όσο και το *Υλικό Επιμόρφωσης*, που είναι αναρτημένα στην ιστοσελίδα του ΙΕΠ (<https://www.iep.edu.gr/el/>), όπου παρουσιάζονται στοιχεία Θεωρίας της Λογοτεχνίας, σενάρια για τη διδασκαλία ολόκληρου έργου, τρόποι συγκρότησης των σχεδίων διδασκαλίας από τον/την εκπαιδευτικό, ενδεικτικές δημιουργικές δραστηριότητες (ατομικές, διττοί λόγοι, ομαδοσυνεργατικές, σχέδια εργασίας/project) και φύλλα αξιολόγησης. Για την καλύτερη οργάνωση της διδασκαλίας είναι

αναγκαίο να ληφθούν υπόψη οι διατιθέμενες ώρες για τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας από το Ωρολόγιο Πρόγραμμα. Εννοείται ότι οι ώρες αυτές δεν πρέπει να διατίθενται για τη διδασκαλία άλλων φιλολογικών μαθημάτων.

Συγκεκριμένα, είναι απαραίτητο να υπάρξει ανάμεσα στους/στις διδάσκοντες/διδάσκουσες σε κάθε τάξη συνεννόηση και μια πρώτη επιλογή από τα κείμενα κάθε συστάδας του *Ανθολογίου*, για να καθοριστεί ποιων κειμένων η μελέτη θα πραγματοποιηθεί στην τάξη και ποια από αυτά θα δοθούν για μελέτη και επεξεργασία -ατομική ή σε μικρές ομάδες- στο σπίτι, ώστε να παρουσιαστούν, στη συνέχεια, στην τάξη. Η επιλογή κάποιων κοινών κειμένων βοηθάει ώστε στην εξεταστέα ύλη για τις τελικές εξετάσεις να περιλαμβάνονται κοινά, ως επί το πλείστον, κείμενα. Η κατάλληλη προετοιμασία του μαθήματος, η αξιοποίηση του συμπληρωματικού ψηφιακού υλικού, η επιλογή των στρατηγικών μάθησης και η εναλλαγή διδακτικών πρακτικών είναι δυνατόν να βοηθήσουν ώστε το μάθημα της Λογοτεχνίας να μην αντιμετωπίζεται μόνον ως ένα ακόμα διδακτικό αντικείμενο προς εξέταση και αξιολόγηση, αλλά ως μια εμπειρία απόλαυσης.

Επίσης, σύμφωνα με το νέο Π.Σ., το εποπτικό υλικό του βιβλίου (εικόνες, πίνακες ζωγραφικής κλπ.) δεν έχει διακοσμητικό χαρακτήρα, αλλά συνδέεται με τα ανθολογημένα κείμενα ή και αξιοποιείται στις δραστηριότητες, που ανατίθενται στους/στις μαθητές/τριες. Δηλαδή, είτε δηλώνεται ρητά είτε όχι, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να αξιοποιεί το οπτικό υλικό και να επινοεί ερωτήσεις, δραστηριότητες ή ερευνητικές εργασίες, με χαρακτήρα δημιουργικό ή παιγνιώδη, όπου είναι δυνατόν, σε σύνδεση με τα κείμενα.

Στην προσπάθεια αυτή, χάρη στις Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνιών (ΤΠΕ), αξιοποιούνται και τα Ψηφιακά Μαθησιακά Αντικείμενα (ΨΜΑ), τα οποία συνοδεύουν το *Ανθολόγιο* και προσφέρουν την ευκαιρία για ψηφιακές δημιουργικές δραστηριότητες και για την επαφή των μαθητών/τριών με ηχητικό ή οπτικό συμπληρωματικό υλικό. Επίσης, τα πρόσθετα κείμενα μπορούν να ελκύσουν το ενδιαφέρον τους για τη λογοτεχνία και να αποτελέσουν ερέθισμα για μελέτη όλου του έργου (φιλιαναγνωσία). Τόσο τα κείμενα των συστάδων στο *Ανθολόγιο* όσο και το υλικό που παρατίθεται στα ΨΜΑ προσφέρονται για συνεργατική μάθηση, αλλά και για αξιολόγηση ή αυτοαξιολόγηση που είναι μέρος της διδακτικής πρακτικής.

2. Παραδείγματα προσέγγισης με αξιοποίηση της ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας στη μελέτη συστάδας κειμένων

Με όλες τις ενδεικτικές προτάσεις επιδιώκεται η άσκηση των μαθητών/τριών στη μελέτη και στην κατανόηση των κειμένων, στη συνεργασία, στην παραγωγή γραπτού και προφορικού λόγου, στην όξυνση της κριτικής σκέψης και, επιπλέον, στη μελέτη λογοτεχνικών έργων των συγγραφέων της συστάδας ή και άλλων δημιουργών (φιλιαναγνωσία).

Πρώτη (ενδεικτική) πρόταση προσέγγισης συστάδας κειμένων: Μία ομάδα αναλαμβάνει τη μελέτη (με δοσμένες ερωτήσεις) τουλάχιστον τριών κειμένων από το σύνολο των κειμένων της πρώτης συστάδας και τα παρουσιάζει στην τάξη (περιεχόμενο, αξίες, πλοκή), πάντα σε συνεργασία με τον/την διδάσκοντα/ουσα. **Η δεύτερη ομάδα** μελετάει τα ίδια κείμενα ως προς τη δομή, τη μορφή (γλώσσα) και τα εκφραστικά μέσα. **Η τρίτη ομάδα** εντάσσει τα κείμενα στο είδος και την εποχή συγγραφής τους, λαμβάνοντας υπόψη και τον τίτλο και τα

παρα/περικειμενικά στοιχεία (προοργανωτές, βιογραφικά, ημερομηνία -που ίσως υπάρχει κάτω από το κείμενο- και ό,τι άλλο είναι σχετικό). Στο τέλος της διαδικασίας, κοινοποιούνται, ατομικά ή κατά ομάδες, στην αναγνωστική κοινότητα οι εντυπώσεις και τα συμπεράσματα από τα κείμενα που μελετήθηκαν.

Δεύτερη (ενδεικτική) πρόταση προσέγγισης συστάδας κειμένων: Στις εκτενέστερες συστάδες μπορεί η προσέγγιση να γίνει από περισσότερες των τριών ομάδες. Με αφορμή τα προς μελέτη κείμενα της συστάδας (τρία ή το πολύ τέσσερα) οργανώνονται, μέσα στην τάξη, οι ομάδες. Διαβάζονται τα κείμενα εκφραστικά και, στη συνέχεια, ακολουθεί συζήτηση, διευκρίνιση κάποιων δύσκολων σημείων, γλωσσική εξομάλυνση του κάθε κειμένου, ώστε να ολοκληρωθεί η κατανόησή του. Επιπρόσθετα, αναδεικνύονται τα θεματικά τους κέντρα, η οπτική με την οποία κάθε δημιουργός αναπτύσσει το θέμα της συστάδας, η γλώσσα γραφής του/της, καθώς και τα κύρια εκφραστικά μέσα που αξιοποιεί. Αν κάποια κείμενα έχουν διάλογο ή ευθύ και πλάγιο λόγο, η εκφραστική ή θεατρική ανάγνωση από μαθητές/τριες θα προσδώσει στο ή στα κείμενο/α ζωντάνια και θα το/τα απολαύσουν. Μπορεί να διερευνηθούν και κάποιες ομοιότητες και διαφορές στην πραγμάτευση του ίδιου θέματος (οπτική, γλώσσα, πλοκή κ.ά.), ώστε να αναδειχθεί πώς συνομιλούν μεταξύ τους τα κείμενα. Ο συγκεκριμένος τρόπος προσέγγισης μπορεί να κινητοποιήσει τους/τις μαθητές/τριες και να τους/τις βοηθήσει να αντιληφθούν τόσο την ποικιλία οπτικών που υιοθετούνται για κάθε θέμα από τους λογοτέχνες, ως αναπαράσταση της πραγματικότητας, όσο και την καθημερινή ζωή με τις ποικίλες εκφάνσεις της. Στο τέλος της διαδικασίας, κάθε ομάδα κοινοποιεί στην αναγνωστική κοινότητα τις εντυπώσεις και τα συμπεράσματά της από τα κείμενα που μελέτησε. Έτσι, καθίσταται εφικτή η προσπέλαση πολλών κειμένων από κάθε συστάδα. Ακολουθούν εργασίες με σχολιασμό χωρίων, συμπλήρωση κενών κ.ά. και δίνονται ευρύτερες δραστηριότητες για το σπίτι, π.χ. να δημιουργήσουν οι μαθητές/τριες διήγημα ή πληροφοριακό κείμενο, αξιοποιώντας στοιχεία από όλα τα κείμενα, με ίδιο ή σχετικό θέμα, αλλά με άλλον τίτλο, με άλλη πλοκή και άλλο τέλος. Στο επόμενο μάθημα παρουσιάζονται οι εργασίες των μαθητών/τριών και επιλέγεται η καλύτερη ως προς το περιεχόμενο, την έκφραση, την πλοκή κλπ. (αξιολόγηση), η οποία μπορεί να ανακοινωθεί και στα άλλα τμήματα της ίδιας τάξης (όπου υπάρχουν).

Τρίτη (ενδεικτική) πρόταση προσέγγισης συστάδας κειμένων: Ο/Η εκπαιδευτικός μπορεί, αρχικά, να επιλέξει από τη συστάδα των κειμένων τη μελέτη ενός μόνον κειμένου και, στη συνέχεια, να ακολουθήσει η μελέτη όλων των υπολοίπων κειμένων. Ενδεικτικά, προτείνεται το μοντέλο του ερμηνευτικού κύκλου: *όλο-μέρος-όλο*, για τη συνολική θεώρηση του κειμένου και τη διερεύνηση της πρώτης ανταπόκρισης των μαθητών/τριών. Ακολουθεί ανάλυση των επιμέρους στοιχείων του κειμένου, αξιοποίηση των παρακειμενικών στοιχείων και επιστροφή στο όλο κείμενο με ανάγνωση εκφραστική ή θεατρική, αν προσφέρεται. Η εκφραστική ανάγνωση των κειμένων, η οποία αποτελεί σημαντικό στόχο του νέου Π.Σ., ιδίως στις μικρότερες τάξεις, μπορεί να γίνει από τον/την καθηγητή/τρια και από τους/τις μαθητές/τριες ή να επιλεγεί ακρόαση ανάγνωσης από τον/την δημιουργό ή από κάποιον/α ηθοποιό (διαδίκτυο, cd κλπ.). Αν αξιοποιηθεί και το μοντέλο της *αναγνωστικής ανταπόκρισης*, με αξιοποίηση των βιωμάτων των μαθητών/τριών, τότε η προσπέλαση των κειμένων ακολουθεί τρεις φάσεις:

- 1^η. Γίνεται *αφόρμηση και προετοιμασία* του μαθησιακού περιβάλλοντος, με σύντομες ερωτήσεις, με επίδειξη των αντίστοιχων με τα κείμενα βιβλίων ή φωτογραφιών σχετικών με το θέμα της συστάδας, με ιδεοθύελλα κλπ.
- 2^η. Γίνεται *ανάγνωση και σημείωση στα περιθώρια των κειμένων των πρώτων εντυπώσεων* των μαθητών/τριών. Επιστρέφουν οι μαθητές/τριες στα κείμενα και αξιοποιούν τα πρώτα στοιχεία, τα οποία καταγράφονται στον πίνακα. Διερευνάται η κατανόηση των κειμένων και γίνεται συζήτηση για το πώς αυτά συνομιλούν μεταξύ τους γύρω από το ίδιο θέμα και προεκτείνονται οι σκέψεις των μαθητών/τριών, με ερεθίσματα που παρέχει ο/η εκπαιδευτικός με κατάλληλες ερωτήσεις.
- 3^η. *Μετά την ανάγνωση και την πρώτη προσέγγιση*, βελτιώνεται η ανταπόκριση των μαθητών/τριών με ανταλλαγή ιδεών, με συζήτηση για τη λογοτεχνία, με εμβάθυνση στα κείμενα και με ανάλυση χωρίων ή δύσκολων σημείων.

Επισημαίνεται ότι στην **πεζογραφία** μπορούν να αξιοποιηθούν όλα τα διδακτικά μοντέλα, ανάλογα με το είδος του υπό προσέγγιση κειμένου (μυθιστόρημα, διήγημα, θέατρο, ημερολόγιο, δοκίμιο). Σε όλες τις περιπτώσεις, μετά την ανάγνωση, εντοπίζονται τα θέματα, τα πρόσωπα, η πλοκή, ο τόπος, ο χρόνος και οι αφηγηματικές τεχνικές, χωρίς πολλές λεπτομέρειες (πάντα με βάση το κείμενο) και με συνεξέταση μορφής και περιεχομένου. Γίνεται εστίαση και στον/στην αφηγητή/τρια (αν συμμετέχει ή όχι στην ιστορία της αφήγησης και σε ποιο πρόσωπο (πρώτο ή τρίτο) μιλάει). Τα βιογραφικά των δημιουργών αξιοποιούνται, εφόσον συνεισφέρουν στην κατανόηση του διδασκόμενου κειμένου.

Και στην **ποίηση** μπορούν να αξιοποιηθούν όλα τα μοντέλα διδασκαλίας, αλλά κυρίως ενδείκνυται η *τετραπλή ανάγνωση* για ενδοκειμενική ανάγνωση και ανάλυση. Μετά την πρώτη ανάγνωση οι μαθητές/τριες επιχειρούν μια πρώτη εκτίμηση, βοηθούμενοι/νες από τον/την εκπαιδευτικό με ανοιχτού τύπου ερωτήσεις. Ακολουθεί η σιωπηρή ανάγνωση και μελέτη του/των ποιήματος/των, γίνεται η διερεύνησή του/τους ως προς τη σημασία των λέξεων και των φράσεων και εντοπίζονται οι επαναλήψεις, τα σχήματα λόγου, η στίξη, το μέτρο, η ομοιοκαταληξία κ.ά. Επίσης, γίνεται διερεύνηση των συναισθημάτων, τα οποία δημιούργησε το ποίημα ή δημιούργησαν τα ποιήματα στους/στις μαθητές/τριες, αναζητείται ο τόνος του ποιήματος (αισιόδοξος, υψηλός, λυρικός, στοχαστικός κ.ά.) και η πρόθεση του/της ποιητή/τριας. Στην **ποίηση**, συζητούνται οι εικόνες του κειμένου και ο τρόπος που αυτές συγκροτούνται, καθώς συχνά γίνονται κατανοητές μέσα από τις συνειρμικές σχέσεις, για να κατανοηθεί η ώσμωση πραγματικού και ονειρικού/ φανταστικού. Διερευνάται, ακόμα, αν το ποίημα ή τα ποιήματα ανήκει/κουν στην παραδοσιακή ή τη μοντέρνα ποίηση.

Στα ποιητικά κείμενα της συστάδας -αν υπάρχουν περισσότερα από ένα-, η εργασία σε ομάδες μπορεί να γίνει και με τη λογική του μοντέλου της *τετραπλής ανάγνωσης*¹, όπου η καθεμιά από τις ομάδες ασχολείται με το ποιητικό κείμενο και αξιοποιεί μία από τις τέσσερις συνιστώσες προσέγγισης: 1. την *ανάγνωση* του ποιήματος (γίνεται η πρώτη εκτίμησή του,

¹ Σύμφωνα με τον «Οδηγό Εκπαιδευτικού» του ΙΕΠ: Το παράδειγμα της τετραπλής ανάγνωσης, ενδείκνυται για τη διδασκαλία του ποιήματος. Αποτελεί εφαρμογή της Νέας Κριτικής και υποδεικνύει την ενδοκειμενική ανάγνωση, κατά την οποία δεν αξιοποιούνται εξωκειμενικά στοιχεία (όπως πληροφορίες για τον ποιητή και την εποχή του). Δεν προβλέπει αφόρμηση, ενώ, μετά την πρώτη ανάγνωση του κειμένου, οι μαθητές/τριες επιχειρούν μια πρώτη εκτίμηση, υποβοηθούμενοι/ες από τον/την εκπαιδευτικό με ερωτήσεις ανοικτού τύπου. Ακολουθεί σιωπηρή ανάγνωση και μελέτη του ποιήματος, για να διερευνηθούν στο τέλος τέσσερις λειτουργικές ιδιότητες του αισθητικού αντικείμενου: η σημασία των λέξεων, των φράσεων, των στίχων, τα συναισθήματα που δημιούργησε στους μαθητές το ποίημα, ο τόνος του ποιητή και η πρόθεσή του. Οι μαθητές/τριες καθοδηγούνται με τη βοήθεια σύντομων και απλών ερωτημάτων, που εστιάζουν στη γλώσσα του ποιήματος.

διευκρινίζονται λέξεις και φράσεις δύσκολες κλπ.), 2. τα *συναισθήματα* που δημιουργούνται στους/στις μαθητές/τριες από το μελετώμενο κείμενο, 3. τον *τόνο* του ποιήματος (σαρκαστικό, ειρωνικό, νοσταλγικό, μουσικό κτλ.) και 4. την *πρόθεση* του δημιουργού (να επικοινωνήσει, να πληροφορήσει, να διδάξει, να προβληματίσει κ.ά.). Επίσης, οι μαθητές/τριες καθοδηγούνται να εστιάσουν και στην πολύσημη ποιητική γλώσσα (λεκτικές επιλογές, πολυφωνία με ιδιώματα, χρήση συμβόλων κ.ά.). Όλα αυτά έχουν σημαίνουσα βαρύτητα στα ποιήματα της μοντέρνας και κυρίως της υπερρεαλιστικής γραφής και συζητούνται στην αναγνωστική τους κοινότητα.

- **Εναλλακτικά**, η μελέτη των συστάδων, ανάλογα με τις απαιτήσεις των κειμένων, μπορεί να πραγματοποιηθεί **με τη σχολιασμένη/ κατανοούσα ανάγνωση**, για να φανεί η διαπλοκή μορφής και περιεχομένου ή για να συζητηθούν κάποια απαιτητικά σημεία των κειμένων.
- Ακολουθεί η συνολική θεώρηση των κειμένων, με συζήτηση των βασικών νοημάτων/θεμάτων ή ανάγνωση κάποιων παραγράφων κομβικής σημασίας.
- Γίνεται η καταγραφή βασικών στοιχείων τους στον πίνακα ή και στον ατομικό φάκελο των μαθητών/τριών, στον οποίο καταχωρίζουν και τα φύλλα μαθήματος ή αξιολόγησης του/της εκπαιδευτικού.
- Αξιοποιείται το συμπληρωματικό υλικό (ψηφιακό) κατά τη διδασκαλία ή στην ανακεφαλαίωση.
- Τέλος, δίνονται δραστηριότητες και εργασίες για το σπίτι.

Συνεπώς, εκείνο που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη είναι ότι η μελέτη κάθε κειμένου, πολύ περισσότερο του λογοτεχνικού, κινείται από την επιφάνεια στο βάθος, με αξιοποίηση της πρόσληψης του/της μαθητή/τριας και της ανταπόκρισής του/της σε αυτό. Με τη μελέτη, αναδεικνύονται *οι φωνές* των κειμενικών ηρώων (πολυφωνία) - συχνά με τα ιδιόλεκτά τους - και τα διακείμενα ή με τις εκφράσεις που θυμίζουν άλλους δημιουργούς (διακειμενικότητα - διαλογικότητα). Ευαισθητοποιούνται οι μαθητές/τριες στην αισθητική του κάθε κειμένου, στο ύφος του, στην τέχνη γραφής του/της δημιουργού, ακόμα και στο πώς η κοινωνία αντανακλάται σε αυτό. Τα κειμενικά και παρα/περικειμενικά στοιχεία συμβάλλουν στην ένταξη του έργου στην εποχή του και στις μορφές ζωής, που προβάλλονται, οπότε γίνεται σύγκριση του τότε με το τώρα. Τέλος, αξίζει να προστεθεί ότι όπου υπάρχει διάλογος, καλό είναι να ανατίθεται η εκφραστική ανάγνωση σε μαθητές/τριες, στοιχείο που βοηθάει στην ανάδειξη της πολυφωνίας του κειμένου. Με τη συμμετοχή και την ενθάρρυνση οι μαθητές/τριες θα μάθουν *πώς να μαθαίνουν*.

3. Η διδασκαλία ολόκληρου (αυτοτελούς, εκτενούς) έργου

Πολύ σημαντικό στοιχείο του νέου Π.Σ. είναι η θεσμοθέτηση, για πρώτη φορά, της διδασκαλίας ολόκληρου έργου, αίτημα των φιλολόγων εδώ και πολλά χρόνια. Για τη διδασκαλία αυτοτελούς εκτενούς λογοτεχνικού έργου δίνονται πληροφορίες στον *Οδηγό του Εκπαιδευτικού*, όπου προτείνονται έργα, και στο *Υλικό Μελέτης - Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών, Λογοτεχνία, Γυμνάσιο (ΙΕΠ)*. (βλ. <https://www.iep.edu.gr/el/nea-programmata-spoudon-arxiki-selida>, <https://www.iep.edu.gr/el/nea-ps-provoli>).

Από τη λίστα των προτεινόμενων έργων επιλέχθηκε το έργο *Άννα Φρανκ Το Ημερολόγιο*, για το οποίο ακολουθεί σχετικό σενάριο διδασκαλίας². Επίσης, με στόχο την καλλιέργεια της φιλαναγνωσίας μπορεί να εντάσσεται το μέρος στο όλον, παίρνοντας αφορμή από τα αποσπάσματα του *Ανθολογίου*.

Η διδασκαλία ολόκληρου έργου μπορεί να γίνει με διάφορους τρόπους. Μια γενική οδηγία είναι το μυθιστόρημα κατά κεφάλαιο ή η συλλογή διηγημάτων κατά διήγημα να διαβάζονται και να αναλύονται με τη συμμετοχή όλων των μαθητών/τριών στην τάξη για να μάθουν να διερευνούν το κείμενο με ό,τι κείται στην επιφάνειά του και, σταδιακά, να οδηγηθούν στην κατανόησή του σε βάθος. Κάποια κεφάλαια μπορούν να δοθούν, κατά την κρίση του εκπαιδευτικού, για επεξεργασία στο σπίτι και στη συνέχεια να γίνει η συζήτηση στην τάξη (αυτό εξαρτάται από το χρονοδιάγραμμα που θα καταρτίσει ο/η εκπαιδευτικός της τάξης).

Ενδεικτικοί τρόποι μελέτης:

α) Μελέτη ολόκληρου έργου **με τη συγκρότηση ομάδων** και με την κατανομή εργασιών. **Μία ομάδα** μπορεί να εργαστεί πάνω σε θέματα κατανόησης (περιεχομένου), **άλλη ομάδα** σε θέματα τεχνικής της γραφής του δημιουργού, **άλλη ομάδα** να ασχοληθεί με τη γλώσσα και το είδος του μυθιστορήματος ή του διηγήματος, με βάση τα θέματά τους, ή με το είδος της ποίησης, αν είναι παραδοσιακή ή μοντέρνα. **Άλλη ομάδα** καλείται να δώσει, με τη δημιουργική της φαντασία, ένα σύντομο κείμενο με το ίδιο θέμα, αλλά με διαφορετική πλοκή και κατάληξη από εκείνη που δίνει ο/η δημιουργός. Εννοείται ότι οι διδάσκοντες/ουσες θα είναι εμψυχωτές και συνοδοιπόροι των μαθητών/τριών για να πετύχει η διαδρομή από την ανάγνωση στην κατανόηση, στην απόλαυση και τη δημιουργική γραφή.

β) Μπορούν οι μαθητές/τριες να εργαστούν **και ατομικά πάνω σε δοσμένες ερωτήσεις** από τον/την διδάσκοντα/ουσα, που αφορούν ολόκληρο το έργο, και να παρουσιάσουν τις εργασίες τους στην αναγνωστική κοινότητα της τάξης τους κατά τα δίωρα μελέτης του ολόκληρου έργου. Εννοείται ότι ο/η εκπαιδευτικός, ανάλογα με τις ανάγκες και την «ετοιμότητα» της τάξης του/της, επιλέγει την προσφορότερη διαδρομή για τη μελέτη αυτοτελούς, εκτενούς λογοτεχνικού κειμένου.

4. Πρόταση για τη μελέτη αυτοτελούς εκτενούς έργου

Δίνεται μία προτάσεις (Α΄) για τη διδασκαλία ολόκληρου έργου και μία δεύτερη (Β΄) διεπιστημονική/διαθεματική με βάση την έννοια «πολιτισμός».

Α΄. Άννα Φρανκ Το Ημερολόγιο

Διδακτικό σενάριο για το μάθημα της Λογοτεχνίας της Β΄ Γυμνασίου, ολόκληρο έργο:
Άννα Φρανκ Το Ημερολόγιο

Τίτλος διδακτικής πρότασης: Προσεγγίζοντας το έργο: *Άννα Φρανκ Το Ημερολόγιο* μέσα στην τάξη. **Τάξη:** Β΄ Γυμνασίου

² Σε **Παράρτημα** στο τέλος δίνονται και άλλες ενδεικτικές και σύντομες προτάσεις.

Άξονες προβληματισμού και Θεματικές Ενότητες: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ, Β΄ Θεματική ενότητα: Κοινωνικά προβλήματα. ΕΞΕΡΕΥΝΗΣΗ, Β΄ θεματική Ενότητα: Ο κόσμος. ΑΥΤΟΓΝΩΣΙΑ, Α΄ Θεματική ενότητα: Ταυτότητες.

Χρονική διάρκεια: 15 διδακτικές ώρες (σε συνεχόμενα δίωρα, εφόσον είναι εφικτό).

Λογοτεχνικό βιβλίο: Άννα Φρανκ *Το Ημερολόγιο*, μτφρ. Έρση Λάγκε, εκδ. Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος Α.Ε., Αθήνα 1990.

Στρατηγική: Εναλλαγή της άμεσης/κατευθυνόμενης διδασκαλίας με την ομαδοσυνεργατική διδασκαλία.

Σύντομη περιγραφή για την ανάγνωση και τη μελέτη ολόκληρου έργου

Η ανάγνωση και η μελέτη από τους/τις μαθητές/τριες ενός εκτενούς πεζογραφικού έργου και η επαφή τους με τον λογοτεχνικό κόσμο κρίνονται ως ιδιαίτερα σημαντικές διαδικασίες για το μάθημα της Λογοτεχνίας. Το έργο *Άννα Φρανκ Το Ημερολόγιο* είναι ένα εκτενές, μεταφρασμένο στα ελληνικά, έργο της κλασικής λογοτεχνίας, στο οποίο η Άννα Φρανκ, μία Εβραιοπούλα έφηβη, βιώνει τη φρίκη του *Ολοκαυτώματος*. Οι πρωταγωνιστές και δευτεραγωνιστές είναι μέλη της εβραϊκής οικογένειας της Άννας, αλλά και άλλοι Εβραίοι, οι οποίοι συγκατοικούν αναγκαστικά στο συγκεκριμένο κρησφύγετο. Μέσα από τη διδασκαλία αυτού του έργου, οι μαθητές/τριες θα έχουν την ευκαιρία να συζητήσουν τις ιδέες του κειμένου, να ταυτιστούν με την ηρωίδα και να καταλήξουν στα δικά τους συμπεράσματα τόσο για την αγριότητα του πολέμου όσο και για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει ο άνθρωπος σε εμπόλεμες καταστάσεις για να επιβιώσει. Πρόκειται για έναν υπαρκτό σκληρό κόσμο, τον οποίο βίωσαν οι Εβραίοι στη διάρκεια του *Ολοκαυτώματος*. Το έργο, όπως λέει και ο τίτλος: *Άννα Φρανκ Το Ημερολόγιο*, είναι καθημερινές καταγραφές της Άννας Φρανκ, η οποία αποτυπώνει τις δυσκολίες, τις σχέσεις και τα συναισθήματα των Εβραίων στο τραγικό εκείνο ιστορικό πλαίσιο. Η ανάγνωση και η μελέτη αυτού του κειμένου μπορεί, στο πλαίσιο των διδακτικών στόχων και της φιλοσοφίας του Π.Σ., να πραγματοποιηθεί στην τάξη ή και στο σπίτι, όταν αυτό είναι αναγκαίο. Από τη μελέτη του έργου (*Άννα Φρανκ Το Ημερολόγιο / Das Tagebuch der Anne Frank*) στο προαναγνωστικό, αναγνωστικό και μεταναγνωστικό στάδιο, οι μαθητές/τριες θα επικοινωνήσουν με αυτό το έργο που έχει λογοτεχνική και ιστορική αξία. Επίσης, θα ασχοληθούν, ομαδικά ή ατομικά, με δημιουργικές δραστηριότητες, θα συζητήσουν για τις ιδέες των προσώπων, για τα τότε δρώμενα και θα μπορέσουν ίσως να τα συνδέσουν με όσα η ανθρωπότητα αντιμετωπίζει σήμερα.

Στο συγκεκριμένο έργο (Άννα Φρανκ Το Ημερολόγιο, 1990):

- Εντοπίζονται ενδιαφέροντα θέματα για τους /τις μαθητές/τριες. Υπάρχει στο έργο ενδιαφέρονσα πλοκή και εξέλιξη (σκηνές, διάλογοι, συγκρούσεις/προβληματισμοί και διάφοροι/ες ήρωες/ίδες ως δρώντες χαρακτήρες).
- Προσφέρονται η δράση των ηρώων και οι ψυχολογικές μεταπτώσεις της ηρωίδας (Άννας) για δημιουργικές δραστηριότητες και για διακαλλιτεχνική προσέγγιση (αισθητική καλλιέργεια), με αξιοποίηση των ψηφιακών μέσων (π.χ. ζωγραφίζουν οι μαθητές/τριες το καταφύγιο στο οποίο έζησε η Άννα Φρανκ, συγκεντρώνουν υλικό, όπως φωτογραφίες, βίντεο κλπ. για τη ζωή της, δημιουργούν μία ψηφιακή ιστορία με βιντεοσκοπημένη δραματοποίηση, ακούν τραγούδια με θέμα την ειρήνη κ.ά.).

– Ευνοούν οι αφηγήσεις των κειμενικών προσώπων και οι μεταξύ τους διαπληκτισμοί στη δημιουργική γραφή, π.χ. μετατροπή του αποσπάσματος σε διαλογική μορφή ή σε δραστηριότητα διττών λόγων, που συμβάλλουν στην άσκηση του διαλόγου, στην καλλιέργεια της κριτικής σκέψης και στην αφύπνιση δεξιοτήτων στους/στις μαθητές/τριες, ανάλογα με τις δυνατότητές τους (διαφοροποιημένη διδασκαλία).

Επίσης, πέρα από τα παραπάνω, κατά τη μελέτη του συγκεκριμένου έργου:

– Μπορούν να αναδειχθούν οι αναγνωστικές στάσεις των μαθητών/τριών, οι οποίες προκαλούνται αφενός από τη διαφορετικότητα (το γνωστικό υπόβαθρο, τα βιώματα, τις επιμέρους κλίσεις, τα ενδιαφέροντα) κάθε παιδιού και αφετέρου από τις ιδιαίτερες συνθήκες επικοινωνίας ανάμεσα στα μέλη της αναγνωστικής τους κοινότητας.

– Είναι δυνατό να αναδειχθεί η δύναμη του έργου ως λογοτεχνικού κειμένου και έτσι κατανοείται γιατί αυτό έχει καταλάβει υψηλή θέση στη διεθνή και ελληνική λογοτεχνική παράδοση και θεωρείται κλασικό έργο.

– Μπορεί να διαπιστωθεί η δύναμη της λογοτεχνικής μετάφρασης, από την επίδραση που θα έχει αυτό το έργο στους/στις μαθητές/τριες αναγνώστες/στρίες. (βλ. αρχές που έχουν προταθεί κατά καιρούς ως οδηγίες [Πύλη για την ελληνική γλώσσα, DAVID CONNOLLY, Λογοτεχνική μετάφραση: σε τι χρησιμεύει η θεωρία;](#))

Διδακτική μεθοδολογία

Οι στρατηγικές μάθησης και η μεθοδολογία διδασκαλίας απορρέουν από το νέο Π.Σ., το οποίο προτείνει να αξιοποιηθούν τα σχετικά εργαλεία της Θεωρίας της Λογοτεχνίας και των Θεωριών της Μάθησης. Επομένως, η διδασκαλία μπορεί να βασίζεται σε διάφορες αναγνωστικές θεωρίες, όπως το μοντέλο που αξιοποιεί τον Ερμηνευτικό κύκλο μέσα από το σχήμα: *όλο – μέρη – όλο* και της *αναγνωστικής ανταπόκρισης* (τρεις φάσεις: *πριν από την ανάγνωση, κατά την ανάγνωση και μετά την ανάγνωση*), το οποίο στοχεύει στην ενεργοποίηση των ανταποκρίσεων των μαθητών/τριών και την αξιοποίηση των βιωμάτων τους. Με βάση αυτά τα μοντέλα ανάγνωσης, οι μαθητές/τριες μπορούν να αποδώσουν νόημα στο κείμενο και να δημιουργήσουν τα δικά τους κείμενα, που συμβάλλουν στην προσέγγιση/ πρόσληψη/ ερμηνεία του συγκεκριμένου έργου, χωρίς να αγνοούνται οι τρεις άξονες προβληματισμού του νέου Π.Σ. (Κοινωνική ζωή, Εξερεύνηση, Αυτογνωσία). Συγχρόνως, η διδασκαλία βασίζεται στα θεματικά πεδία, στις θεματικές ενότητες και στα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα.

Προτείνεται η αξιοποίηση της κειμενοκεντρικής μεθόδου, συνδυαστικά με τις αναγνωστικοκεντρικές και σημειωτικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις, ενώ αξιοποιείται η άμεση/κατευθυνόμενη διδασκαλία, σε εναλλαγή με τη συνεργατική μάθηση (ομαδοσυνεργατική). Δίνεται έμφαση στην καλλιέργεια του διαλόγου και της συνεργασίας. Προφανώς, ο/η εκπαιδευτικός, για τη σταδιακή ανάγνωση και διδασκαλία του εκτενούς αυτού έργου, μπορεί να εναλλάσσει ή και να συνδυάζει και άλλα διδακτικά μοντέλα. Είναι, επίσης, χρήσιμο να λαμβάνονται υπόψη τα αποτελέσματα από τις διερευνητικές πρακτικές, που εφαρμόζει ο/η εκπαιδευτικός στην πορεία υλοποίησης του συγκεκριμένου σεναρίου, προκειμένου να αποτιμά τις προσπάθειες των μαθητών/τριών.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι είναι αναγκαίο όλοι/ες οι μαθητές/τριες να ανταποκρίνονται και να συμμετέχουν στη διδακτική πράξη, αξιοποιείται και διαφοροποιημένη διδασκαλία για την ισότιμη συμμετοχή όλων. Ενδεικτικά, μπορεί να υπάρχει η δυνατότητα πρόσβασης σε e-books ή σε ακουστικά βιβλία, που σε κάποιους/ες μαθητές/τριες μπορεί να είναι πολύ χρήσιμα. Ως εναλλαγή και υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών/τριών μπορεί να γίνει και θεατρική ανάγνωση, π.χ. YouTube, Podcast, audio-books. Αξιοποιείται, επίσης, τόσο η σιωπηρή ατομική ανάγνωση, όσο και η σε ομάδες εκφραστική ανάγνωση (κατανοούσα ανάγνωση), έχοντας υπόψη το επίπεδο ετοιμότητας και τα μαθησιακά προφίλ των μαθητών/τριών αυτής της ηλικίας. Η ανάγνωση, εφόσον κριθεί αναγκαίο, μπορεί να διακόπτεται από τον/την εκπαιδευτικό σε κρίσιμα σημεία της δράσης ή σε σημεία δύσκολα στην κατανόηση (συζήτηση, ανασκόπηση, πρόβλεψη κ.ά.).

Μπορεί, μετά την ανάγνωση, να μη δίνονται αμέσως ερωτήσεις για συζήτηση ούτε να ζητείται από τους/τις μαθητές/τριες να το πράξουν. Σε αυτήν την περίπτωση, όμως, δεν παραλείπουμε να ζητάμε από κάθε μαθητή/τρια να πάρει τον λόγο και να πει κάτι για το βιβλίο, έτσι ώστε να ξεκινήσει η συζήτηση. Ακολουθούν οι ερωτήσεις για την ενδοκειμενική μελέτη. Ας σημειωθεί ότι η ανάγνωση των ημερολογιακών καταγραφών γίνεται κατά ένα μεγάλο μέρος στην τάξη, ενώ δεν αποκλείεται και η ανάγνωση στο σπίτι, προκειμένου να εξοικονομείται ο αναγκαίος χρόνος για τη μελέτη αυτού του εκτενούς κειμένου. Κατά την ανάγνωση του έργου, οι μαθητές/τριες κρατούν σημειώσεις και εκ των προτέρων συναποφασίζουν πώς θα κωδικοποιηθεί ο τρόπος που θα εργάζονται και θα σημειώνουν ό,τι κρίνουν αναγκαίο.

Μετά την ανάγνωση των κειμένων/σελίδων ή και αποσπασμάτων με επιλογή των εκπαιδευτικών (σε 15'), με κατευθυνόμενο διάλογο συζητείται το **κύριο θέμα** κάθε ημερολογιακής αναφοράς. Ακολουθούν ερωτήσεις που μπορούν να αξιοποιηθούν κατά τη συζήτηση ή να επιλεγούν για να συμπεριληφθούν σε φύλλα εργασίας (στην τάξη) ή, τέλος, να αποτελέσουν δραστηριότητες είτε εντός είτε εκτός της τάξης. Είναι προφανές ότι την ευθύνη επιλογής των ερωτήσεων και δραστηριοτήτων από όλες όσες προτείνονται την έχει ο/η εκπαιδευτικός. Μπορεί, ακόμα, να προτείνονται εργασίες και δραστηριότητες από τις οποίες επιλέγουν οι μαθητές/τριες όσες τους/τις ενδιαφέρουν.

Η προτεινόμενη αναγνωστική διαδικασία βασίζεται, κυρίως, στους σκοπούς-στόχους του ισχύοντος Π.Σ. Για να εξασφαλιστεί η επιδιωκόμενη εμπέδωση όσων διδάσκονται, μπορούν να ενεργοποιηθούν τρία χρήσιμα εργαλεία:

- **Το αναγνωστικό ημερολόγιο**, σε σχέση με τις ημερολογιακές καταγραφές του συγκεκριμένου έργου.
- **Ο χάρτης προσώπων/γενεαλογικό-οικογενειακό δέντρο**, με τα πρόσωπα, τα οποία εμφανίζονται στο έργο Άννα Φρανκ *Το Ημερολόγιο*.
- **Ο χάρτης** (έγχαρτος ή ψηφιακός): πάνω σε αυτόν οι μαθητές/τριες εντοπίζουν τα τοπωνύμια, τα οποία συνδέονται με τα γεγονότα σε κάθε ημερολογιακή αναφορά γεγονότα.

Όσον αφορά τη **διαφοροποιημένη διδασκαλία** σχετικά με το έργο Άννα Φρανκ *Το Ημερολόγιο*, μπορεί αυτή να γίνει με διάφορους τρόπους, ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και τις προτιμήσεις όλων των μαθητών/τριών.

Ακολουθούν κάποιες προτάσεις για τη διαφοροποίηση της διδασκαλίας του έργου:

1. Αναγνώριση διαφορετικών επίπεδων κατανόησης (δίνεται υλικό σε απλούστερη γλώσσα ή σε περίληψη, ζητείται να γίνει εμβάθυνση στις ψυχολογικές και κοινωνικές πτυχές των χαρακτήρων και ανάλυση της ιστορικής συγκυρίας της εποχής).
2. Χρήση Πολυμέσων και Διαδραστικών Εργαλείων (π.χ. ταινίες, διαδραστικοί χάρτες, ψηφιακοί χάρτες, διαγράμματα κ.ά.), για να κατανοήσουν καλύτερα οι μαθητές/τριες την εγκατάσταση και τη ζωή της οικογένειας Φρανκ και των άλλων Εβραίων στην κρυψώνα.
3. Διαφορετικοί τρόποι της διαμορφωτικής αξιολόγησης. Οι μαθητές/τριες, που προτιμούν να εκφράζονται οπτικά, μπορούν να δημιουργήσουν αφίσες ή βίντεο ή ένα ημερολόγιο μέσα από εικόνες και λέξεις. Άλλοι/ες με προφορικές δεξιότητες μπορούν να κάνουν μια παρουσίαση ή να συζητήσουν σε ομάδες διάφορα θέματα.
4. Εστίαση σε συναισθηματικές ή ηθικές πτυχές της ιστορίας (αντίσταση, ελπίδα, φόβο, αντοχή), με βιοματική σύνδεση.
5. Συμμετοχή όλων των μαθητών/τριών σε ομάδες και παρουσίαση των συμπερασμάτων στην ολομέλεια (π.χ. η σχέση της Άννας με την οικογένεια, οι σχέσεις της με τους/τις υπόλοιπους/ες συγκατοίκους, απομόνωση κλπ.).
6. Η ένταξη νέων τεχνολογιών στο έργο (*Άννα Φρανκ Το Ημερολόγιο*) μπορεί να προσφέρει ενδιαφέροντες τρόπους εξερεύνησης της ιστορίας της στη διδακτική προσέγγιση, π.χ. δημιουργία μιας εφαρμογής, που επιτρέπει στους χρήστες να εξερευνήσουν το κρυφό καταφύγιο σε τρισδιάστατη μορφή (Substance 3D Modeler για τρισδιάστατη εικονική πραγματικότητα). Οι χρήστες θα μπορούσαν να «περπατήσουν» μέσα στο σπίτι, να δουν πώς ζούσαν η Άννα και η οικογένειά της και να αλληλεπιδράσουν με αντικείμενα που σχετίζονται με τη ζωή της. Τα αποσπάσματα από αυτό το ημερολογιακό έργο θα μπορούσαν να συνοδεύονται από ερμηνευτικά σχόλια, ιστορικές πληροφορίες κ.ά., τα οποία είναι δυνατό να βοηθήσουν τα παιδιά που το έχουν ανάγκη να κατανοήσουν καλύτερα το κείμενο.

Στόχοι: Με τη μελέτη του έργου *Άννα Φρανκ Το Ημερολόγιο*.

Επιδιώκεται οι μαθητές και οι μαθήτριες:

- Να ασκηθούν στην ενεργητική ακρόαση και στην εκφραστική και κατανοούσα ανάγνωση ενός εκτενούς κειμένου (είτε στην ολομέλεια της τάξης είτε ατομικά).
- Να έρθουν σε επαφή, να κατανοήσουν, να βιώσουν και να απολαύσουν το περιεχόμενο του συγκεκριμένου έργου, που μπορεί να τους παρακινήσει στο μέλλον να στραφούν στη φιλιαναγνωσία.
- Να μάθουν να εντοπίζουν τα βασικά συστατικά κάθε αφήγησης και τις συμβάσεις του αφηγηματικού λόγου (αφηγητής, αφήγηση -που είναι πρωτοπρόσωπη στο ημερολόγιο-, τόπος και χρόνος -διαχείριση αφηγηματικού χρόνου, εξέλιξη, εγκιβωτισμένη αφήγηση-), την πλοκή, τα πρόσωπα ως χαρακτήρες με τους ρόλους τους, το σκηνικό, το/τα πρόβλημα/προβλήματα που αντιμετωπίζει/ζουν ο κάθε ήρωας και η καθημία ηρωίδα.
- Να αφομοιώσουν, σταδιακά, έννοιες-κλειδιά και κάποιους όρους της λογοτεχνίας.
- Να συνειδητοποιήσουν τη συμβολή της λογοτεχνίας στη διαμόρφωση της πολιτισμικής φυσιογνωμίας κάθε εποχής και την έκφραση των συναισθημάτων.
- Να πληροφορηθούν στοιχεία, που σχετίζονται με τη βιογραφία και την εποχή της Άννας Φρανκ, τα οποία μπορεί να συμβάλουν τόσο στην καλύτερη κατανόηση του έργου, όσο και

στον προβληματισμό σε ζητήματα σχετικά με τη ζωή των Εβραίων και άλλων μειονοτήτων στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και διαχρονικά.

– Να καλλιεργήσουν και να εμπλουτίσουν το γλωσσικό τους αισθητήριο, ώστε να παράγουν τον δικό τους λόγο (προφορικό-γραφικό-ψηφιακό).

– Να έρθουν σε επαφή με διάφορα ομόθεμα λογοτεχνικά κείμενα, καθώς και με σχετικά εικαστικά και μουσικά έργα.

Διδακτική πορεία

Α΄ φάση. Πριν από την ανάγνωση (Μία διδακτική ώρα)

1η ώρα. Οι μαθητές/τριες βρίσκονται στην ολομέλεια και ενημερώνονται από τον/την εκπαιδευτικό ότι θα μελετηθεί στην τάξη το έργο Άννα Φρανκ *Το Ημερολόγιο*. Κατόπιν, ο/η εκπαιδευτικός προβάλλει στον διαδραστικό πίνακα της τάξης ή επιδεικνύει το εξώφυλλο ενός εκ των πολλών έντυπων και ηλεκτρονικών εκδόσεων του έργου, ζητώντας να το παρατηρήσουν. Το ίδιο μπορεί να γίνει και με τα στοιχεία της ταυτότητας του βιβλίου. Επίσης, μπορεί να παρουσιάσει και άλλα χρήσιμα δεδομένα (φωτογραφικό υλικό, ιστορικό χρονολόγιο, γλωσσάρι, κριτική για το έργο κ.ά.). Ενημερώνονται από την αρχή ότι το έργο έχει μεταφραστεί, οπότε μπορεί να γίνει σχετική συζήτηση στην τάξη και αργότερα να σχολιαστεί η ποιότητα της γραφής, το ύφος, τα εκφραστικά μέσα κ.ά.

Παροτρύνονται οι μαθητές/τριες να πουν λέξεις ή φράσεις που τους έρχονται στον νου αυθόρμητα, κάθε φορά που ακούν τη λέξη ημερολόγιο (καταιγισμός ιδεών/brainstorming). Οι μαθητές/τριες ενθαρρύνονται να αφήσουν ελεύθερη τη φαντασία τους, ώστε να μοιραστούν με την ολομέλεια μνήμες που ανακτούν, καθώς και ποιο αναμένουν να είναι το περιεχόμενο του έργου. Οι μαθητές/τριες παρατηρούν ότι όλο το έργο χωρίζεται στη βάση ημερολογιακών αναφορών, διάρκειας δύο ετών, όπως καταγράφηκαν από τη συγγραφέα Άννα Φρανκ. (Εννοείται ότι όλοι οι μαθητές/τριες θα έχουν την ίδια έκδοση για να μην υπάρχουν διαφορές στα κεφάλαια ή στη γλωσσική απόδοση). Γίνεται ίσως αναφορά (εάν επαρκεί ο χρόνος) σχετικά με το εάν το ημερολόγιο της Άννας είχε ή όχι επιπλέον σελίδες, δηλαδή, αν κάποιες σελίδες χάθηκαν ή δεν μπήκαν στην έκδοση του έργου εσκεμμένα. Π.χ. η ολλανδική εφημερίδα «Het Parool» δημοσίευσε για πρώτη φορά αποσπάσματα με τίτλο «Τρία φύλλα χαρτιού, δύο γαλάζια και ένα ροζ», τα οποία δεν εμπεριέχονται στο δημοσιευμένο έργο. Επίσης, δίνεται η πληροφορία ότι τα χειρόγραφα τα είχε στην κατοχή του ο έμπιστος φίλος του Ότο Φρανκ, ο Κορ Σάικ («ΤΟ ΒΗΜΑ», 12.5.1960, *Ιστορικό Αρχείο «ΤΟ ΒΗΜΑ»/«ΤΑ ΝΕΑ»*, «ΤΟ ΒΗΜΑ» της 27ης Σεπτεμβρίου 1998). Σε αυτά τα χειρόγραφα αναφέρονται οι σχέσεις του πατέρα και της μητέρας της Άννας, αλλά και η επιθυμία της να μη δημοσιευτεί το ημερολόγιο κ.ά. Είναι σημαντικό να υπάρξει ενημερωτική αναφορά στον τρόπο και στον χώρο όπου βρέθηκε το ημερολόγιο (η γυναίκα που βοηθούσε τους Φρανκ όταν κρύβονταν στο κρησφύγετο, η Μιπ Γκις, ανακάλυψε τα χειρόγραφα της Άννας, γραμμένα στα ολλανδικά, και τα παρέδωσε στον μόνον επιζώντα από την οικογένεια, τον πατέρα της, όταν επέστρεψε στο Άμστερνταμ, μετά τον πόλεμο). Το έργο το έδωσε ο ίδιος για πρώτη φορά στη δημοσιότητα το 1947 με τον τίτλο *The Diary of a Young Girl (Το Ημερολόγιο μιας Νεαρής Κοπέλας)*.

Ο/Η εκπαιδευτικός ρωτά τους/τις μαθητές/τριες και συζητά το έργο (*Άννα Φρανκ Το Ημερολόγιο*) ως είδος γραφής. Ακολουθεί σύντομη συζήτηση στην τάξη για τη σημασία του έργου *Άννα Φρανκ Το Ημερολόγιο από τις 12 Ιουνίου/14 Ιουνίου 1942 μέχρι την 1^η Αυγούστου 1944. Το έργο εξελίσσεται συνολικά σε 2 έτη*, αλλά η Άννα δεν έγραφε καθημερινά. Αναφέρονται πολλές ημερομηνίες, με περιεχόμενο άλλοτε πολύ εκτενές (π.χ. 12 Ιανουαρίου 1944) και άλλοτε πολύ μικρότερης έκτασης (π.χ. 18 Μαρτίου 1944, 7 Αυγούστου 1943, 17 Δεκεμβρίου 1943, 28 Φεβρουαρίου 1944, 18 Απριλίου 1944, 13 Μαΐου 1944, 5 Ιουνίου 1944, 23 Ιουνίου 1944, 30 Ιουνίου 1944). Άλλοτε αναφέρονται εκδοτικές παρατηρήσεις χωρίς αναφορές σε κάτι συγκεκριμένο (π.χ. 13 Ιουλίου 1943 ή 20 Φεβρουαρίου 1944). Επίσης, η ημερομηνία 20 Ιουνίου επαναλαμβάνεται δύο φορές (με και χωρίς τη φράση Αγαπητή Κίττυ, η οποία απαντάται στο σύνολο σχεδόν του έργου, εκτός από την αρχή του ημερολογίου 14, 15 Ιουνίου και μία φορά 20 Ιουνίου). Τέλος, υπάρχουν μεγάλα χρονικά κενά στο ημερολόγιο, που δεν είναι βέβαιο εάν οφείλονται στη συγγραφέα ή σε απώλειες και παρεμβάσεις.

Προτείνεται να υπάρχει ψηφιακός χώρος, όπου οι μαθητές/τριες θα αναρτούν τις σκέψεις τους για το έργο, καθώς και τις ατομικές ή ομαδικές εργασίες τους, θα κρατούν ένα τετράδιο ή ημερολόγιο ανάγνωσης, στο οποίο θα καταγράφουν την πορεία της ανάγνωσης του έργου, καθώς και τις σκέψεις τους για τα δρώντα πρόσωπα και την πλοκή του έργου, με βάση τις ημερολογιακές του αναφορές. Προκειμένου οι μαθητές/τριες να έχουν μια πρώτη αδρομερή εικόνα για το όλον, μπορεί να προβληθεί στον διαδραστικό πίνακα της τάξης το χρονοδιάγραμμα έναρξης και τέλους του ημερολογίου. Επίσης, προτείνεται ο εντοπισμός του ονόματος Κίττυ, το οποίο υπάρχει σχεδόν σε όλο το ημερολόγιο της έφηβης Άννας, δεδομένου ότι τα στοιχεία αυτά μπορούν να εξάψουν τη φαντασία των μαθητών/τριών.

Οι μαθητές/τριες μπορούν να κατανοήσουν το χωροχρονικό και το ιστορικο-κοινωνικό πλαίσιο των γεγονότων στη διάρκεια των οποίων η οικογένεια της Άννας μεταφέρθηκε μυστικά σε κρύπτη στο Άμστερνταμ³. Η Άννα Φρανκ, η μητέρα της και η αδερφή της Μαργκότ άφησαν την τελευταία τους πνοή στο Μπέργκεν-Μπέλσεν (είχαν πληγεί από τύφο). Επέζησε μόνον ο πατέρας της Άννας, όπως προαναφέρθηκε.

Τα θέματα του έργου αναδεικνύονται, σταδιακά, κατά την πορεία ανάγνωσης και μελέτης των κειμένων, για να κρατηθεί αμείωτο το ενδιαφέρον των μαθητών/τριών, κάτι που συμβάλλει στην καλλιέργεια και της κριτικής σκέψης.

Επισημαίνεται ότι στο συγκεκριμένο σενάριο **κάθε διδακτική ώρα θα διαρκεί περίπου 45 λεπτά**, με προσαρμογή των ερωτήσεων και δραστηριοτήτων, που προτείνονται ανά διδακτική ώρα ή διδακτικό δίωρο (Δίωρο: **90 περίπου λεπτά**).

Ενδεικτική δραστηριότητα για το σπίτι: Θα μπορούσε να ζητηθεί από τους/τις μαθητές/τριες να βρουν στοιχεία για το καταφύγιο της οικογένειας, καθώς στην οδό Πρίσενγκρατς υπάρχει ακόμα και σήμερα «Το σπίτι της Άννας Φρανκ».

³ **Het Achterhuis/Το πίσω σπίτι**, Σπίτι της Άννας Φρανκ, γνωστό ως *Το Κρυφό Σπίτι/ Secret Annex*.

Β' φάση. Κατά την ανάγνωση (12 ώρες)

Προτείνεται η κατάτμηση του έργου σε 12 διδακτικές ενότητες (6 διδακτικά δίωρα), ενώ για κάθε μία δίνονται αντίστοιχες ενδεικτικές ερωτήσεις και δραστηριότητες/εργασίες για την τάξη ή το σπίτι, ώστε να διευκολύνεται η σταδιακή του προσέγγιση. Κάθε διδακτικό δίωρο μπορεί να περιλαμβάνει ανάγνωση μερών του ημερολογίου, καθώς και μελέτη των θεμάτων που αναφέρονται σε αυτά. Διευκρινίζεται από την αρχή ότι η δημιουργία διδακτικού σεναρίου για το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ, σε 6 δίωρα των 90 λεπτών το καθένα, αποτελεί μία πρόκληση, καθώς το έργο καλύπτει μια ευρεία σειρά συναισθηματικών και ιστορικών θεμάτων. Ο ρυθμός προσπέλασής του θα είναι, προοδευτικά, όλο και πιο ταχύς, καθώς οι μαθητές/τριες θα έχουν εξοικειωθεί με το ύφος της γραφής της Άννας Φρανκ, όπως και με το κοινωνικό-ιστορικό πλαίσιο του ημερολογίου της. Κάποιες σελίδες του ημερολογίου θα μελετώνται στην τάξη, ενώ κάποιες άλλες θα μελετώνται με υπόδειξη του/της διδάσκοντος/ουσας στο σπίτι, προκειμένου να γίνεται καλύτερη διαχείριση του χρόνου στη σχολική τάξη.

Ενδεικτική κατανομή χρόνου ανά δίωρο/διδακτική ώρα: Οι μαθητές/τριες μπορούν να συμπληρώνουν έναν πίνακα (όπως π.χ. ο παρακάτω) με τα βασικά στοιχεία του κειμένου που μελέτησαν κάθε διδακτική ώρα ή ανά δίωρο.

<i>Πρόσωπα</i>		
<i>Τόπος</i>		
<i>Γεγονότα</i>		
<i>Χρόνος</i>		
<i>Βασικό/ά πρόβλημα/τα του/της ήρωα/ίδας</i>		
<i>Άλλες ιδέες, αξίες, στάσεις, οι οποίες διατυπώνονται στο απόσπασμα και σας έκαναν εντύπωση.</i>		

Ενδεικτικό πρόγραμμα για κάθε δίωρο: 1^ο Δίωρο

1^η Διδακτική ώρα: Ιούνιος 1942. Στην αρχή παρουσιάζονται οι εργασίες των μαθητών/τριών που έχουν προετοιμαστεί στο σπίτι (10'). Στη συνέχεια, η πρώτη διδακτική ώρα του δίωρου μπορεί να αφιερωθεί στην (εκφραστική/μεγαλόφωνη) ανάγνωση του κειμένου, με κύριο στόχο όχι μόνο την ενεργητική ακρόαση, αλλά και την απόλαυση των μαθητών/τριών από την ανάγνωση του κειμένου (15'). Ο/Η εκπαιδευτικός καλεί τους/τις συνομήλικους/ες με την Άννα μαθητές/τριες να εργαστούν σε τέσσερις ή πέντε ομάδες, προκειμένου να ασχοληθούν με τα ερωτήματα, τις δραστηριότητες και τις εργασίες, που θα τους ανατεθούν στην τάξη. Μπορεί να διανεμηθεί και ένα κοινό φύλλο εργασίας.

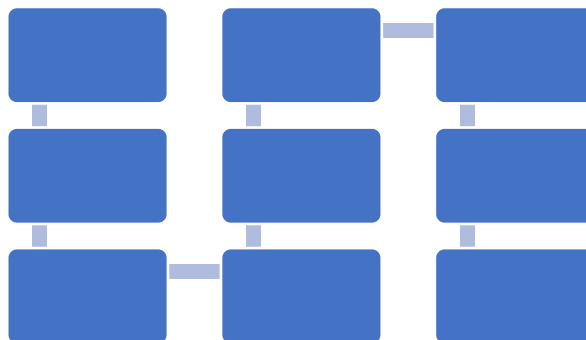
Μετά την ανάγνωση, δίνεται με κατευθυνόμενο διάλογο στις ομάδες χρόνος (20΄) για να κρατήσουν σημειώσεις και να μελετήσουν/προετοιμάσουν τις απαντήσεις τους στις δοθείσες ερωτήσεις. Καλό είναι να γίνει εστίαση στις πληροφορίες για τα μελετώμενα αποσπάσματα, ώστε να διευκολυνθεί η «συνομιλία» μαθητών/τριών με την Άννα Φρανκ (ιστορικό πλαίσιο εποχής). Με το πέρας των απαντήσεων στις ερωτήσεις, ακολουθούν οι δραστηριότητες που ζητούνται ανά ημέρα ή και μήνα. Προφανώς, εάν κρίνεται αναγκαίο ή χρήσιμο, μπορεί τα στοιχεία/γεγονότα μιας ημέρας να συσχετίζονται και με άλλα αντίστοιχα που προηγήθηκαν.

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Ποια κατάσταση επικρατούσε στην Ολλανδία και πώς ανέκυψε η ανάγκη της οικογένειας να κρυφτεί;
- Πώς ζούσε στο παρελθόν και ποιες σχέσεις φιλικές και οικογενειακές είχε δημιουργήσει η Άννα Φρανκ; Ποια ήταν τα πρώτα της ερωτικά σκιρτήματα;
- Γιατί κάποια πράγματα μας φαίνονται πολύτιμα, όταν τα στερηθούμε;
- Ποιες ήταν οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι Εβραίοι και ποιες αβεβαιότητες απασχολούσαν τις εβραϊκές και μη οικογένειες τη συγκεκριμένη περίοδο;
- Να δώσετε έναν δικό σας τίτλο στο συγκεκριμένο μέρος του έργου *Άννα Φρανκ Το Ημερολόγιο*.
- Για ποιον λόγο πιστεύετε ότι επέλεξε η Άννα Φρανκ την 12 Ιουνίου 1944, για να αρχίσει να κρατά προσωπικό ημερολόγιο;
- Για ποιους λόγους η Άννα Φρανκ επέλεξε να ξεκινά κάθε φορά που γράφει στο ημερολόγιό της με τη φράση «Αγαπητή μου Κίττυ»; Ποια ήταν η Κίττυ;

Ενδεικτικές δραστηριότητες⁴-εργασίες⁵ για την τάξη:

- Να δημιουργήσετε, αξιοποιώντας κειμενικά στοιχεία από *Το Ημερολόγιο* αλλά και από τις γενικότερες γνώσεις σας, ένα σύντομο κείμενο, σχετικά με τη ζωή της Άννας Φρανκ πριν από το κρησφύγετο.
- Να φτιάξετε ένα γράφημα, στο οποίο θα συμπληρώσετε τα πρόσωπα με τα οποία ερχόταν σε επαφή η Άννα πριν από τον υποχρεωτικό εγκλεισμό της στο καταφύγιο.

⁴ Στις δραστηριότητες οι μαθητές/τριες αποφασίζουν τι θα επιλέξουν, όταν κατασκευάζουν κάτι, όταν αξιοποιούν προγενέστερη γνώση ή όταν αποκτούν νέα. Δηλαδή όταν δρουν, κινητοποιώντας δεξιότητες και αφυπνίζοντας ικανότητες, όταν ζωγραφίζουν δηλ. μεταφέρουν αυτό που διάβασαν σε ζωγραφική κ.ά.

⁵ Στις εργασίες οι μαθητές/τριες γράφουν κάτι από αυτό που κατανόησαν (περίληψη, θέματα, απαντούν σε ερωτήσεις). Υπάρχει και η ερευνητική εργασία με τη μέθοδο σχεδίων εργασίας/ project ή άλλες μικροέρευνες, **Η εργασία συχνά εμπεριέχει και τη δραστηριότητα**, καθώς δίνονται εργασίες για διάφορες δραστηριότητες, για μετασχηματισμό κλπ. Στο *Ανθολόγιο* για να μη γίνει σύγχυση αποφασίσαμε να γράψουμε ερωτήσεις και δραστηριότητες, διότι θεωρήσαμε πολύπλοκο να γράψουμε: Ερώτηση, εργασία και δραστηριότητα.

– «Έτσι έγινα εγώ γι' αυτόν ένα είδος αναζωογονητικού. Ένας άνθρωπος ποτέ δεν μπορεί να ξέρει σε τι ακόμα μπορεί να χρησιμεύσει.» (30 Ιουνίου 1942): Τι θα λέγατε εσείς εάν έπεφτε στην αντίληψή σας ότι κάποιος/α λέει για εσάς ότι δε σας αντέχει;

2^η Διδακτική ώρα: Ιούλιος 1942 (ημερομηνίες: 3, 5, 8, 9, 10, 11) και **Αύγουστος 1942** (21). Η δεύτερη διδακτική ώρα αυτού του δώρου μπορεί να αφιερωθεί στην (εκφραστική/μεγαλόφωνη) ανάγνωση των επιλεγμένων ημερών του ημερολογίου (**15'**). Στη συνέχεια, με κατευθυνόμενο διάλογο και με ενδεικτικές τις παρακάτω ερωτήσεις διευκολύνεται η μελέτη του.

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Πώς αισθάνθηκε η Άννα την ημέρα της αποφοίτησής της; (βλ. κείμενο 5 Ιουλίου 1942)
- Πώς προετοιμάστηκε η οικογένεια και η Άννα πριν να μπουν στο κρησφύγετο; Ποιες είναι οι πρώτες της εντυπώσεις;
- Ποιες δυσκολίες αντιμετώπισε η οικογένεια μέχρι να μπορέσει να προσαρμοστεί στον νέο χώρο διαμονής της;
- Ποια πρόσωπα βοήθησαν τότε την οικογένεια Φρανκ να επιβιώσει; Ποια η σχέση αυτών των ανθρώπων με τον Όττο Φρανκ;
- Ποιες ήταν οι σχέσεις της Άννας με την οικογένειά της αυτήν την περίοδο;
- Ποια ήταν τα πρώτα ερωτικά σκιρτήματα της Άννας, για ποιον και πώς τα διαχειρίζεται;

Ενδεικτικές δραστηριότητες στην τάξη:

- Να φτιάξετε ένα γενεαλογικό δέντρο με τα μέλη της οικογένειας της Άννας Φρανκ.
- Να σχολιάσετε τι αποτυπώνεται από τον χαρακτήρα της Άννας στο απόσπασμα: «Η μητέρα και η Μάργκοτ δεν ήταν σε θέση να κουνήσουν ούτε το δαχτυλάκι τους. Ξάπλωναν πάνω στα στρώματα στο πάτωμα και είχαν τα χάλια τους. Ο πατέρας και γω, οι δυο ταχτικοί της οικογένειας, αρχίσαμε λοιπόν το συγύρισμα.» (10 Ιουλίου 1942)

Η 2η ώρα του συγκεκριμένου δώρου αφιερώνεται στην παρουσίαση των πορισμάτων/απαντήσεων όλων των ομάδων. Ο/Η εκπαιδευτικός παρεμβαίνει, διακριτικά, συμπληρώνει, προτείνει, εμψυχώνει τους/τις μαθητές/τριες και επισημαίνει επικαλύψεις και παραλείψεις. Το δώρο ολοκληρώνεται με εργασίες για το σπίτι:

1. Εργασία δημιουργικής γραφής για το σπίτι. Να δώσεις στο κείμενό σου (στο θέμα που σου δίνεται) την απαιτούμενη ζωντάνια, λαμβάνοντας υπόψη ότι θα το διαβάσεις στην ολομέλεια της αναγνωστικής κοινότητας της τάξης, με εκφραστική ανάγνωση: «*Να φανταστείς ότι είσαι η Κίττυ ή ένας μακρινός φίλος και μοιράζεσαι με μια φίλη σου τα συναισθήματά σου, όταν διάβασες τα αρχικά αποσπάσματα του έργου*». Στόχος αυτής της εργασίας είναι η καλλιέργεια ενσυναίσθησης (να μπει στη θέση της/του ηρωίδας και ήρωα) και η άσκηση στην εκφραστική ανάγνωση του δικού σου κειμένου.

2. Εργασίες. **α)** Να σχολιάσετε, γραπτά, το ακόλουθο χωρίο, συμπληρώνοντας στον σχολιασμό και όποιο άλλο στοιχείο κρίνετε σημαντικό: «"Μη σκοτίζεσαι" μου είπε "θα μάθεις έγκαιρα κόρη μου. Χαίρου την ελευθερία σου όσο την έχεις ακόμα". Αυτά ήταν όλα. Αχ Θε μου ας είναι αυτή η μέρα ακόμα μακριά.» (5 Ιουλίου 1942) και **β)** Αφού διαβάσετε το παρακάτω χωρίο, να σχολιάσετε το απόσπασμα: «Η μαμά με μεταχειρίζεται καμιά φορά σαν να ήμουνα ένα έξυπνο παιδί και 'γω αυτό δε θέλω να το ανεχτώ.» (21 Αυγούστου 1942). Τι ενοχλεί την Άννα και πώς αισθάνεστε εσείς; Τι θα τη συμβουλευάτε για να αντιμετωπίσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την κατάσταση που την ενοχλεί;

3. Ενδεικτική ερευνητική δραστηριότητα: Οι μαθητές/τριες καλούνται να διερευνήσουν και να συγκεντρώσουν χρήσιμο υλικό για το Ολοκαύτωμα, σε καθορισμένο χρόνο. Επίσης, να γράψουν (200-250 λέξεις), με βάση το υλικό τους, για τον ρόλο της Άννας Φρανκ μέσα από το έργο της για την κατανόηση του Ολοκαυτώματος, αλλά και των επιπτώσεών του στην ανθρωπότητα.

2^ο Δίωρο. Σεπτέμβριος 1942 (2, 21, 25, 27, 28, 29), **Οκτώβριος 1942** (1, 3, 9, 16, 18, 20, 29), **Νοέμβριος 1942** (7, 9, 10, 12, 17, 19, 20, 28), **Δεκέμβριος 1942** (7, 10, 13, 14, 22, 30).

1^η Διδακτική ώρα του δίωρου: Οι μαθητές/τριες παρουσιάζουν τις κατ' οίκον εργασίες τους από το προηγούμενο δίωρο (**10'**). Ακολουθεί η ανάγνωση των γεγονότων των επόμενων μηνών από τον/την εκπαιδευτικό.

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Πώς δικαιολογείται το χρονικό κενό που παρατηρείται στο ημερολόγιο;
- Ποιες σχέσεις δημιουργούνται ανάμεσα στους εφτά συγκατοίκους;

Σεπτέμβριος 1942 (2, 21, 25, 27, 28, 29).

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Ποια η σχέση της Άννας και του νεαρού Πέτρου Βαν-Νταν με τα βιβλία;
- Ποιες σχέσεις δημιουργούνται και ποια συναισθήματα γεννιούνται μεταξύ των μελών των δύο οικογενειών που συγκατοικούν στο κρησφύγετο; Να εστιάσετε στις δύο μητέρες, λαμβάνοντας υπόψη και ό,τι σχετικό αναφέρεται στο κείμενο για την Άννα.
- Η Άννα αρνείται στην κα Βαν-Νταν να διαβάσει το ημερολόγιό της. Για ποιους λόγους συμβαίνει αυτό, με βάση το κείμενο, αλλά και κατά τη γνώμη σας;
- Γιατί και πώς παρεμβαίνει η μητέρα της Άννας σε όσα λέει για την κόρη της η κα Βαν-Νταν;
- Ποια η σχέση της Άννας, γενικότερα, με την οικογένειά της;
- Ποια εντύπωση έχει για τον Πέτρο, τον γιο των νεοφερμένων συγκατοίκων τους, το νεαρό κορίτσι;

Οκτώβριος 1942: (1, 3, 9, 16, 18, 20, 29).

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Πώς αντιλαμβάνεσθε τη φράση της Άννας «Όμως το να γκρινιάζει κανείς δεν ωφελεί.»; (29 Οκτωβρίου 1942)
- Ποια τα συναισθήματα της Άννας για τη μητέρα και την αδελφή της; Πώς διαμορφώνεται η σχέση της Άννας με την αδελφή της Μάργκοτ;
- Τι ενόχλησε την Άννα στη συμπεριφορά της κ. Βαν-Νταν απέναντι στον πατέρα της και γιατί;
- Πώς αντιδρά ο πατέρας της Άννας στις εκδηλώσεις της προς αυτόν;
- Ποια στοιχεία του κειμένου φανερώνουν ότι η Άννα ήταν φιλομαθής;
- Τι θα απαντούσατε στην Άννα εάν ήσασταν στη θέση της μητέρας της, με βάση το χωρίο: «[...], γιατί να θέλει η μητέρα να με σπρώξει στη θρησκεία;» (29 Οκτωβρίου 1942)
- Πώς αισθάνεται το νεαρό κορίτσι από την εμπόλεμη κατάσταση στην οποία ζει;

Ενδεικτικές εργασίες στην τάξη:

- Να συζητήσετε ό,τι έχει σχέση με την ταυτότητα της Άννας και ό,τι πιστεύετε εσείς για τη διαμόρφωσή της δικής σας ταυτότητας, με βάση τα εξής αποσπάσματα: «Τώρα βέβαια μας έχει ανακηρύξει από καιρό απάτριδες ο Χίτλερ και μεγαλύτερη εχθρότητα απ' αυτή, μεταξύ

Γερμανών και Εβραίων, δεν υπάρχει στον κόσμο.» (9 Οκτωβρίου 1942) και «Τι λαός είναι αυτοί οι Γερμανοί που κάποτε τους ανήκα και 'γω;» (9 Οκτωβρίου 1942)

– Να συζητήσετε τι σήμαινε για την Άννα και τι σημαίνει για εσάς η λέξη «ομορφιά», με βάση το απόσπασμα που ακολουθεί: «Όταν ρώτησα τη Μάργκοτ αν είμαι άσχημη ή μάλλον αν με βρίσκει άσχημη, μου είπε ότι έχω αστεία φάτσα, πολύ ωραία μάτια όμως. Μια κάπως αόριστη απάντηση δε νομίζεις;» (16 Οκτωβρίου 1942). Ισχύουν σήμερα τα ίδια πρότυπα ομορφιάς;

Νοέμβριος 1942 (7, 9, 10, 12, 17, 19, 20, 28).

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Ποια πολεμικά γεγονότα συμβαίνουν αυτήν την περίοδο και πώς διαμορφώνονται οι σχέσεις της Άννας με τους γονείς και την αδελφή της;
- Ποιες ευχάριστες στιγμές βιώνει το νεαρό κορίτσι μέσα στο κρησφύγετο;
- Ποιος είναι ο νέος συγκάτοικος του σπιτιού και ποιες αλλαγές/ νέες δυναμικές επιφέρει η παρουσία του στην καθημερινότητα των υπόλοιπων 7 εγκλειστών;

Ενδεικτικές δραστηριότητες στην τάξη:

- Να εμπνευστείτε έναν διάλογο με τον/τη φίλο/η σας, προκειμένου να τον/την πείσετε να βλέπει τη ζωή όπως η Άννα, λαμβάνοντας υπόψη τα ακόλουθα: «Αλλά και 'γω έχω κάποιο δικαίωμα, θέλω να με παίρνουνε στα σοβαρά. Όχι να νομίζουν πως είμαι μονάχα ένας κλόουν.» (7 Νοεμβρίου 1942)
- Θεωρείτε ότι στο ακόλουθο χωρίο ορθά ο πατέρας αποφεύγει να κατηγορεί τη γυναίκα του στην Άννα και αν ναι, γιατί; «Δε θέλει, δε δέχεται καμία κουβέντα πάνω στα λάθη της (της μητέρας) και αποφεύγει κάθε συζήτηση.» (7 Νοεμβρίου 1942)
- Να σχολιάσετε τον κανονισμό διαβίωσης στο κρησφύγετο των Εβραίων και να συζητήσετε την έννοια της συνεργασίας κάτω από αντίξοες συνθήκες.

2^η Διδακτική ώρα του δίωρου: Δεκέμβριος 1942 (7, 10, 13, 14, 22, 30).

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Ποια θρησκευτικά στοιχεία και ποιες θρησκευτικές εορτές αναφέρονται στο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα; (Μπορείτε να ανατρέξετε και στα γεγονότα που αναφέρονται στις 3 Νοεμβρίου 1943, 3 Μαρτίου 1943, 6 Ιουλίου 1944).
- Ποιες και τι είδους δυσκολίες αντιμετωπίζει η οικογένεια;
- Ποιες σκέψεις κάνει η Άννα για τον κόσμο (εντός και εκτός του καταφυγίου), για τη ζωή, για το μέλλον, για τον πόλεμο και ποιες διαφορές διαπιστώνετε στη συμπεριφορά και τις σκέψεις της, πριν και μετά την είσοδο στο κρησφύγετο;
- Για ποια πράγματα και για ποιους ανθρώπους η Άννα νιώθει ευγνωμοσύνη και σε ποιους δε θα ήθελε να μοιάσει;

Ενδεικτικές δραστηριότητες στην τάξη:

- Να γράψετε μία επιστολή της Άννας προς τη μητέρα της (100-120 λέξεις) και μία προς τον πατέρα της (100-120 λέξεις), βασισμένες στην προσωπική της άποψη για τον χαρακτήρα τους.
- Πώς κρίνετε τη συμπεριφορά των παρόντων προσώπων προς την κ. Βαν-Νταν, όταν περιγράφεται η ταλαιπωρία της από πονόδοντο; Είχε δίκιο η Άννα να νιώθει ενοχλημένη; Εσάς ποιες πράξεις σας απωθούν; «Οι υπόλοιποι των θεατών γελούσαν. Το βρίσκω πολύ πρόστυχο εκ μέρους τους, γιατί και εγώ φαντάζομαι σε μια παρόμοια περίπτωση θα ούρλιαζα τρομερά.» (10 Δεκ. 1942)

Ενδεικτικές δραστηριότητες στο σπίτι: (με επιλογή)

- Να γράψετε έναν σύντομο διάλογο για τις σχέσεις της Άννας με τους συγγενείς της.
- Να δημιουργήσετε έναν πίνακα, μία φωτογραφία, σκίτσο κλπ. με βάση το ένα ή και τα δύο χωρία: **α)** «Μου φαίνεται παράξενο να βλέπω να προχωράνε όλοι αυτοί οι άνθρωποι έξω. Μου φαίνεται σαν να βιάζονται τρομερά ή σαν να σκοντάφτουνε πάνω στα ίδια τους τα πόδια» και **β)** «Μπορεί να δει κανείς και διάφορα άλλα πράγματα στο δρόμο αυτοκίνητα, βαπόρια και τη βροχή. Ακούω το στρίγκλισμα του τραμ και φαντάζομαι διάφορες ιστορίες.» (14 Δεκ. 1942)
- Να συντάξετε ένα ερωτηματολόγιο, μέσα από το οποίο θα διαπιστώνεται τι κάνουν και τι θα ήθελαν να κάνουν οι φίλοι και οι συγγενείς σας για σωστή διαχείριση του χρόνου τους. Οι απαντήσεις να συγκεντρωθούν και να δημοσιευθούν στη σχολική σας εφημερίδα ή σε εφημερίδα του Δήμου, στον οποίο ανήκει το σχολείο σας.

3^ο Δίωρο: Ιανουάριος 1943 (30), Φεβρουάριος 1943 (5 και 27), Μάρτιος 1943 (10, 12, 18, 19, 25, 27).

1^η διδακτική ώρα του δίωρου. Παρουσίαση των πορισμάτων/απαντήσεων/εργασιών των μαθητών/τριών που έγιναν στο σπίτι. Ο/Η εκπαιδευτικός παρεμβαίνει στη διαδικασία διακριτικά. Στη συνέχεια, διαβάζει είτε ο/η εκπαιδευτικός είτε οι μαθητές/τριες τα επόμενα ημερολογιακά κεφάλαια και με κατευθυνόμενο διάλογο συζητείται το περιεχόμενό τους στην τάξη.

Ιανουάριος 1943 (30).

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Ποιες ήταν οι αντίξοες συνθήκες διαβίωσης της Άννας Φρανκ στο κρησφύγετο; Πώς τις αντιμετωπίζει; Ανησυχεί μόνο για το μέλλον και την τύχη της οικογένειάς της;
- Υπάρχει κάποια σκηνή που σας προβλημάτισε; Μπορείτε να την περιγράψετε;

Ενδεικτική δραστηριότητα στην τάξη: «Θα 'θελα να παρακαλέσω το Θεό να μου δώσει ένα χαρακτήρα που να μη θυμώνει τους άλλους, όμως δε γίνεται.» (30 Ιανουαρίου 1943)

Να πραγματοποιήσετε έναν αγώνα λόγου (διττοί λόγοι) υπέρ και κατά της άποψης που διατυπώνει η Άννα Φρανκ για τη συμπεριφορά της.

Φεβρουάριος 1943 (5 και 27).

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Ποια συναισθήματα κατακλύζουν το νεαρό κορίτσι, λαμβάνοντας υπόψη τους ανθρώπους που είτε φροντίζουν τη διαβίωση των δύο οικογενειών είτε αυτών που υποφέρουν εκτός του κρησφύγετου; Τι είδους συναισθηματικό κλίμα, τελικά, επικρατεί στο κρυφό σπίτι;
- Ποιο απρόοπτο γεγονός ανέκυψε, που διατάραξε την καθημερινή ρουτίνα των κρυμμένων κατοίκων του κρησφύγετου;
- Πώς αντιδρά η Άννα στην κριτική που υφίσταται από τους γύρω της;
- Πώς εξελίσσονται οι στρατιωτικές επιχειρήσεις και ποια συναισθήματα γεννιούνται στην Άννα;
- Σε ποιον/ποια δε θα ήθελε να μοιάσει, μεγαλώνοντας η έφηβη Άννα και τι δε θα ήθελε να κάνει;

Ενδεικτικές δραστηριότητες-εργασίες στην τάξη: «Καθένας πρέπει να 'χει τη γνώμη τη δική του νομίζω. Όμως αυτή τη θεωρία την κρατώ για τον εαυτό μου, γιατί αλλιώς θα με κοροϊδέψουν.» (5 Φεβρουαρίου 1943) Συμφωνείτε με την άποψη που διατυπώνει η Άννα και

τον τρόπο με τον οποίο διαχειρίζεται την έκφραση της προσωπικής της άποψης; Εσείς τι κάνετε σε αντίστοιχες περιπτώσεις;

Μάρτιος 1943 (10, 12, 18, 19, 25, 27), **Απρίλιος 1943** (1, 2 και 27).

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

– «Για να σου διηγηθώ ακόμα περισσότερα για το σκότωμα καιρού-δουλειά μου, γιατί όλα όσα κάνουμε εδώ μέσα είναι ένα είδος για να σκοτώσουμε τον καιρό να περάσει αυτή η περίοδο του κλεισίματος» (27 Μαρτίου 1943). Πώς αισθάνονται τώρα η Άννα Φρανκ και οι συγγάτοικοί της και ποια γεγονότα τους/τις ανησυχούν; Θεωρείτε ότι πρόκειται για τραγική ειρωνεία; Εάν ΝΑΙ, γιατί;

– Ποιος και πώς βοήθησε στην επίλυση του προβλήματος σε θέματα υγιεινής στο σπίτι;

– Ποιες οι σχέσεις των ανθρώπων και των ζώων στο κρησφύγετο (Μούσου και Μόφυ); Μπορείτε να αναφερθείτε και σε αυτές που είχαν δημιουργήσει οι Όττο με τη γάτα τους, τη μαυρούλα, πριν να κλειστούν στο κρυφό σπίτι (10 Μαρτίου). Μπορείτε να συμβουλευτείτε, ενδεικτικά, για το ίδιο θέμα και τα γεγονότα της 18^{ης} Αυγούστου 1943, 16^{ης} Φεβρουαρίου 1944, 14^{ης} Μαΐου 1944 και 5^{ης} Ιουνίου 1944.

Ενδεικτικές δραστηριότητες-εργασίες στην τάξη:

– Οι οχτώ κρυμμένοι στο κρησφύγετο Εβραίοι/ες τρομάζουν πολύ από έναν έντονο θόρυβο. Στη συνέχεια, η Άννα έγραψε: «Διηγηθήκαμε μετά τα γεγονότα στο προσωπικό (του γραφείου) και οι άθλιοι άρχισαν να γελάνε.» (25 Μαρτίου 1943) Τι θα λέγατε εσείς σε αυτήν την περίπτωση, για να εκδηλώσετε την ενσυναίσθησή σας;

– Να συζητήσετε για το πώς θα μπορούσε να είναι η ζωή σε μια αντίστοιχη κατάσταση με αυτήν που περιγράφεται παραπάνω. Ποια συναισθήματα και ποιες σκέψεις σας δημιουργεί αυτή η προοπτική;

2^η Διδακτική ώρα του δίωρου: Απρίλιος 1943 (1, 2 και 27).

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

– Πού οφείλεται η σωματική και ψυχική κούραση του νεαρού κοριτσιού και πώς την αντιμετωπίζει;

– Να σχολιάσετε τη συμπεριφορά της Άννας προς τους γονείς της και, ιδιαίτερα, προς τη μητέρα της (2 Απριλίου).

– Οι άνθρωποι που βοηθούσαν τους/τις 8 κατατρεγμένους/ες Εβραίους/ες αντιμετωπίζουν, κατά καιρούς, διάφορα προβλήματα, π.χ. υγείας. Τι συνεπάγεται αυτό για τους αποκλεισμένους στο κρησφύγετο ανθρώπους;

Ενδεικτική εργασία στην τάξη: Να συγκρίνετε αυτά που γράφει η έφηβη για τη μητέρα της: «Αισθάνομαι συμπόνια για τη μητέρα, αλήθεια τη συμπονώ βαθιά, γιατί για πρώτη φορά αισθάνθηκα ότι η συμπεριφορά μου δεν της ήταν διόλου αδιάφορη.» με το ακόλουθο παράθεμα: «Περιμένουν να ζητήσω συγγνώμη, αλλά εγώ δεν το μπορώ. Έκανα αυτό μονάχα που το νόμιζα σωστό. Και το οποίο αργά ή γρήγορα έπρεπε να μάθει η μητέρα.» (2 Απριλίου 1943)

Ενδεικτικές δραστηριότητες στο σπίτι (με επιλογή): Να μελετήσετε και τα δύο χωρία **α)** και **β)** και, με βάση το περιεχόμενό τους, να γράψετε ένα γράμμα στη συνομήλική σας Άννα, για το αν συμφωνείτε ή όχι με τη συμπεριφορά και τις απόψεις της.

α) «Είναι καλύτερα να μην αναβάλει κανείς αυτό που πρέπει να ειπωθεί.» (2 Απριλίου 1943)

β) «Φαίνεται σαν να είμαι σχεδόν αδιάφορη απέναντι στα δάκρυα της μητέρας και τα βλέμματα του πατέρα και έτσι περίπου είμαι. Αυτοί νιώθουν για πρώτη φορά αυτό που εγώ νιώθω συνέχεια.» (2 Απριλίου 1943)

4^ο Δίωρο.

1^η Διδακτική ώρα του δίωρου. Οι μαθητές/τριες έχουν μελετήσει στο σπίτι τις αντίστοιχες σελίδες του ημερολογίου. Ο/Η εκπαιδευτικός διαβάζει σελίδες/αποσπάσματα που σχετίζονται με το περιεχόμενο των φύλλων εργασίας, τα οποία ζητά από τους/τις μαθήτριες να συμπληρώσουν στην τάξη, ομαδοσυνεργατικά (σε 4 ομάδες). Κάθε ομάδα θα συμπληρώσει τα φύλλα εργασίας, γνωρίζοντας ότι θα παρουσιάσει στην ολομέλεια τα συμπεράσματα και τις απόψεις της,

Ομάδα 1^η

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Μάιος 1943 (1, 18).

- Ποιες αλλαγές παρατηρείτε στην εξωτερική εμφάνιση των μελών της οικογένειας Όττο.....
.....
- Ποιες οι επιπτώσεις από τον πόλεμο στους νεαρούς Ολλανδούς φοιτητές και την ολλανδική κοινωνία; Ποια πολεμικά γεγονότα συμβαίνουν αυτήν την περίοδο;
.....
.....
- Πώς βλέπει τον πόλεμο η Άννα και πώς οι υπόλοιποι ένοικοι του κρησφύγετου;
.....
.....
- Η νεαρή συγγραφέας αναφέρει: «Όταν σκέφτομαι τη ζωή μου εδώ στο πίσω σπίτι και το συγκρίνω με τους Εβραίους που βρίσκονται ακόμη έξω, νομίζω ότι βρισκόμαστε στον παράδεισο.» (1 Μαΐου 1943). Να σχολιάσετε το χωρίο και στη συνέχεια να το συγκρίνετε με το χωρίο/πρόταση που ακολουθεί: «Όμως αργότερα όταν θα το σκέφτομαι, θα αναλογίζομαι πόσο ξεπέσαμε, πόσο ξεπέσαμε στη συμπεριφορά μας εννοώ.» (1 Μαΐου 1943).

Ομάδα 2^η

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ να βάλω τις τελείες

Ιούνιος 1943.

- Πώς γιόρτασε τα γενέθλιά της η Άννα;
.....
.....
- Ποιο σοβαρό πρόβλημα ανέκυψε στην ομαλή ροή της ζωής και τροφοδοσίας των έγκλειστων ανθρώπων;
.....
.....
- Με ποια κριτήρια η Άννα θεωρεί ένα ποίημα πιο καλό από το άλλο;
.....
.....

- Με βάση τις ποιητικές αναφορές του πατέρα, να γράψετε τα συμπεράσματά σας για το πώς ένιωθε για τη μικρότερη κόρη του.

.....

Ομάδα 3^η

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ιούλιος 1943.

- Πώς συμπεριφέρεται η Άννα σε αυτούς που της ασκούν κριτική;
- Ποια η προσφορά των ανθρώπων που βοηθούν τους/τις κρυμμένους/ες στο κρησφύγετο;
- Τι θα ήθελε να κάνει ο καθένας και η καθεμία μόλις βγουν από την κρυψώνα και ελευθερωθούν;
- Ποια η αξία του ραδιοφώνου εκείνη την εποχή;
- Ποιον ρόλο διαδραματίζουν οι κλέφτες στην εξέλιξη της ιστορίας;
- Με τι ασχολούνται αυτό το χρονικό διάστημα τα δύο κορίτσια;
- Ποιο είναι το πολεμικό κλίμα που επικρατεί και ποιες σκηνές πολέμου περιγράφονται;
- Τι σημαίνει για εσάς η ανάγνωση ενός βιβλίου; Να απαντήσετε, αφού λάβετε υπόψη και το απόσπασμα: «Άλλοι άνθρωποι που ζούνε σε κανονική ζωή δεν μπορούν να καταλάβουν το τι σημαίνει για μας τους κλειδωμένους ένα βιβλίο.» (11 Ιουλίου 1943)

Ομάδα 4^η

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αύγουστος 1943.

- Με ποιες καθημερινές εργασίες/ενασχολήσεις και με ποιες συνήθειες περνά το χρονικό διάστημα του Αυγούστου τόσο η Άννα όσο και οι υπόλοιποι/ες «ένοικοι» στην κρυψώνα;
- Πώς σκιαγραφεί η νεαρή έφηβη τους χαρακτήρες του ζεύγους Βαν-Νταν, καθώς και του κ. Ντούσσελ;
- Ποια συνήθεια είχε η Άννα κατά την προετοιμασία του νυχτερινού ύπνου; (4 Αυγούστου 1943).
- «Στις αρχές, ζαλίστηκα όταν το άκουσα. Σκέψου δεν είναι μικρό πράγμα να βγεις στο δρόμο! Στο δρόμο. Την πρώτη στιγμή είχα τρομάξει μέχρι θανάτου μετά όμως χάρηκα.» (11 Ιουλίου 1943) Να κάνετε μια ανασκόπηση των γεγονότων και των συναισθημάτων που βίωνε η Άννα. Μπορείτε, επίσης, να δημιουργήσετε μια καρτέλα «συναισθημάτων» της Άννας, αφού αναλογιστείτε τι σήμαινε για την Άννα η ιδέα της ελευθερίας. Εσείς πώς θα νιώθατε αν ήσασταν στη θέση της;
- Πώς επιδρά η άσκηση γραφής στο νεαρό κορίτσι; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας, με βάση τα βιώματά σας και τις γνώσεις σας, για το θέμα αυτό.

5^ο Δίωρο.

1^η Διδακτική ώρα: Ο/Η εκπαιδευτικός έχει ζητήσει από τους/τις μαθητές/τριες να διαβάσουν στο σπίτι τις σελίδες που αντιστοιχούν στους ακόλουθους μήνες:

Σεπτέμβριος 1943 (10, 16, 29), **Οκτώβριος 1943** (17, 19), **Νοέμβριος 1943** (3, 8, 11, 17, 27), **Δεκέμβριος 1943** (22, 24, 25, 27, 29), **Ιανουάριος 1944** (2, 5, 6, 7, 12, 15, 22, 24, 27, 28) και **Φεβρουάριος 1944** (3, 12, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 23, 27, 28). Στην τάξη, προκειμένου να

τηρηθεί το αναγκαίο χρονοπλαίσιο, μπορεί ο/η εκπαιδευτικός να επιλέξει ποιες ακριβώς σελίδες από το σύνολο των παραπάνω ημερολογιακών κεφαλαίων θα διδάξει.

Ενδεικτικά:

Οκτώβριος 1943.

Ενδεικτική ερώτηση:

– Οι δυσκολίες στο κρησφύγετο αυξάνονται. Ποιες, κατά τη γνώμη σας, αποτελούν τον μεγαλύτερο κίνδυνο και γιατί; Τι προμηνύεται;

Νοέμβριος 1943.

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Τι σημαίνει να χάνει κάποιος ένα αντικείμενο που αγαπά; Πώς νιώθει η Άννα που έχασε το στυλό της;
- Γιατί η Άννα σκέφτεται την παλιά και χαμένη της φίλη τη Λίζε; (Ο/Η εκπαιδευτικός επεξηγεί ότι σχετικές αναφορές στη Λίζε, εκτός από τις ημερομηνίες 27 και 29 Νοεμβρίου του 1943, υπάρχουν και στην 6η Ιανουαρίου 1944).
- Πώς αποδεικνύεται η αγάπη της οικογένειας της Άννας για τις ανθρωπιστικές σπουδές;
- Ποιο γεγονός κάνει τη νεαρή έφηβη να αισθάνεται τύψεις για τη δική της σωτηρία μέσα στον κρυψώνα;
- Ποια η σχέση της Άννας με τα βιβλία σε αυτό το ημερολόγιο (8 Νοεμβρίου 1943, 12 Μαρτίου 1943 και 6 Απριλίου 1944);

Ιανουάριος 1944.

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Πώς νιώθει τώρα και πώς αιτιολογεί τη συμπεριφορά της η Άννα απέναντι στη μητέρα της (2 και 12 Ιανουαρίου); Πού οφείλεται αυτή η μεταστροφή;
- Ποια και πόσα μυστικά εξομολογείται στην Κίττυ την 6^η Ιανουαρίου;
- Τελικά σε ποιον Πέτρο/ Πίτερ αναφέρεται η Άννα; Ποιον βλέπει στο όνειρό της (βλ. και 19/1) και ποιον συναναστρέφεται στην πραγματικότητα;

Φεβρουάριος 1944.

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Ποια είναι τα χιουμοριστικά και εξωπραγματικά στοιχεία που αναφέρει η Άννα την 3^η ημέρα του Φεβρουαρίου 1944;
- Πώς κρίνετε τη φράση που κατέγραψε η Άννα: «Έφτασα ήδη στο σημείο που μου είναι τελείως αδιάφορο αν είναι να πεθάνω ή να ζήσω. Ο κόσμος θα προχωρήσει και χωρίς να υπάρχω εγώ και δεν μπορώ οπωσδήποτε να κρατήσω "τον ρουν" της ιστορίας. Το αφήνω λοιπόν το θέμα όπως έχει και εν τω μεταξύ προσπαθώ να μορφωθώ με την ελπίδα ότι το τέλος θα είναι καλό.» (3 Φεβρουαρίου 1944)
- Πώς αναδύεται το θέμα της διαφοροποίησης και της συμπερίληψης από την Άννα; (16 Φεβρουαρίου 1944).

Ενδεικτικές εργασίες στην τάξη:

- Γιατί με διάθεση αυτοκριτικής ο Πέτρος αναγνωρίζει ότι η βιαιοπραγία είναι κακή και ανώφελη, σύμφωνα με το ακόλουθο απόσπασμα; «Παλιότερα είχα μια κακή συνήθεια την οποία και τώρα θα μεταχειρίζομουν πολλές φορές με ευχαρίστηση. Αντί να τσακώνομαι με κάποιον με τα λόγια, θα προτιμούσα να τον γρονθοκοπήσω για τα καλά, παρόλο που ξέρω ότι

μ' αυτή τη μέθοδο δεν μπορεί κανείς να προχωρήσει. Και γι' αυτό θαυμάζω εσένα. Εσύ μπορείς να μιλήσεις με τους ανθρώπους, ό,τι κι αν έχεις να πεις δε χάνεις ποτέ τον ειρμό των σκέψεών σου και ποτέ δεν δειλιάζεις.» (14 Φεβρουαρίου 1944)

– Ποιες σχέσεις ενδυναμώνονται και ποιες φθίνουν στο καταφύγιο, σύμφωνα με το κείμενο του ημερολογίου της Τετάρτης, 16 Φεβρουαρίου 1944; Να τις περιγράψετε και να τις διαβαθμίσετε από έντονες έως μη σημαντικές (αξιολόγηση από το 1-5).

Ενδεικτικές δραστηριότητες στο σπίτι (επιλογή μίας από αυτές):

– Να φτιάξετε ένα σενάριο με τους διαλόγους που φαντάζεστε ότι έγιναν την ημέρα εκείνη, με βάση το απόσπασμα: «Πρώτη φορά στη ζωή μου μου χάρισαν κάτι για τα Χριστούγεννα [...]. Η Μηνίτσα μας έψησε ένα κέικ με την ταμπέλα "ειρήνη 1944".» (27 Δεκεμβρίου 1943)

– Πώς βιώνει η Άννα Φρανκ το πέρασμα από την παιδική στην εφηβική ηλικία; Με ποιο αγόρι μίλησε για ερωτικά θέματα πρώτη φορά; Τι έλεγαν οι γονείς της για το θέμα αυτό; Πώς τελικά κατανόησε τις διαφορές των δύο φύλων; (24 Ιανουαρίου 1944)

– Στο χωρίο έχουμε αναφορά στη φιλοζωία του Πέτρου. Να γράψετε τις σκέψεις σας για τα οφέλη της φιλοζωίας, λαμβάνοντας υπόψη σας και το χωρίο (100-120 λέξεις): «Γιατί κουβαλάει πάντα τη Μούσυ και τη χαϊδεύει και την αγαπάει, τώρα αρχίζω να τον καταλαβαίνω καλύτερα. Έχει μια μεγάλη ανάγκη για τρυφερότητα.» (16 Φεβρουαρίου 1944).

6ο Δίωρο.

1^η Διδακτική ώρα. Ο/Η εκπαιδευτικός έχει ζητήσει από τους/τις μαθητές/τριες να διαβάσουν στο σπίτι τις σελίδες, το περιεχόμενο των οποίων αντιστοιχεί στους ακόλουθους μήνες:

Μάρτιος 1944 (1, 2, 3, 4, 6, 7, 12, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 27, 28, 29, 31), **Απρίλιος 1944** (1, 3, 4, 6, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 25, 27, 28), **Μάιος 1944** (2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 16, 19, 20, 22, 25, 26, 31), **Ιούνιος 1944** (5, 6, 9, 13, 14, 15, 16, 23, 27, 30), **Ιούλιος 1944** (6, 8, 15, 21), **Αύγουστος 1944** (1). Προκειμένου να τηρηθεί το αναγκαίο χρονοπλαίσιο, μπορεί να επιλέξει ποιες ακριβώς σελίδες από το σύνολο των συγκεκριμένων ημερολογιακών κεφαλαίων θα διδάξει στην τάξη. Για παράδειγμα:

Μάρτιος 1944.

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

– Ποια είναι η ψυχολογική αντίδραση του κοριτσιού με ό,τι γύρω του συμβαίνει; (7 Μαρτίου 1944) *Η Άννα και η Μαργκό στο κείμενο έχουν κουραστεί από τον έλεγχο των γονιών τους. Αιτιολογείται να εκφράζουν τέτοια παράπονα τα δύο κορίτσια;* Ποια είναι η άποψή σας αναλογιζόμενοι/ες τι συμβαίνει στον κόσμο που ζούσαν; Μήπως έχετε και εσείς αντίστοιχες εμπειρίες και πώς αντιμετωπίζετε τις «αγωνίες» των γονιών σας; (17 Μαρτίου 1944)

– Ποια ευκαιρία για την επαγγελματική της πορεία ανακαλύπτει η Άννα; Θεωρείτε ότι έχει το προφίλ και τις ικανότητες που απαιτούνται; (29 Μαρτίου 1944)

Απρίλιος 1944. Ενδεικτικές ερωτήσεις:

– Σε ποια σημεία φαίνονται οι φεμινιστικές απόψεις της προς ενηλικίωση έφηβης; Να εντοπίσετε στοιχεία στο ημερολόγιό της (βλ. σελ. 9, 13 Ιουνίου 1944, 6 Ιουλίου 1944).

– Να σχολιάσετε τα λόγια της Άννας: «Ναι όλα είναι ακριβώς τόσο άσχημα όπως τα φτιάχνει κανείς». (14 Απριλίου 1944)

– Ποια σημασία αποκτά το πρώτο φιλή για τα δύο παιδιά;

- Ποια προβλήματα αναφέρονται από τη συμπεριφορά του Ντούσσελ, ο οποίος δεν ακολουθεί τον κανονισμό που έχει οριστεί, για να γίνεται σεβαστός από όλους/όλες;

Μάιος 1944.

Ενδεικτική ερώτηση:

- Δικαιολογείται η διατύπωση εκ μέρους της Άννας: «Ας είναι να έρθει το τέλος όσο γίνεται πιο γρήγορα, όσο σκληρό και αν είναι.»; (26 Μαΐου 1944)

Ενδεικτικές εργασίες στην τάξη:

- Να συζητήσετε και να ανταλλάξετε απόψεις για τον ρόλο της φιλίας και του έρωτα στη ζωή ενός εφήβου.
- Να καταγράψετε τα θετικά και αρνητικά χαρακτηριστικά της Άννας και του Πίτερ σε έναν πίνακα.

Ενδεικτικές εργασίες για το σπίτι:

- Να γράψετε κείμενο (80-100 λέξεις), σχολιάζοντας το χωρίο: «Κι όταν είναι κανείς ο ίδιος ευτυχισμένος μπορεί να κάνει ευτυχισμένους και τους άλλους.» (7 Μαρτίου 1944)
- Να γράψετε ένα κείμενο στο οποίο θα δώσετε απαντήσεις στην ακόλουθη ειρωνική άποψη της Άννας για το ημερολόγιό της: «Τα 'χω γράψει όλα ανάκατα και πραγματικά δε γνωρίζω αν κάποτε θα ενδιαφερθεί κανείς για το αριστούργημά μου.» (14 Απριλίου 1944)
«Γνωρίζω τα αμέτρητα λάθη μου και τις αμαρτίες μου καλύτερα από κάθε άλλο με τη μόνη διαφορά ότι ξέρω πως θέλω να καλυτερεύσω και ότι θα καλυτερεύσω και ότι έχω ήδη καλυτερεύσει πολύ» (14 Ιουνίου 1944). Έχει η Άννα αυτογνωσία, συνείδηση και βελτιωτικές επιθυμίες; Να συζητήσετε το θέμα ανά ομάδες και στην ολομέλεια. Μπορείτε να μελετήσετε και όλα όσα αναφέρει το νεαρό κορίτσι την 14^η Ιουνίου 1944.

Ιούλιος 1944. Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Ποια στοιχεία/γεγονότα και γιατί τα θεωρεί σημαντικά η Άννα;
- Τι πιστεύει η Άννα για τη ζωή των εφήβων και των ενηλίκων; Για ποιους είναι πιο δύσκολη και γιατί;

Αύγουστος 1944. Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Υπάρχουν στοιχεία στις τελευταίες ημερολογιακές καταγραφές, τα οποία προμηνύουν την επερχόμενη καταστροφή, την προφητεία θανάτου και ποια είναι αυτά;
- Ποιες είναι οι τελευταίες σκέψεις της Άννας για τη ζωή και τη μοίρα της;

Ενδεικτικές εργασίες στην τάξη:

- Να σχολιάσετε το χωρίο: «Βλέπω ότι ο κόσμος σιγά-σιγά καταρρέει όσο πάει και περισσότερο [...], νιώθω τον πόνο των χιλιάδων και όμως άμα κοιτάξω τον ουρανό, σκέφτομαι ότι όλα αυτά κάποτε θα γυρίσουν στο καλό, δε γίνεται. Ότι η σκληρότης θα πάρει ένα τέλος, ότι η ειρήνη και η ηρεμία θα βασιλεύσει πάλι όπως και η τάξη σ' αυτόν τον κόσμο.» (15 Ιουλίου 1944)
- Να δημιουργήσετε ένα ποίημα που να αποτυπώνει τα συναισθήματα της Άννας αυτήν την περίοδο.
- Να δημιουργήσετε μια θεατρική σκηνή του «τέλους» της ιστορίας της Άννας, με βάση τα συναισθήματα και τις σκέψεις της.
- Να φανταστείτε τη σκηνή της σύλληψης της οικογένειας και την πορεία προς τα στρατόπεδα.

- Σύμφωνα με τα αποσπάσματα, υπάρχουν στοιχεία στο έργο που υποδεικνύουν ότι ο ίδιος ο ήρωας, ο Πέτρος, και οι άλλοι έγκλειστοι στο κρησφύγετο έκαναν λάθη, τα οποία συνετέλεσαν στην καταστροφή τους; Εάν ναι, ποια, κατά τη γνώμη σας, είναι αυτά;
- Πώς οι προκαταλήψεις, τα στερεότυπα και οι κοινωνικές αντιλήψεις καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις ανθρώπινες σχέσεις και μπορούν να στιγματίζουν τους ανθρώπους; Να συζητήσετε τα στοιχεία αυτά, με αφορμή το έργο *Άννα Φρανκ Το Ημερολόγιο*.

Ενδεικτικές δραστηριότητες για το σπίτι:

- Να ζωγραφίσετε το αγαπημένο σας πρόσωπο, αντικείμενο ή ζώο. Στη συνέχεια, να συζητήσετε στην τάξη τις εμπειρίες σας από την απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου, ζώου ή αντικειμένου.

Γ' φάση. Μετά την ανάγνωση: δύο τελευταίες ώρες για ανασκόπηση και συμπεράσματα

Η ολομέλεια της τάξης βρίσκεται στην αίθουσα διδασκαλίας. Μετά την ανάγνωση και τη μελέτη του ημερολογίου, διανέμονται στους/στις μαθητές/τριες τελικά Φύλλα Εργασίας, που αποτελούν και Φύλλα Αξιολόγησης. Με αυτά ανιχνεύονται η αναγνωστική ανταπόκριση και οι αναγνωστικές προτιμήσεις των μαθητών/τριών για κάποιες από τις οποίες ζητείται η τεκμηρίωσή τους.

7^ο Δίωρο.

1^η Διδακτική ώρα. Όπως πάντα, θα προηγηθεί η παρουσίαση των εργασιών που ανατέθηκαν στους/στις μαθητές/τριες για το σπίτι (15').

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Ποια η σημασία, τα διδάγματα και η αξία της μνήμης για την Άννα Φρανκ;
- Ποια η κληρονομιά του ημερολογίου της Άννας Φρανκ και η σημασία του σήμερα;
- Πώς η ζωή και το έργο της Άννας θα μπορούσαν να επηρεάσουν τον κόσμο και τις μελλοντικές γενιές;

Ενδεικτικές δραστηριότητες-εργασίες στην τάξη: (με επιλογή)

- Προβολή σχετικής κινηματογραφικής ταινίας.
- Παρουσίαση της επιρροής του ημερολογίου της Άννας Φρανκ σε εικαστικές τέχνες, φεστιβάλ κλπ.
- Αποτίμηση της συμπεριφοράς των ηρώων και των ιδεών του κειμένου.
- Αξιοποίηση μίας διαδικτυακής πλατφόρμας με δορυφορικούς χάρτες, που αναφέρονται στο συγκεκριμένο ημερολόγιο, ώστε να αποκτήσουν οι μαθητές/τριες εποπτεία της γεωμορφολογίας της περιοχής, που διεξήχθησαν τα γεγονότα.
- Δραματοποίηση 1-2 κεφαλαίου/ων από κάθε ομάδα της τάξης, που να δείχνει/ουν χαρακτηριστικές στιγμές του έργου.
- Ποιον ρόλο παίζει η περιγραφή του κρησφύγετου; Λειτουργεί ως προοικονομία στην εξέλιξη των γεγονότων και γιατί;
- Εάν η φύση μπορούσε να αποκτήσει «φωνή» και να μιλήσει τι θα μας έλεγε για τον ρόλο που διαδραματίζει στο έργο: *Άννα Φρανκ Το Ημερολόγιο*;
- Τι σας κάνει εντύπωση με τις αναφορές στην αρχαιοελληνική λογοτεχνία/ μυθολογία στο έργο *Άννα Φρανκ Το Ημερολόγιο*;

- Ποιον ρόλο διαδραματίζουν στο έργο τα μέλη της οικογένειας Βαν-Νταν; Ποια αντίθεση εντοπίζετε στις ιδέες, στάσεις και αξίες του πατέρα και της μητέρας της Άννας Φρανκ στο συγκεκριμένο ημερολόγιο;
- Πώς εξελίσσεται η πλοκή του ημερολογίου; Περιγράφονται μόνο σκληρές και θλιβερές σκηνές ή και παιγνιώδεις και ευχάριστες στιγμές;
- Εάν ήσουν εσύ στη θέση της Άννας, πώς θα αντιδρούσες σε τόσο δύσκολες καταστάσεις, όπως αυτές που βίωσε η Άννα;
- Να εντοπίσετε και να σχολιάσετε δύο-τρεις εικόνες από το έργο που σας έκαναν μεγάλη εντύπωση.
- Μπορείτε συμπληρωματικά να γράψετε ένα άλλο τέλος για το έργο.
- Να εκφράσετε την προσωπική σας κριτική για το κείμενο (ευαρέσκεια ή απαρέσκεια).

Ενδεικτικές δραστηριότητες στην τάξη:

- Να χαρακτηρίσετε με επίθετα, προφορικά, τις δύο οικογένειες του Όττο και του Βαν-Νταν, και, στη συνέχεια, να γράψετε αυτά τα επίθετα -είτε θετικά είτε αρνητικά για τον χαρακτήρα τους- στον παρακάτω πίνακα:

Όττο		Βαν-Νταν	
Θετικά στοιχεία	Αρνητικά στοιχεία	Θετικά στοιχεία	Αρνητικά στοιχεία

- Να κόψετε ένα χαρτί σε σχήμα ανθρώπου και σε φυσικό μέγεθος για έναν ήρωα ή ηρωίδα. Στη συνέχεια, να ζωγραφίσετε τα ρούχα και τα χαρακτηριστικά του βασικού ήρωα, να γράψετε στοιχεία από τον χαρακτήρα του και να συμπληρώσετε λεπτομέρειες από την πλοκή του έργου.
- Να φτιάξετε ένα σκίτσο εμπνευσμένο από ό,τι σας συγκίνησε περισσότερο. Μπορείτε, επιπλέον, να προσθέσετε και μια σχετική λεζάντα ή και να γράψετε σε συννεφάκια έναν φανταστικό διάλογο.
- Να δημιουργήσετε κάρτες με αποσπάσματα ή εικόνες του ημερολογίου που σας άρεσαν περισσότερο, προκειμένου να αποστείλετε τις κάρτες αυτές σε άλλα σχολεία.
- Μπορείτε να δημιουργήσετε το δικό σας γλωσσάρι, με βάση το λεξιλόγιο του έργου Άννα Φρανκ *Το Ημερολόγιο*.
- Να πραγματοποιήσετε μία φανταστική συνέντευξη με έναν/μία ήρωα ή ηρωίδα από αυτούς ή αυτές που συμμετέχουν στα δρώμενα ή και με την ίδια τη συγγραφέα. Ποιες ερωτήσεις θα κάνατε στον φανταστικό συνεντευξιαζόμενο ή στη φανταστική συνεντευξιαζόμενη;

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (Τελικό). Μετά τη μελέτη του ημερολογίου, να ζωγραφίσει ο/η καθένας/καθεμία ένα σπίτι με δύο ορόφους και μπαλκόνια.

1. Να συμπληρώσει ο καθένας ή η καθεμιά από εσάς τις αναγνωστικές του/της προτιμήσεις στη ζωγραφιά που θα φτιάξετε ως εξής:
 - Στον πρώτο όροφο να σημειώσετε τα αποσπάσματα που σας άρεσαν λιγότερο.
 - Στον δεύτερο όροφο αυτά που σας άρεσαν περισσότερο
 - Στα μπαλκόνια να διαλέξετε και να σημειώσετε εκείνο το απόσπασμα, που σας γέννησε θετικά συναισθήματα.
 - Να ονομάσετε το κτήριο με έναν από τους τίτλους των αποσπασμάτων που σας έκανε εντύπωση.
2. Να αιτιολογήσετε στα παρακάτω κενά τις προτιμήσεις σας.
 - Περισσότερο μου άρεσε στο ημερολόγιο, γιατί
 - Λιγότερο μου άρεσε στο ημερολόγιο....., γιατί
3. Ποιος από τους/τις ήρωες/ίδες των αποσπασμάτων ήταν για εσένα περισσότερο συμπαθής ή αντιπαθής;
 Συμπαθής:
 Αιτιολόγηση:
 Αντιπαθής:
 Αιτιολόγηση:
4. Να γράψεις: α) Έναν λόγο για τον οποίο θα πρότεινες σε κάποιον/α συνομήλικό/κή σου να διαβάσει το ημερολόγιο αυτό.

 β) Έναν λόγο για τον οποίο θα μπορούσε, κατά τη γνώμη σου, εκείνος/η να επιλέξει να διαβάσει κάποιο άλλο έργο.

 γ) Τι θα έλεγες σε έναν/μία συμμαθητή/ήτριά σου, που δήλωσε στην ολομέλεια ότι του άρεσε λιγότερο το συγκεκριμένο έργο;

5. Να συμπληρώσετε τα παρακάτω στοιχεία, με αναφορές σε σχετικά χωρία του έργου.
 - **Η Γλώσσα** είναι απλή
 - **Η τέχνη του γραπτού λόγου** της Άννας Φρανκ ξεπερνά τα όρια της ηλικίας της, διότι:

– Το ύφος γραφής της είναι: Εξομολογητικό.....

– Τα διάφορα εκφραστικά μέσα που αξιοποιούνται στις ημερολογιακές καταγραφές είναι: Μεταφορές, επίσης.....

Η αφηγήτρια είναι ομοδιηγητική:

Στο έργο υπάρχουν χρονικοί δείκτες, όπως:

Β'. Διδακτική πρόταση (διαθεματική και διεπιστημονική) με άξονα αναφοράς την έννοια «πολιτισμός»

1. Περιγραφή της έννοιας «πολιτισμός» και αξιοποίηση της διαθεματικής προσέγγισης.

Ως πολιτισμός ορίζεται το σύνολο των πνευματικών και υλικών επιτευγμάτων της δράσης ενός συνόλου ανθρώπων σε μια ορισμένη εποχή, όπως και ο ιδιαίτερος χαρακτήρας αυτού του κοινωνικού συνόλου, έτσι όπως εκφράζεται μέσα από τα πνευματικά και υλικά προϊόντα της δράσης του. Βέβαια, ως πολιτισμός, μπορεί να οριστεί και να θεωρηθεί κάθε ανθρώπινο δημιούργημα από τα καθημερινά αντικείμενα ως τα ανώτερα επιτεύγματα της τεχνολογίας και της ηλεκτρονικής τεχνικής, με πορεία από τον πηλό (τα πρώτα πήλινα κατασκευάσματα) σε όλα τα είδη της εικαστικής και γλυπτικής απεικόνισης, από τα νανουρίσματα και τα μοιρολόγια, τα δημοτικά τραγούδια και τη βυζαντινή μουσική έως όλα τα είδη της σύγχρονης μουσικής παραγωγής, από την απλή κατοικία ως τα μεγαλοπρεπή κτήρια, από το χιτώνα στη σύγχρονη ένδυση. Επίσης, θέματα πολιτισμού αποτελούν τα παλαιά απλά εδέσματα ως τα σύγχρονα, ο οίνος/ το κρασί, όλα τα ήθη, έθιμα και οι παραδόσεις των λαών. Η θρησκεία είναι, ακόμα, ένα σημαντικό στοιχείο του πολιτισμού, που μπορεί να μελετηθεί από τις μυθολογικές αντιλήψεις και το Δωδεκάθεο έως τις σύγχρονες θρησκείες και δοξασίες. Η πορεία, από τη χειρόγραφη μορφή των κειμένων, με τις πρώτες μορφές της, έως την ανακάλυψη της τυπογραφίας και τη σύγχρονη γραφή στους υπολογιστές, είναι μια άλλη έκφανση του ανθρώπινου πολιτισμού. Οι παλαιές κοινωνίες και η πορεία προς τις σύγχρονες παγκοσμιοποιημένες κοινωνίες είναι, επίσης, ένας άλλος άξονας ή θέμα μελέτης που έχει σχέση με τον πολιτισμό. Η εξέλιξη των επιστημών και της τεχνολογίας, η μόλυνση του περιβάλλοντος είναι θέματα πολιτισμού, που έχουν σχέση με κάποια από τα ανθολογημένα κείμενα. Άρα, όλες οι δράσεις, οι πνευματικές κατακτήσεις και τα προϊόντα της ανθρώπινης δραστηριότητας είναι πολιτισμός.

2. Επιδιωκόμενα αποτελέσματα από τη μελέτη της έννοιας «πολιτισμός». Λαμβάνοντας υπόψη το πολυδιάστατο του πολιτισμού, ως έννοιας με ουσιαστικό περιεχόμενο και συνδέοντάς την, διδακτικά, με άλλα μαθήματα ή και με τα βιώματα των μαθητών /τριών, αποσκοπείται η κατανόησή της και η συνειδητοποίηση ότι ο πολιτισμός διαπερνά όλα τα

μαθήματα και συνδέεται με την ίδια τη ζωή. Οπότε, με την εστίαση στην έννοια «πολιτισμός», επιδιώκεται:

- Η ευαισθητοποίηση των μαθητών/τριών στα πολιτιστικά επιτεύγματα του τόπου μας και άλλων λαών, ώστε προσεγγίζοντάς τα, κριτικά, να αποκτήσουν, σταδιακά, πολιτιστική συνείδηση και υπευθυνότητα. Με τη διαθεματική προσέγγιση ο/η μαθητής/τρια συνειδητοποιεί τόσο τη στενή σχέση των μαθημάτων και των δραστηριοτήτων με τον πολιτισμό, όσο και το πολύπλοκο της ζωής που αντανακλάται στα πολιτιστικά έργα, ανάμεσά τους και στη λογοτεχνία (στόχος ο σεβασμός του υλικού και πνευματικού πολιτισμού του παρελθόντος και του παρόντος).
- Η προβολή προτύπων και αντιπροτύπων ζωής και η κατανόηση από τους/τις μαθητές/τριες της έννοιας της «ατομικής ευθύνης», της κοινωνικής, πολιτιστικής και εθνικής (στόχος η προώθηση της ατομικής και συλλογικής ευθύνης).
- Ο σεβασμός στον Άλλο, τον διαφορετικό και τον πολιτισμό του.

3. Διδακτική μεθοδολογία. Στη διδακτική για την έννοια «πολιτισμός» ενδείκνυται η συν-έρευνα και η εφαρμογή της ομαδοσυνεργατικής μάθησης, με τη μέθοδο σχεδίων εργασίας/project, καθώς η λογοτεχνία είναι κατεξοχήν διαθεματικό και διεπιστημονικό αντικείμενο και προσφέρεται για συνανάγνωση με άλλες επιστήμες και για διακαλλιτεχνική εργασία και αξιοποίηση. Οι μαθητές/τριες ασκούνται γλωσσικά, ευαισθητοποιούνται στη χρήση της λογοτεχνικής γλώσσας και εμπλουτίζουν το λεξιλόγιό τους. Με τις εργασίες σε ομάδες δίνεται η ευκαιρία για συμμετοχή σε όλους/ες τους/τις μαθητές/τριες, που μπορεί να αναδείξουν κρυμμένες δεξιότητές τους (κοινωνικές, καλλιτεχνικές κ.ά.).

4. Διδακτική πρόταση σύνδεσης του πολιτισμού με ενότητες του *Ανθολογίου*.

Ειδικοί στόχοι, που επιδιώκονται είναι οι μαθητές/τριες:

- Να κατανοήσουν ότι η συζήτηση για τον τόπο μας δεν αφορά μόνο την εντοπιότητα, την ιστορία και γεωγραφία, αλλά και τις τέχνες, τον πολιτισμό σε όλες τις εκφάνσεις του (αρχαιολογία, μουσική, θέατρο, χορό, παράδοση, εδέσματα κ.ά.) που συγκροτούν κοινωνικά και πολιτισμικά αγαθά.
- Να αντιληφθούν τον τρόπο που κάθε δημιουργός προσεγγίζει συγκεκριμένες εκφάνσεις του πολιτισμού μας, μέσω της λογοτεχνικής τους αναπαράστασης.
- Να στοχαστούν και να εκτιμήσουν τη συνεισφορά κάθε λαού στον παγκόσμιο πολιτισμό, ανεξάρτητα από φύλο, φυλή, θρησκεία και πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις.
- Να αντιληφθούν, με αφορμή τα ανθολογημένα κείμενα, αλλά και άλλα λογοτεχνικά έργα που θα μελετήσουν, τον ρόλο της γλώσσας στην κατασκευή νοημάτων, τις λεκτικές αποχρώσεις της, τα ιδιόλεκτα, ανάλογα με τα κίνητρα και τους στόχους καθενός από τους/τις ομιλητές/τριες.
- Να συγκροτήσουν βαθιά ανθρωπιστική θέαση των πραγμάτων, απορρίπτοντας στάσεις ζωής που περιθωριοποιούν συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες ή λαούς.
- Να μυηθούν, σταδιακά, στην «ανάγνωση» και την επικοινωνία με τα έργα της Τέχνης, ώστε να τα απολαμβάνουν, να τα εκτιμούν και να τα προστατεύουν.
- Να εκφραστούν, δημιουργικά, με αφορμή τη μελέτη των κειμένων, παράγοντας προφορικό και γραπτό λόγο, ζωγραφίζοντας, συνθέτοντας τραγούδια, δημιουργώντας ταινίες μικρού μήκους κλπ.

- Να μάθουν, με τις εργασίες σε ομάδες και με σχέδια εργασίας/project, να συνεργάζονται και έτσι να κοινωνικοποιούνται και να νιώθουν αυτοπεποίθηση και αυτοπραγμάτωση.

5. Τα σχέδια μαθήματος και η προετοιμασία τους, συνεργασία εκπαιδευτικού και μαθητών/τριών. Βασική διδακτική αρχή είναι η συμμετοχή όλων των μαθητών/τριών και η αξιοποίηση τόσο των κεκτημένων γνώσεων όσο και η εμπλοκή των βιωμάτων τους. Επιπλέον, δίνεται έμφαση στην ικανότητα του *εκφράζεσθαι* και του *γράφειν* των μαθητών/τριών, που είναι αναγκαίο να βελτιώνονται διαρκώς. Με πολλούς τρόπους μπορεί να μελετηθεί η έννοια «πολιτισμός». Η λογοτεχνία που είναι και μορφή επικοινωνίας γίνεται και χώρος μαθητείας για μικρούς και μεγάλους. Σε αυτό συμβάλλει ιδιαίτερα η μελέτη κειμένων από τις συστάδες, που παρουσιάζουν το ίδιο ή παρόμοιο θέμα ή επίτευγμα του ανθρώπινου πολιτισμού από διάφορες οπτικές, σύμφωνα με την εστίαση καθενός και καθεμίας από τους/τις δημιουργούς. Στη μελέτη κάθε συστάδας κειμένων, με όποια στρατηγική μάθησης επιλεγεί, αξιοποιείται, πάντα, το οπτικό υλικό (φωτογραφίες, πίνακες, έργα από Μουσεία και Πινακοθήκες κ.ά.).

6. Ενδεικτικές προτάσεις διδασκαλίας: Προτάσεις σχεδίων εργασίας/project σε ομάδες, με διεπιστημονική οπτική. Μπορεί να γίνει η επιλογή ενός από τους ακόλουθους άξονες μελέτης για κάθε ομάδα μαθητών/τριών, που θα παρουσιάσουν σε εύθετο χρόνο την εργασία τους. Δηλαδή, στη Β' τάξη, μπορούν να συνδεθούν αυτοί οι άξονες τόσο με διάφορες συστάδες κειμένων (π.χ. Ειρήνη, Πόλεμος, Ο τόπος μου, ατομική και συλλογική ταυτότητα κ.ά.), όσο και με το ολόκληρο έργο ή με την ένταξη του μέρους στο όλον. Σε ολόκληρα εκτενή έργα μπορούν να δοθούν (ατομικά ή σε ομάδες) ερωτήσεις, όπως έχει λεχθεί, ή εργασίες σε άξονες.

Ενδεικτικά αναφέρονται οι ακόλουθοι θεματικοί άξονες εργασίας:

* Η θέση του **Άλλου** στην κοινωνία από τα ομηρικά έπη (**Ξένου**) ως σήμερα, από τον Ξένιο Δία ως τη σύγχρονη αντίληψη, και από τα τότε ήθη και έθιμα της ομηρικής κοινωνίας έως τα σύγχρονα (σύνδεση με την *Οδύσσεια* που διδάχτηκαν στην Α' τάξη, ή με την *Ιλιάδα* που διδάσκονται στη Β' τάξη).

* **Τα εδέσματα και τα ποτά** από τα ομηρικά και κλασικά χρόνια έως σήμερα ως στοιχείο κουλτούρας (βοήθεια των καθηγητών/τριών φιολόγων, χημικών και οικιακής οικονομίας).

* **Τα Μουσεία και οι Πινακοθήκες** ως κιβωτοί πολιτισμού. Πολιτισμικές δημιουργίες, με έμφαση στα αρχαιολογικά ευρήματα και στα Μουσεία. Εργασία για τα γλυπτά του Παρθενώνα (Σύνδεση με την Ιστορία).

* **Ο Πολιτισμός** του τόπου, μέσα από τα **δημοτικά τραγούδια**. Μελέτη λαογραφικών στοιχείων του συγκεκριμένου τόπου, σύνδεση με τη γεωμορφολογία, με την ιστορική του εξέλιξη κλπ. (Σύνδεση με την Ιστορία και τη Γεωγραφία).

* **Η μουσική και ο χορός, ως μορφές πολιτισμού**, που μπορεί να μελετηθούν διαχρονικά με τη συμβολή και άλλων ειδικοτήτων (Μουσικής, Φυσικής Αγωγής). Η θεματολογία μπορεί να διερευνηθεί διαχρονικά (δημοτικά, μοιρολόγια, ηρωικά τραγούδια, της τάβλας, κ.ά.).

* **Τα Αθλήματα:** εξέλιξη, στόχοι και τρόποι επίτευξής τους (σύνδεση με τα Μαθηματικά και τη Βιολογία), έπαθλα –τότε και τώρα–, η θέση του νικητή στην κοινωνία (σύνδεση με την Ιστορία) κ.ά. Οι αθλητικοί αγώνες και η σύνδεσή τους με τοπικούς θεούς και ήρωες. Αναφορά στους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες και την τελετή έναρξης και λήξης. Μπορούν οι μαθητές/τριες και να παρακολουθήσουν και σχετικά βιντεοσκοπημένα αποσπάσματα (Σύνδεση με Φυσική Αγωγή και Ιστορία).

- * **Οι σχέσεις των φύλων** στα ομηρικά χρόνια και σήμερα.
- * Το θέμα της **γυναικείας ομορφιάς** από τα ομηρικά έπη και τη μυθολογία έως τα σημερινά καλλιστεία και την κυριαρχία συγκεκριμένων προτύπων ομορφιάς στην εποχή μας.
- * **Η κατοικία:** Από το ανάκτορο του βασιλιά Αλκίνοου και τα λουτρά ως τη σύγχρονη κατοικία. Η κατοικία ως δείγμα πολιτισμού.
- * **Η ένδυση** ως καλαισθησία και στοιχείο της οικιακής οικονομίας, από την αρχαιότητα μέχρι τη βιομηχανία της μόδας.
- * **Η Επικοινωνία:** Από τις ομηρικές φρυκτωρίες στο σύγχρονο διαδίκτυο.
- * **Πόλεμος και ειρήνη, τότε και τώρα.** (Σύνδεση με Ιστορία, Γλώσσα, Εικαστικά).
- * **Αξίες** που διαχέονται μέσα στα κείμενα που μελετήθηκαν, όπως: ελευθερία, δικαιώματα, υποχρεώσεις του πολίτη, αξία της ζωής, σεβασμός του Άλλου, του όμοιου και του διαφορετικού κ.ά.

5. Η διδασκαλία της Λογοτεχνίας και η Φιλαναγνωσία

Στη φιλαναγνωσία συμβάλλουν η θεσμοθέτηση της διδασκαλίας ενός ολόκληρου έργου και η ένταξη του μέρους στο όλον. Η φιλαναγνωσία συνδέεται και με διάφορες δραστηριότητες δημιουργικής γραφής, ορολογία των τελευταίων ετών, αν και δημιουργική είναι κάθε γραφή, ακόμα από τα πρώτα γράμματα που μαθαίνει ο κάθε άνθρωπος. Μέσα από τη γραφή πιστοποιείται η ύπαρξη, όπως γράφει και ο Ζαν Πολ Σαρτρ: «Γεννήθηκα απ' το γράψιμο. [...] Γράφοντας, υπήρχα, διέφευγα απ' τους μεγάλους» (Σαρτρ, *Οι Λέξεις*, Βραβείο Νόμπελ, μτφρ. Κ. Σταματίου, εκδ. Αρσενίδης, χ.χ. σ. 171).

Η ανάγνωση λογοτεχνικών έργων δεν είναι απλή υπόθεση και για να προκύψει η κατανόηση απαιτείται δεύτερη και τρίτη μελέτη. Συγχρόνως, με την αναγνωστική άσκηση, μικροί και μεγάλοι, μαθαίνουν πώς να διαβάζουν καλύτερα και πού να εστιάζουν, χωρίς τον φόβο του λάθους. Σημαντικό στοιχείο είναι και ο δεσμός του ανθρώπου με τα βιβλία που διαβάζει ή με κάποια είδη βιβλίων που του αρέσουν περισσότερο. Επίσης, και το υλικό μέρος της λογοτεχνίας (το βιβλίο) μπορεί να προκαλέσει συναισθηματικό δεσμό στον αναγνώστη/τρια του και, σταδιακά, να τον διαμορφώσει σε φιλαναγνώστη/τρια διά βίου ή επιλεκτικό/κή αναγνώστη/τρια, για κάποια βιβλία που τον/την «σημάδεψαν», θετικά, από την εφηβική ηλικία.

Η φιλαναγνωσία και η καλλιέργειά της στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο έχει μεγάλη απήχηση στην ψυχολογία των μικρών και μεγάλων μαθητών/τριών. Σήμερα, συχνό φαινόμενο είναι και η μελέτη λογοτεχνικών έργων ή και η ακρόασή τους σε Λέσχες Ανάγνωσης, που σημαίνει ότι η λογοτεχνία δεν είναι απλά μάθηση, αλλά και ψυχαγωγική υπόθεση διά βίου. Η επαφή μας με τη λογοτεχνία αρχίζει από την προφορική αφήγηση των παραμυθιών και των διάφορων ιστοριών στη νηπιακή ηλικία. Τα παιδιά, με τα πρώτα τους γράμματα και διαβάσματα συνειδητοποιούν τη δύναμη της ανάγνωσης και του βιβλίου. Αυτό σημαίνει ότι, αν το περιβάλλον (οικογένεια, σχολείο, ευρύτερο περιβάλλον), διαθέτει βιβλιοθήκη και προτρέπει στην ανάγνωση, τότε μπορεί να γίνουν και τα παιδιά φιλαναγνώστες διά βίου. Η καλύτερη βόλτα για ένα παιδί, ήδη από την προσχολική ηλικία, πολύ περισσότερο στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο, είναι η επίσκεψη σε εκθέσεις βιβλίων, όπου θα δει βιβλία και,

κυρίως, θα ανοίξει κάποια, αποκτώντας με την αφή την αίσθηση του βιβλίου, όπως και οι επισκέψεις σε βιβλιοθήκες.

Μπορεί να λεχθεί ότι η ανάγνωση στα πρώτα χρόνια της ζωής μας γίνεται για ευχαρίστηση (παραμύθια), αργότερα στο σχολείο διαβάζουμε τα κείμενα ως μάθημα και ίσως εκεί καλλιεργηθεί και η αγάπη για μελέτη λογοτεχνικών και άλλων βιβλίων διά βίου. Ολοκληρώνοντας την εκπαίδευση, μπορεί κάποιοι ή κάποιες μαθητές/τριες να συνεχίσουν να διαβάζουν λογοτεχνία όχι μόνον για ψυχαγωγία, αλλά και για να παρακολουθούν, ως ευαισθητοποιημένοι/νες, τι συμβαίνει στον κόσμο ή τι γινόταν άλλοτε, μέσα από την οπτική του/της κάθε δημιουργού. Έτσι η εμπειρία τους πολλαπλασιάζεται, είναι σαν να έχουν ζήσει έμμεσα – μέσα από τη λογοτεχνία- άπειρες ζωές, με εμπειρίες θετικές προς μίμηση ή αρνητικές ως αντιπαράδειγμα και αποφυγή. Μπορεί ακόμα η μελέτη της λογοτεχνίας, στη φορτισμένη εφηβεία, να τους ανακουφίσει σε θέματα που τους/τις απασχολούν και να «ανοίξει» η ανάγνωσή της τον «εσωτερικό νου», κάτι πολύ σημαντικό τόσο για τους/τις μαθητές/τριες όσο και για κάθε άνθρωπο. Ας προστεθεί ότι η μελέτη της λογοτεχνίας δεν μεταβιβάζει απλά κουλτούρα και πολιτισμό, αλλά συμβάλλει και στη συλλογιστική διαδικασία και κριτική στάση των αναγνωστών/τριών της.

Το οπτικό υλικό, που υπάρχει στα *Ανθολόγια* και τα *Ψηφιακά Μαθησιακά Αντικείμενα* (ΨΜΑ), μπορεί να εξάψει τη φαντασία των μαθητών/τριών, με τα γκράφικς και τα γκράφικ νόβελς (graphics, graphic novels) για περαιτέρω μελέτη και άλλων βιβλίων. Βέβαια, η ανάγνωση είναι και έξη, την οποία οφείλουμε να καλλιεργήσουμε στους μαθητές/τριες, διότι εκείνο που θα θυμούνται, αργότερα, από το σχολείο, είναι αν έπαιξαν σε θεατρικό έργο, αν έγραψαν το πρώτο τους ποίημα ή διήγημα, αν οργάνωσαν μια λογοτεχνική βραδιά κ.ά. Αξίζει να προστεθεί ότι παρατηρώντας και αποκωδικοποιώντας οι μαθητές/τριες το λογοτεχνικό κείμενο με την πολυσημία του: εικόνες, σκίτσα, λεκτικά και οπτικά μηνύματα (κώδικες επικοινωνίας), graphics και ό,τι άλλο τα πλαισιώνει, ασκούνται στο ξεκλείδωμα του λογοτεχνικού κειμένου, στο τι κείται κάτω από την επιφάνειά του και ανακαλύπτουν την ομορφιά του. Επίσης, μπορεί να επιτευχθεί, σιγά-σιγά, και η διεύρυνση της οπτικής ματιάς τους, η απόλαυση και η ψυχαγωγία, μέσα από την ποιητική, θεατρική και την πεζογραφική γλώσσα των ανθολογούμενων κειμένων. Επιπλέον, η αξιοποίηση της τεχνολογίας μπορεί να βοηθήσει στη μελέτη ολόκληρων έργων ή στην ένταξη κάποιου αποσπάσματος στο όλον -αν αποφασισθεί με την αναγνωστική κοινότητα της τάξης και τον/την διδάσκοντα/σκουσα-, στοιχείο που μπορεί να συμβάλει στην καλλιέργεια της φιλαναγνωσίας. Βέβαια, η χρήση της θα πρέπει να αξιοποιείται συμπληρωματικά.

Τέλος, η επιβράβευση των μαθητών/τριών από τους/τις καθηγητές/τριες και από την οικογένεια για δημιουργικές δραστηριότητες ή για μελέτες λογοτεχνικών έργων, μπορεί να αποτελέσει κίνητρο για τη φιλαναγνωσία. Υπάρχει στις μέρες μας πλούσια βιβλιογραφία για την καλλιέργεια της φιλαναγνωσίας και την ενημέρωση του/της εκπαιδευτικού. Είναι γνωστό ότι ο χώρος της λογοτεχνίας είναι ελεύθερος και δημοκρατικός, αποδέχεται τη διαφορετικότητα και όλους όσους εργάζονται για τη συμπερίληψη ανθρωπιάς. Αυτό εύστοχα επισημαίνεται από τον Jerome Bruner (*Δημιουργώντας Ιστορίες*, μτφρ. Β. Τσούρτου, Κ. Πολυδάκη, Γ. Κουγιουμουτζάκης, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2004), ο οποίος γράφει: «η Λογοτεχνία είναι ένα όργανο ελευθερίας, εκλέπτυνσης, φαντασίας και λογικής». Η ανάγνωση βιβλίων, που εξάπτουν τη φαντασία, είναι κυρίως τα λογοτεχνικά, σε όλα τα είδη τους. Μια σπουδαία αφήγηση είναι πρόκληση για ανακάλυψη του όποιου προβλήματος είτε

στις σχέσεις των ανθρώπων είτε σε θέματα περιβάλλοντος, οπότε υπερβαίνει αυτό που λέμε «σχολικό μάθημα» και μπορεί η μελέτη της λογοτεχνίας -ακόμα και η σχολική- να γίνει πρόκληση και προ-στάδιο φιλαναγνωσίας δια βίου.

Επισημαίνεται ότι δεν είναι τυχαίο που υπάρχουν αφηγήσεις με περιεχόμενο: *ιστορικό, μυθοπλαστικό, ρεαλιστικό, με ύφος ρητορικό, επικό, κωμικό, δραματικό κ.ά.*, οπότε, ανάλογα με τις επιθυμίες τους οι μαθητές/τριες αναγνώστες/τριες -αργότερα ως ενήλικες- μπορούν να επιλέξουν το είδος της αφήγησης και να ταξιδέψουν μέσα από τον χώρο της λογοτεχνίας. Η αφήγηση είναι μια εξιστόρηση γεγονότων και προσδοκιών, που λοξοδρόμησαν ή που απόκτησαν βάθος, σε άλλες κοινωνίες, με τις αναδρομές στο παρελθόν. Οι αφηγήσεις έχουν, συχνά, κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και πολιτιστικές, στοιχείο σημαντικό για κάθε αναγνώστη και αναγνώστρια. Μέσα από πολλά λογοτεχνικά κείμενα -κλασικά και σύγχρονα- παρατηρούμε ότι οι αφηγήσεις προσαρμόζονται στην εποχή την οποία αντανακλούν, εστιάζοντας σε κάποια στοιχεία πιο δυνατά από κάποια άλλα ή μεγεθύνοντάς τα για να προβληθούν καλύτερα. Γενικά, με την αφήγηση όσοι γράφουν ή μελετούν λογοτεχνία δημιουργούν και επαναδημιουργούν τον εαυτό τους ή τις κοινωνίες, καθώς ο εαυτός τους είναι ένα προϊόν της αφήγησής τους. Δηλαδή, αν δεν μπορούν/ούμε να δημιουργούν/ούμε ιστορίες για τον εαυτό τους/μας, δε θα υπήρχε ο «εαυτός» και ο «άλλος», θετικά ή αρνητικά, εξαρτάται πάντα από την οπτική που βλέπουν/πουμε κάποιο θέμα. Η ίδια η κοινωνική ζωή δε θα είχε αποκτήσει ουσία σε κάθε της πτυχή χωρίς τις αφηγήσεις των λογοτεχνικών έργων, όπου βρίσκουν θέση επιστήμονες και στοχαστές, ζωγράφοι, μουσικοί και όλες οι Τέχνες και οι Επιστήμες, που συμβάλλουν και συγκροτούν τον πολιτισμό, ο οποίος συνέχει τις κοινωνίες και την κοινωνική ζωή.

Αξίζει να προστεθεί ότι στα *Ανθολόγια* γίνεται λόγος για **εξερεύνηση και αυτογνωσία, για ελευθερία και δικαιοσύνη, για ειρήνη, για αγάπη, κοινωνικές σχέσεις και οικογενειακές σχέσεις, για την αποδοχή του Άλλου, για τον τόπο μας και τον πολιτισμό του, για τον κόσμο, για την προστασία του περιβάλλοντος κ.ά.**, θέματα σημαντικά, στα οποία μπορεί η λογοτεχνία να συμβάλει με τον τρόπο που μόνον αυτή καταφέρει, μέσα από αντίστοιχα λογοτεχνικά κείμενα και τη δική της ξεχωριστή γλώσσα. Ακόμα και τα επιστημονικά θέματα, πολλοί δημιουργοί, επιδιώκουν να τα παρουσιάσουν πιο κατανοητά και εκλαϊκευμένα, μέσα από τη λογοτεχνία και την επιστημονική φαντασία (*Ο κόσμος της Σοφίας* του Gaarder Jostein (Γκάαρντερ Γιοστέιν), *Το θεώρημα του παπαγάλου* του Guedj Denis (Γκετζ Ντενί), *Μιλώντας στην Άννα για τα μαθηματικά του Τεύκρου Μιχαηλίδη*, *Ο γύρος της γης σε 80 ημέρες* του Jules Gabriel Verne (Ιουλίου Γαβριήλ Βερν κ.ά.). Έτσι, διευρύνεται ο ορίζοντας καθενός και καθεμιάς αναγνώστη/στριας, κατανοεί καλύτερα τον κόσμο με τους αγώνες και τις αγωνίες του και συγκροτεί καλύτερα την ταυτότητά του, χωρίς παρωπίδες. Όλα αυτά απασχολούν τη λογοτεχνική δημιουργία, που έχει στο επίκεντρο τον άνθρωπο και την αρμονική συνύπαρξή του με άλλους ανθρώπους και λαούς. Η λογοτεχνία είναι πολιτιστικό αγαθό, μεταφέρει ήθη, έθιμα, αξίες κλπ., δεν είναι απλά κουλτούρα⁶. Στην ελληνική γλώσσα, η λέξη «πολιτισμός» είναι ευρύτατη και εμπεριέχει αυτό που λέμε «παιδεία», η οποία υπερβαίνει την κουλτούρα και αναφέρεται τόσο σε τοπικά και εθνικά χαρακτηριστικά, όσο και σε αξίες και αντιλήψεις

⁶ **κουλτούρα:** η λέξη «κουλτούρα» είναι επινόηση των δύο τελευταίων αιώνων, ως υποσύνολο της λέξης «πολιτισμός». Βρίσκεται σε διαλεκτική σχέση με ήθη και έθιμα κάθε λαού και με εναλλακτικές αφηγήσεις για το τι είναι ο εαυτός ή τι θα μπορούσε να είναι ο κάθε εαυτός και ο κάθε άλλος.

πανανθρώπινες. Η παιδεία ενός ανθρώπου δεν καταδεικνύεται, γενικά, από τις μελέτες του, αλλά από το αν αυτές έχουν επιδράσει στη σφυρηλάτηση ενός ξεχωριστού και καλού χαρακτήρα, με αξιακό περιεχόμενο.

Με τα λογοτεχνικά κείμενα και με την προώθηση της φιλαναγνωσίας διά βίου, μπορεί να ανοίξουμε δρόμους καλούς και εύπλοους για τις νέες γενιές, αρχίζοντας από τα *Ανθολόγια Λογοτεχνικών Κειμένων*. Είναι καιρός η λογοτεχνία από μάθημα και μάθηση να γίνει ανάγνωσμα ψυχαγωγικό και ενδυναμωτικό της αυτογνωσίας, της αυτοπεποίθησης και της ελεύθερης και δημοκρατικής προσωπικότητας των μαθητών και των μαθητριών.

6. Αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών στην εκπαίδευση και στα νέα *Ανθολόγια*

Οι Τεχνολογίες της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας (ΤΠΕ) κατέχουν προνομιακή θέση σε ζωτικούς χώρους του κοινωνικού γίνεσθαι, ενώ έχουν ήδη ανοίξει παγκοσμίως νέους ορίζοντες στις υπηρεσίες της εκπαίδευσης, της ακαδημαϊκής έρευνας κλπ. Οι σύγχρονες ψηφιακές τεχνολογίες γίνονται ο συνεκτικός ιστός μιας προσωπικής επικοινωνίας με την παγκόσμια κοινότητα και της πραγματικής/υπαρκτής πραγματικότητας με την αντίστοιχη ψηφιακή/εικονική.

Προφανώς, είναι θετικό στοιχείο να διαθέτει κάθε μαθητής και καθεμία μαθήτρια προσωπική βοήθεια, μέσω του υπολογιστή. Εξίσου είναι θετικό να χρησιμοποιούνται οι ψηφιακές τεχνολογίες ως μέσο δημιουργικής ενασχόλησης, ιδιαίτερα για τους/τις μαθητές και μαθήτριες με αναπηρία, π.χ. χρήση συστήματος Braille στην οθόνη ή πληκτρολόγιο, συνθεσάιζερ ομιλίας. Με βάση το Π.Σ. και για την καλύτερη μελέτη των *Ανθολογίων*, επισημαίνεται ότι είναι σημαντικός ο ρόλος της ανάγνωσης από τους/τις μαθητές/τριες ως αναγνώστες/τριες, ακόμα και για όσους και όσες έχουν ανάγκη από τη διαφοροποιημένη διδακτική προσέγγιση. Διαπραγματεύσιμο είναι το πώς η χρήση των ΤΠΕ μπορεί να έχει μόνο θετικά αποτελέσματα τόσο μεσοπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα για την εκπαίδευση. Γίνεται εμφανές ότι για τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας στην Β΄ Γυμνασίου, οι νέες τεχνολογίες αξιοποιούνται τόσο στα ανθολογημένα κείμενα όσο και στο επιπλέον δοσμένο ψηφιακό υλικό. Στην περίπτωση των *Ανθολογίων* τα Ψηφιακά Αντικείμενα γίνονται Μαθησιακά (ΨΜΑ), τα οποία συμβάλλουν π.χ. στην κατανόηση δύσκολων εννοιών, όρων και απαιτητικού λεξιλογίου. Επίσης, συνδέουν τα κείμενα διακαλλιτεχνικά και διακειμενικά με άλλα κείμενα, με πίνακες, με comics, με graphic novels, που συντελούν στην εμπέδωση της γνώσης με ευχάριστο και λειτουργικό τρόπο. Οι ενδιαφέρουσες εκπαιδευτικές εφαρμογές, οι οποίες εμπεριέχονται τόσο στα *Ανθολόγια* όσο και στο συμπληρωματικό υλικό (ΨΜΑ), στηρίζονται στο διαδίκτυο, επιτρέποντας σε όλους και όλες τους/τις μαθητές/τριες να συμμετέχουν σε αναγνωστικές και ακουστικές δράσεις και να ασκηθούν σε δημιουργικές μαθησιακές δραστηριότητες (ατομικά ή ομαδοσυνεργατικά).

Ειδικότερα, με την αξιοποίηση των ψηφιακών τεχνολογιών ενθαρρύνονται οι μαθητές/τριες στην αναλυτική και στη συνθετική σκέψη, στη χρήση μεταγνωστικών διαδικασιών, στην απόκτηση αυτοπεποίθησης, στην καλλιέργεια δεξιοτήτων, στην ανάληψη κοινής δράσης, αλλά και στην εμπέδωση αξιών και ιδανικών. Με τις νέες τεχνολογίες είναι ολοφάνερο ότι

αφενός δημιουργείται περιβάλλον διερεύνησης και πειραματισμού και αφετέρου ότι ευνοείται η ενίσχυση του συμμετοχικού, συνεργατικού και συλλογικού χαρακτήρα της μάθησης. Με αυτόν τον τρόπο, παρέχονται χώρος, χρόνος και σχέδιο δράσης για εφαρμογή προγραμμάτων, που αφορούν την ενισχυτική διδασκαλία, την πρόσθετη διδακτική στήριξη και λοιπά.

Πολύ σημαντική είναι, επίσης, η προσφορά της τεχνολογίας στον πολιτισμικό χώρο, καθώς η ψηφιακή τεκμηρίωσή του (μνημεία, συλλογές σε μουσεία, αρχαιολογικοί χώροι, ιστορικά έγγραφα, αρχεία κ.ά.) μπορεί να αξιοποιηθεί και για την πραγματοποίηση διαφόρων εκπαιδευτικών προγραμμάτων και δραστηριοτήτων. Άλλωστε, τα λογοτεχνικά κείμενα είναι φορείς πολιτισμού και διδάσκονται σε όλα τα σχολεία στην Ελλάδα και στις Ελληνόγλωσσες Μονάδες στο εξωτερικό. Ως εκ τούτου, οι νέες τεχνολογίες μπορούν να συμβάλλουν και στην καλλιέργεια και προώθηση της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού. Κάποιοι, βεβαίως ανησυχούν για την αλλαγή στη χρήση των έντυπων βιβλίων από τα e-books κλπ., επειδή φοβούνται ότι ίσως αυτά θα υποβαθμίσουν την ανάγνωση των έντυπων βιβλίων. Και εδώ στόχος είναι να ληφθούν από το σχολείο τα αναγκαία μέτρα, ώστε να μην καταστρατηγηθεί η αναγνωστική δεξιότητα των μαθητών/τριών στο έντυπο βιβλίο. Προφανώς, απαιτείται μεγάλη προσοχή στη χρήση της γνωστής Τεχνητής Νοημοσύνης/Artificial Intelligence (AI), καθώς και στη χρήση του εργαλείου ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer - Παραγωγικός Προεκπαιδευμένος Μετασχηματιστής).

Αξίζει να προστεθεί ότι υπάρχει και η αρνητική χρήση της τεχνολογίας, καθώς είναι σύγχρονο φαινόμενο η εμπλοκή των εφήβων στην ηλεκτρονική βία, όταν στέλνουν απειλητικά και υποτιμητικά μηνύματα σε κάποιο άλλο άτομο, συχνά συνομήλικο ή μικρότερο, είτε από ανία είτε διότι το θεωρούν αστείο, μέσα από τους υπολογιστές τους. Υπάρχουν, δηλαδή, άτομα που εκφοβίζουν μέσα από το διαδίκτυο με στόχο να πληγώσουν και να ταπεινώσουν, συνειδητά, τα θύματά τους. Είναι διέξοδοι σε εφήβους με χαμηλή αυτοεκτίμηση και δυσκολίες στις κοινωνικές δεξιότητες ή σε κάποιες περιπτώσεις και με διαταραχές συμπεριφοράς και καταθλιπτικό συναίσθημα. Συχνά διαφοροποιείται ακόμα και η έννοια της φιλίας για τους/τις εφήβους και έφηβες, που βρίσκουν διέξόδους όχι πάντα κοινωνικά αποδεκτές. Σε κάθε περίπτωση το σχολείο έχει σημαντικό ρόλο να διαδραματίσει, ώστε οι τεχνολογίες να είναι μέσον μόνον θετικής επιρροής και καλλιέργειας αξιών, καθώς και αποφυγής κάθε αρνητικής χρήσης τους. Άλλωστε, η διδασκαλία απαιτεί επικοινωνία και ανάπτυξη ανθρώπινων σχέσεων στα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας, ώστε οι σχέσεις αυτές να μη στηρίζονται, αποκλειστικά, σε ανταλλαγή πληροφοριών και μεταβίβαση γνώσεων, αλλά να χαρακτηρίζονται από την ανταλλαγή απόψεων, από την έκφραση συναισθημάτων και από διαπολιτισμικές και οικουμενικές αξίες και ιδέες. Επομένως, από αυτήν την άποψη, η τεχνολογία μπορεί να επιδράσει, θετικά, στις σχέσεις μιας σχολικής μονάδας με μια άλλη, καθώς τα μέλη τους θα μοιράζονται και θα επικοινωνούν για κοινά θέματα. Επίσης, με τις νέες τεχνολογίες γίνεται ευκολότερη η επικοινωνία στα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας όχι μόνον με εκπαιδευτικούς της χώρας (σε πόλεις, νησιά, παραμεθόριες περιοχές κ.ά.), αλλά και με εκπαιδευτικούς άλλων χωρών, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και όχι μόνον.

Τέλος, ο διδάσκων ή η διδάσκουσα μπορεί να εξετάζει και να αξιολογεί απευθείας την απόδοση των μαθητών/τριών του/της και, συγχρόνως, να αυτοαξιολογείται, με την αξιοποίηση της ΤΠΕ. Οπότε, υπάρχει και αυτή η παράμετρος στην αξιοποίηση της τεχνολογίας και των εφαρμογών της, προσδίδοντας νέα δυναμική σε μεθόδους και σε ικανοποίηση εφαρμόσιμων εκπαιδευτικών αναγκών.

7. Γλώσσα και Λογοτεχνία, ανάγνωση και αναγνώστης/τρια

Η γλώσσα, ως λόγος, από προφορική έγινε γραπτή για να εξυπηρετήσει τον άνθρωπο. Αυτή η υπαρξιακή ανάγκη της έδωσε ζωή αιώνων και μνήμη. Σε αυτήν και με αυτήν άρχισε να γεννιέται ο πολιτισμός, η ανθρώπινη ιστορία. Η ελληνική γλώσσα οργάνωσε τον λόγο της γραφής σε όλα τα επίπεδα, κατέθεσε τη σκέψη, οπτικά και φωνητικά, έγινε μνήμη και πολιτισμός, σε αγγεία, σε παπύρους και σε βιβλία. Η γραπτή ελληνική γλώσσα, όπως και κάθε γλώσσα, χρειάζεται τον/την αναγνώστη/τρια ή, στην εποχή μας, τις αναγνωστικές κοινότητες (στο σχολείο, στον δήμο και όπου αλλού) και την ανάγνωσή τους για να αποκτήσει φωνή το κείμενο ή για να επαναφέρουν οι αναγνώστες τις φωνές των κειμένων και να επικοινωνήσουν με αυτές, χτίζοντας το πολύγλωσσο οικοδόμημα του πολιτισμού. Είναι γνωστό ότι γραφή και ανάγνωση αποτυπώνουν και οικοδομούν τη σκέψη του ανθρώπου και κατ' επέκταση τον ανθρώπινο πολιτισμό. Η γραφή χτίζει την ιστορία του ανθρώπου, ανοίγει οδούς στο τότε, στο τώρα και στο αύριο.

Ο κύκλος, γραφή-ανάγνωση-γραφή, είναι ένας δημιουργικός κύκλος, που αναστηλώνει χαμένες λέξεις, επινοεί νέες και ξαναφτιάχνει τον κόσμο με τα παλίμνηστα των ποικίλων γραφών της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η γραφή και η ανάγνωση, ως ατομική και κοινωνική/ομαδική στάση και πράξη, οδηγούν στην κατανόηση του εαυτού μας και του άλλου, διευρύνουν τον πνευματικό μας ορίζοντα, μας κάνουν ευαίσθητους στα προβλήματα του κόσμου, μας ενδυναμώνουν και μας προφυλάσσουν από την αμνησία, το χάος, την ανυπαρξία. Έτσι η διδασκαλία της λογοτεχνίας με τις δραστηριότητες έχουν -ανάμεσα σε άλλους παιδαγωγικούς σκοπούς και στόχους- την ευαισθητοποίηση σε διάφορα θέματα και τη συμβολή στην αυτογνωσία και ετερογνωσία. Δεν είναι τυχαίο ότι και ο πρωτόγονος άνθρωπος θέλησε να χαράξει στα σπήλαια, αργότερα στην πέτρα και στο μάρμαρο την ύπαρξή του ή ό,τι τον απασχολούσε. Αυτά έγιναν, τελικά, για όλη την ανθρωπότητα γνώση, αναφορικά με τα πρώτα ανθρώπινα ίχνη, με τις πρώτες μορφές ζωής. Η γραφή έγινε λογοτεχνία με τα πολλά είδη της (ποίηση, ηρωικό έπος, τραγωδία, ποίηση λυρική, μυθιστορίες και μυθιστορήματα), που, σε συγχρονία και διαχρονία, διασώζει, εμπλουτίζει και ανανεώνει τη γλώσσα, της δίνει μέγεθος και αξίες, αποχρώσεις και προοπτική. Οπότε, μελετώντας τη γλώσσα και τη λογοτεχνία, που κύριο υλικό της είναι η γλώσσα, καλλιεργείται, γλωσσικά και πολιτιστικά, κάθε αναγνώστης και καθεμία αναγνώστρια.

Ο/Η αναγνώστης/τρια είτε ατομικά είτε ως μέλος μιας αναγνωστικής κοινότητας, είναι εκείνος/νη που δίνει φωνή στη γραφή, εξηγεί και επαυξάνει τα όσα μελετάει. Οι μαθητές/τριες ως αναγνώστες/τριες της λογοτεχνίας είναι ανάγκη να μάθουν πώς να επικοινωνούν με τα κείμενα και, στη συνέχεια, πώς να γίνονται πομποί όσων διάβασαν στους/στις συμμαθητές/τριές τους, στην αναγνωστική τους κοινότητα. Άλλωστε, η λογοτεχνία χωρίς τον/την αναγνώστη/τρια είναι νεκρή, ο/η μαθητής/τρια ως αναγνώστης/τρια, γίνεται αναζητητής νέων οριζόντων, συχνά και συνδημιουργός όσων διαβάσει με τη δική του μεταγλώσσα. Είναι, συνεπώς, τα μέλη κάθε αναγνωστικής κοινότητας ζωοδότες/τριες της λογοτεχνικής γραφής των κειμένων, τα οποία μελετούν και με τα οποία επικοινωνούν, διαδραστικά, στο πλαίσιο της κοινότητας στην οποία ανήκουν (στο τμήμα τους, την τάξη τους, τις λέσχες ανάγνωσης κλπ.).

Τέλος, οι μαθητές/τριες αναλαμβάνουν και τον ρόλο του δημιουργού, με τις εργασίες δημιουργικής γραφής, όπου αποτυπώνονται ο βαθμός κατανόησης του/των προς εξέταση λογοτεχνικού/νών κειμένων/νων και η δημιουργική αξιοποίηση των εργασιών τους. Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι ο/η δημιουργός/συγγραφέας αποκτά την ιδιότητα ενός είδους «μηχανικού», που χτίζει τον κόσμο της γραφής και ο/η αναγνώστης/τρια τον αναστηλώνει, τον φωτίζει και τον κάνει δικό του/της κτήμα. Μπορεί ακόμα να εμπνευσθεί για να ανοίξει νέους ορίζοντες με τη δική του/της δημιουργική γραφή.

Συνεπώς, συγγραφέας, κείμενα, αναγνώστης/τρια, εκπαιδευτικός και μαθητές/τριες, όλοι συγκροτούν μια σημαντική αλυσίδα, η οποία μπορεί να διευρύνεται με νέους και νέες αναγνώστες/τριες είτε μέσα από προγράμματα φιλιανανγνωσίας, είτε μέσα από τα σχολεία και τις λέσχες ανάγνωσης.

8. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική βιβλιογραφία

- Αγγελάτος Δ., *Η 'φωνή' της μνήμης, Δοκίμιο για τα λογοτεχνικά είδη*, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 1997 και *Η ΑΛΦΑ ΒΗΤΑ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΣΤΗ*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2011.
- Αθανασόπουλος Β., *Το ποιητικό τοπίο του ελληνικού 19ου και 20ού αιώνα, Κάλβος, Σολωμός, Παλαμάς τόμος Α' και τόμος Β', Σεφέρης, Θέμελης, Ρίτσος, Βρεττάκος, Παπαδιαμάντης*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1996 και «Αμήχανοι δάσκαλοι, δυσφορούντες μαθητές. Η θεωρία της λογοτεχνίας ως αντικείμενο διδασκαλίας», *Σεμινάριο 18ο, Θεωρία της Λογοτεχνίας*, ΠΕΦ, Αθήνα 1994.
- Αθανασοπούλου Αφρ., *Ιστορία και Λογοτεχνία σε διάλογο*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2016 και Αθανασοπούλου Αφρ., *Σχήματα λόγου*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2022
- Ακριτόπουλος Αλ., *Για την Ποιητική και τη Ρητορική του Α. Εμπειρικού*, εκδ. University Studio Press, εκδ. Θεσσαλονίκη, 2000.
- Αμπατζοπούλου Φρ., *...Δεν άνθισαν ματαίως, Ανθολογία Υπερρεαλισμού*, γ' εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1980.
- Αναγνωστάκης Μ., *Αντιδογματικά*, εκδ. Στιγμή, Αθήνα 1985 και *Ο ποιητής Μανούσος Φάσσης*, εκδ. Στιγμή, Αθήνα 1987 και *ΥΓ.*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα, 1992.
- Αναγνωστοπούλου Δ., *Η Ποιητική του Έρωτα στο έργο του Α. Εμπειρικού*, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 1999.
- Ανώνυμος, *Περί Ύψους*, μτφρ. Λεκατσάς, εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, χ.χρ.
- Αποστολίδου Β., Καπλάνη Β., Χοντολίδου Ε., *διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο... Μια νέα πρόταση διδασκαλίας*, εκδ. Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2000.
- Αράγης Γ., *Ζητήματα Λογοτεχνικής Κριτικής*, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 2003.
- Αργυρίου Αλ., *Δεκαεπτά κείμενα για το Γ. Σεφέρη*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1986 και *Κείμενα περί κειμένων*, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 1995 και «Γ. Σεφέρης, ποιητική τέχνη και ιστορία», *Κύκλος Σεφέρη*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα, 1984 και *Η Ελληνική Ποίηση, Ανθολογία, Γραμματολογία*, εκδ. Σοκόλη, τόμος Γ', Ε', Αθήνα, 1980, 1982, 1990 και *Διαδοχικές Αναγνώσεις Ελλήνων Υπερρεαλιστών*, εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1985.
- Αργυροπούλου Χρ., *Η Γλώσσα στην ποίηση του Ε. Κακναβάτου*, εκδ. Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2003 και *Καζαντζακικά Μελετήματα*, εκδ. Έναστρον, 2020 και *Η Ανθολογημένη Ποίηση στο Γυμνάσιο και το Λύκειο*, εκδ. Ταξιδευτής, Αθήνα 2006 και *Η Διαθεματικότητα στα Φιλολογικά Μαθήματα και η μέθοδος project*, εκδ. Μεταίχμιο 2007.
- Αυδή Αβρα & Χατζηγεωργίου Μελίνα, *Η τέχνη του Δράματος στην Εκπαίδευση. 48 προτάσεις για εργαστήρια θεατρικής αγωγής*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2007.

- Βαγενάς Ν., *Η Ειρωνική Γλώσσα*, εκδ. στιγμή, Αθήνα 1998 και *Ο Ποιητής και ο Χορευτής*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1980.
- Βαλαωρίτης Ν., «Περί ποιήσεως», *Νέα Συντέλεια*, τεύχη 3-4, Αθήνα 2004-5.
- Βαρελάς Λ., *Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (1884-2001)*, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΥΠΕΠΘ, Κ.Ε.Γ., Θεσσαλονίκη 2007.
- Βασιλαράκης Ι., *Σύγχρονες Οπτικές και Προοπτικές της Λογοτεχνίας για παιδιά και νέους*, εκδ. Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός, Αθήνα 1998.
- Βασιλειάδης Β. & Δημοπούλου Κ. (επιμ.), *Σελιδοδείκτες για την ανάγνωση της λογοτεχνίας*, εκδ. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Θεσσαλονίκη 2015. Προσβάσιμο και μέσω: <https://selidodeiktes.greek-language.gr/>
- Βελουδής Γ., *Γραμματολογία-Θεωρία Λογοτεχνίας*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1994 και *Διονύσιος Σολωμός, Ρομαντική Ποίηση και Ποιητική*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1989.
- Γεωργιάδου Α., Δεμερτζή Κική & Κιοσσές Σπύρος, *Η διδασκαλία του ολόκληρου λογοτεχνικού έργου*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2022 και *Λογοτεχνικές Διαδρομές*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2005.
- Γιατρομανωλάκης Γ., *Α. Εμπειρικός, ο ποιητής του έρωτα και του νόστου*, 2η έκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1994.
- Γκόβας Νίκος, *Για ένα δημιουργικό νεανικό θέατρο*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2002.
- Δάλλας Γιάννης, *Εισαγωγή στην Ποιητική του Μ. Σαχτούρη*, εκδ. Κείμενα, Αθήνα, 1979 και *Καβάφης και Ιστορία*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1974 και *Ευρυγώνια. Δοκίμια για την ποίηση και την πεζογραφία*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2000.
- Ζαμάρου Ρ., *Φύση και Έρωτας στον Παπαδιαμάντη*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2000.
- Ζήρας Α., *Προσεγγίσεις στη νεώτερη ποίηση 1985-1980, Γενικές διαπιστώσεις, τάσεις, διαφοροποιήσεις. Εισαγωγή στην ανθολογία Νεώτερη Ελληνική Ποίηση 1965-1980*, εκδ. Γραφή, Αθήνα, 1979.
- Καλογήρου Τζ., *Τέρψεις και Ημέρες Ανάγνωσης*, εκδ. Ι.Μ.Π., Αθήνα 1999 και Καλογήρου Τζ.-Λαλαγιάννη Κ. (επιμέλεια), *Η Λογοτεχνία στο Σχολείο*, εισαγωγή, Α. Κατσίκη-Γκίβαλου, εκδ. Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2005.
- Καλογριδίου-Κολυβά Μαργ., *Η χρήση της τεχνολογίας στη διαδικασία της μάθησης, όρια και προοπτικές*, εκδ. Δρόμων, Αθήνα 2011 και *Οι πολλές όψεις του διαδικτύου. Χρήση, κατάχρηση, εθισμός: αντίλογος-διάλογος*, εκδ. Δρόμων, Αθήνα 2011.
- Κάλφας Α., *Ο μαθητής ως αναγνώστης. Λογοτεχνική θεωρία και διδακτική πράξη*, εκδ. Το τραμ, Θεσσαλονίκη 1998.
- Κανακίδου Ελ. - Παπαγιάννη Βούλα, *Διαπολιτισμική Αγωγή*, 2η έκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.
- Καραντώνης Α., *Εισαγωγή στη νεώτερη ποίηση, Β' Γύρω από τη σύγχρονη ποίηση*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1984.
- Κατσίκη-Γκίβαλου Α., *Το θαυμαστό ταξίδι*, 4η έκδ. Πατάκη, Αθήνα 1997.
- Καψωμένος Ερ., *Αφηγηματολογία*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2003.
- Κιοσσές Σπ. & Δαλακούρα Ν., *Μετα-γράφοντας την Τέχνη. Μουσεία, πινακοθήκες και χώροι πολιτισμικής κληρονομιάς ως τόποι δημιουργικής γραφής*, εκδ. Κλειδάριθμος, Αθήνα 2021.
- Κόιντος Οράτιος Φλάκκος, *Ποιητική Τέχνη*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1980.
- Κριαράς Ε., *Διονύσιος Σολωμός. Ο Βίος το Έργο*, Θεσσαλονίκη 1957.
- Κύκλος Σεφέρη, εκδ. Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1980.
- Κωτόπουλος Τρ. Η., Βακάλη Άννα Π., Γεωργιάδης Γεώργιος, Καλαϊτζή Αναστασία, Κουλουκάτση Αικ. & Σταμπουλίδου Αν., *Θεωρία και Πράξη της Δημιουργικής Γραφής στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2023.
- Λιγνάδης Τ., *Το Άξιον Εστί, του Ελύτη*, 5η έκδ. Γραφ. Τέχνες Ρώσση, Αθήνα, 1980 και *Ένα Βιβλίο για το Νίκο Γκάτσο*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1983.
- Λογοθέτη Σ., *Η Ταυτότητα και ο Ρόλος της Γυναίκας*, εκδ. Τυπωθήτω - Γ.Δαρδανός, Αθήνα 1998.

- Μαρωνίτης Δ., *Ποιητική και πολιτική ηθική. Πρώτη μεταπολεμική γενιά*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1976 και *Εισαγωγή στην Ποίηση του Σεφέρη*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1999 και *Μ. Σαχτούρης, Άνθρωποι-Χρώματα-Ζώα-Μηχανές*, εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1980 και *Όροι του λυρισμού στον Οδ. Ελύτη*, 2η έκδ. Κέδρος, Αθήνα 1981.
- Ματσαγγούρας Η., *Κειμενοκεντρική προσέγγιση του γραπτού λόγου*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2001 και *Η Σχολική Τάξη*, στοιχειοθεσία Μέδουσα Ο.Ε., Αθήνα, 1998
- Μερακλής Μ., *Σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία*, εκδ. Πατάκης, 1987.
- Μουλλάς Π., *Η Δέκατη Μούσα*, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 2001.
- Μπαλάσκας, Κ., *Ταξίδι με το κείμενο*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1990 και *Ξενάγηση στη νεοελληνική πεζογραφία*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2003.
- Μπαμπινιώτης Γ., *Γλωσσολογία και Λογοτεχνία*, 2η έκδ. Μαυρομάτη, Αθήνα 1991.
- Μπενάτσης Απ., *Η Ποιητική Μυθολογία του Τάσου Λειβαδίτη*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1991.
- Μπίστα Πολ., *Πώς σχεδιάζουμε και διδάσκουμε λογοτεχνία στο Γυμνάσιο και το Λύκειο*, εκδ. Ψηφίδα, Αθήνα 2005.
- Νάκας Θ., «*Η Γλώσσα της Σύγχρονης Ποίησης*», *Γενιά του '70*, εκδ. Τέθριππον, Αθήνα 1998.
- Ντενίση Σ., *Το ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα και ο Sir Walter Scott (1830-1880)*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1994.
- Παγανός Γ., *Μοντερνισμός και Πρωτοπορίες*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2003 και *Αναζητήσεις στη σύγχρονη πεζογραφία, Κριτικά μελετήματα*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1984.
- Παπαγεωργίου Κ., *Η γενιά του '70*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1998.
- Παπανούτσος Ε., *Παλαμάς, Καβάφης, Σικελιανός*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1985.
- Παρίσης Ν., *Μεθοδική ερμηνεία νεοελληνικών κειμένων*, εκδ. Εκπαιδευτηρίων Ζηρίδη, Αθήνα 1975.
- Πεσκέτζη Μ., *Θεωρία της Λογοτεχνίας*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2003.
- Πλασκοβίτης Σ., *Εισαγωγή στην Ποίηση του Σεφέρη*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2η έκδ. 1999.
- Πολίτη Τζ., *Συνομιλώντας με τα κείμενα*, εκδ. Άγρα, Αθήνα 1996.
- Πρακτικά Συνεδρίου, του Π.Τ.Δ.Ε., *Καλλιεργώντας τη Φιλαναγνωσία. Πραγματικότητες & Προοπτικές*, επιμ. Α. Κατσίκη-Γκίβαλου-Δ. Πολίτης, εκδ. Διάδραση Αθήνα 2013.
- Πυλαρινός Θ., *Επτανησιακή Σχολή*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2003.
- Ρίτσος Γ., *Αφιέρωμα*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1980.
- Σαμαρά Ζ., *Προοπτικές του κειμένου*, εκδ. Κώδικας, Θεσσαλονίκη 1987.
- Σελιώτη Βας., *Λογοτεχνία και τραύμα. Το 1974 στην κυπριακή και ελλαδική λογοτεχνία*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2021.
- Σπανός, Γ., *Διδακτική Μεθοδολογία, Η Διδασκαλία του Ποιήματος*, β' έκδ. προσωπική, Αθήνα, 1998.
- Στεφάνου Λ., *Το πρόβλημα της μεθόδου στη μελέτη της ποίησης*, εκδ. Κάλβος, Αθήνα 1981.
- Συνέδριο Σεριζί, *Η Διδασκαλία της Λογοτεχνίας*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα, 1985.
- Τζόβας Δ., *Το Παλίμψηστο της Ελληνικής Αφήγησης*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1993 και *Μετά την Αισθητική*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1987 και *Κοσμοπολίτες και Αποσυνάγωγοι*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2003.
- Φαρίνου-Μαλαματάρη Γ., *Αφηγηματικές Τεχνικές στον Παπαδιαμάντη*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1987.
- Φράιερ Κίμ., *Άξιον Εστί το Τίμημα, Εισαγωγή στην ποίηση του Οδ. Ελύτη*, μτφρ. Ν. Βαγενάς, 2η έκδ. Κέδρος, Αθήνα 1979.
- Φρυδάκη Ευγγ., *Η Θεωρία της Λογοτεχνίας στην πράξη της διδασκαλίας*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2003.
- Χαραλαμπίκης Χρ., *Νεοελληνικός Λόγος*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1992.

Ξένη βιβλιογραφία

- Abrams M. H., *Ο Καθρέφτης και το Φως*, μτφρ. Άρης Μπερλής, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2001.
- Allen Gr., *Intertextuality*, 1η έκδ. Routledge 2000, Λονδίνο και Ν.Υόρκη, επανέκδ. 2001, 2002.
- Anton J., *Η Ποίηση και η Ποιητική του Κ.Π. Καβάφη*, χ. μτφρ., εκδ. Ίκαρος, Αθήνα. 2000.

- Aragon L., *Περί Ύφρου*, μτφρ. Σ. Κουμανούδης, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 1985.
- Beaton Roderick, *Εισαγωγή στη Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία, Θεωρία και Κριτική*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1996
- Bakhine M., *Προβλήματα Λογοτεχνίας και Αισθητικής*, μτφρ. Γ. Σπανός, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1980 και *Ζητήματα Ποιητικής του Ντοστογιέφσκι*, μτφρ. Αλ. Ιωαννίδου, εισαγ. Δ. Τζιόβας, εκδ. Πόλις, Αθήνα.
- Benton Michael-Fox Geoff, *Teaching Literature, Nine to Fourteen*, Oxford University Press, 1985.
- Blanchot M., *Ο χώρος της λογοτεχνίας*, μτφρ. Δ. Δημητριάδης, εκδ. Εξάντας-Νήματα, Αθήνα 1970, β' έκδ. 1994.
- Bloom H., *Η Αγωνία της Επίδρασης*, μτφρ. Δημητρούλης, εκδ. Άγρα, Αθήνα 1989.
- Bremond Cl., Chatman S., Greiman J.A., κ.ά., *Θεωρία της Αφήγησης*, επιμ. Β. Καλλιπολίτης, μτφρ. Αγγ. Κουφού, Β. Καλλιπολίτης, Αγγ. Καστρινάκη, Κ. Παπουτσά, εκδ. Εξάντας, Αθήνα 1991.
- Breton A., *Μανιφέστα του Σουρρεαλισμού*, μτφρ. Ελ. Μοσχονά, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννινα 1983.
- Booth W. C., *A Rhetoric of Irony*, The University of Chicago Press, Σικάγο, Λονδίνο 1974.
- Bowra C.M., *Ποίηση και Πολιτική*, μτφρ. Λ. Στεφάνου, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1982.
- Cummins J., *Ταυτότητες υπό Διαπραγμάτευση, Εκπαίδευση με σκοπό την Ενδυνάμωση σε μια Κοινωνία της Ετερότητας, Διαπολιτισμική Παιδαγωγική*, μτφρ. Σουζάνα Αργύρη, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002.
- Delcroix M.- Hallyn F., *Εισαγωγή στις Σπουδές της Λογοτεχνίας, Μέθοδοι του Κειμένου*, μτφρ. Ι. Ν. Βασιλαράκης, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1997.
- Eagleton T., *Εισαγωγή στη Θεωρία της Λογοτεχνίας*, μτφρ. Μ. Μαυρώνας, εκδ. Οδυσσεάς, δ' έκδ. Αθήνα, 1996 και *Η έννοια της κουλτούρας*, μτφρ. Ηλ. Μαγκλίνης, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2003.
- Eco Umb., *Ερμηνεία και Υπερερμηνεία*, μτφρ. Α. Παπακωνσταντίνου, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1993 και *Η Σημειολογία στην καθημερινή μας ζωή*, 5η έκδ. Μαλλιάρης -Παιδεία, Α.Ε., Αθήνα 1985.
- Escarpit Den., *Η παιδική και νεανική λογοτεχνία την Ευρώπη*, μτφρ. Στέση Αθήνη, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1995.
- Fairclough N., *Language and Power*, Longman, London and New York 1989.
- Fennes Helm.-Hapgood K., *Intercultural Learning in the Classroom, Crossing Borders*, Cassell Council of Europe, Λονδίνο 1997.
- Fokkema D.- Ibsch El., *Θεωρίες Λογοτεχνίας του Εικοστού Αιώνα*, μτφρ. Γ. Παρίσης, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 4η έκδ. 2000.
- Frey K., *Η μέθοδος project*, μτφρ. Κλ. Μάλλου, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1998.
- Genette G., *Εισαγωγή στο αρχικείμενο*, μτφρ. Μ. Πατεράκη-Γαρέφη, εκδ. Εστία, Αθήνα, 2001 και *Τα όρια της διήγησης*, μτφρ. Ε. Θεοδωροπούλου, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1987 και *Introduction a l'architexte*, Seuil, Paris, 1979 και *Palimpsestes*, Seuil, Paris 1982.
- Hall J., *Η Κοινωνιολογία της Λογοτεχνίας*, μτφρ. Μ. Τσαούση, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1990.
- Hawthorn Jer., *Ξεκλειδώνοντας το κείμενο*, μτφρ. Μ. Αθανασόπουλος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1995.
- Jakobson R., *Style in Language*, New York 1960.
- Jauss H.R., *Η Θεωρία της Πρόσληψης*, μτφρ. Μ. Πεχλιβάνος, εκδ. Εστία, Αθήνα 1995
- Mackridge P., *Διονύσιος Σολωμός*, μτφρ. Κ. Αγγελάκη-Ρουκ, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1995.
- Mathieu-Colas M., *Τα όρια της διήγησης*, μτφρ. Ε. Θεοδωροπούλου, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1987.
- Moisan Cl., *Η Λογοτεχνική Ιστορία*, μτφρ. Α. Παρίση, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1992.
- Nadeau Maur., *Ιστορία του Σουρρεαλισμού*, μτφρ. Αλ. Παπαθανασοπούλου, εκδ. Φόρμα, Αθήνα 1978.
- Pontani F. M., *Επτά Δοκίμια και Μελετήματα για τον Καβάφη (1936-1974)*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ. Αθήνα, 1991.
- Preisendanz W., *Ρομαντισμός, Ρεαλισμός, Μοντερνισμός*, μτφρ. Α. Χρυσογέλου-Κατσή, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1977.
- Richs D., *Η Σκιά του Ομήρου*, μτφρ. Α. Παρίση, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993.
- Ricoeur P., *Η Ζωντανή Μεταφορά*, μτφρ. Κ. Παπαγιώργης, εκδ. Κριτική, Αθήνα 1996 και *Η αφηγηματική λειτουργία*, μτφρ. Β. Αθανασόπουλος, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1990.

- Rodari G., *Γραμματική της Φαντασίας*, μτφρ. Μ. Βερτσώνη-Κοκόλη, Λ. Αγγουρίδου-Στρίντζη, εκδ. Τεκμήριο, Αθήνα 1994.
- Rosenblatt L.M., *The reader, The text, The poem: The transactional theory of the literary work*. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1978.
- Said Ed., *Ο κόσμος, το κείμενο και ο κριτικός*, μτφρ. Λ. Εξαρχοπούλου, εκδ. Scripta, Αθήνα 2004.
- Schaeffer J. M., *Τι Είναι Λογοτεχνικό Είδος;* μτφρ. Α. Ακριτόπουλος, εκδ. Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη 2000.
- Strunk W. and White E.B., *The Elements of Style*, 3rd ed. Allyn and Bacon, USA 1979.
- Saunier Guy (Michel), *Έρευνα στον μυθικό κόσμο του Ν. Καββαδία*, εκδ. Άγρα, Αθήνα 2004 και *Α. Εμπειρικός. Μυθολογία και Ποιητική*, εκδ. Άγρα, Αθήνα 1999.
- Somville L., *Εισαγωγή στις Σπουδές της Λογοτεχνίας*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1997.
- Still Jud. – Worton M., «Εισαγωγή στη Διακειμενικότητα», *Άλως*, τεύχη 3-4, Αθήνα 1996.
- The Open University (Τα Ανοιχτό Πανεπιστήμιο), *Γλώσσα και Λογοτεχνία*, μτφρ. Αλ. Παπαθανασοπούλου, εκδ. Π. Κουτσούμπος Α.Ε., Αθήνα 1985.
- Thomson G., *Η Ποίηση Χθες και Σήμερα*, μτφρ. Ν. Κ. Σταματίου, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1956.
- Todorov T., *Κριτική της Κριτικής*, μτφρ. Γ. Κιουρτσάκης, 2η έκδ. Πόλις, Αθήνα 2000 και *Ποιητική*, μτφρ. Α. Καστρινάκη, εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1989.
- Valery P., *Ποίηση και αφηρημένη σκέψη, η καθαρή ποίηση*, μτφρ. Χρ. Λιοντάκης, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1999.
- Vitti M., *Φθορά και Λόγος. Εισαγωγή στην Ποίηση του Γιώργου Σεφέρη*, εκδ. Βιβλιοπωλείου της Εστίας, Αθήνα, 1978.
- Yourcenar Marg., *Κριτική Παρουσίαση του Κ. Καβάφη*, μτφρ. Γ. Π. Σαββίδης, εκδ. Χατζηνικολή, Αθήνα 1981.
- Wellek R. -Warren Aust., *Θεωρία Λογοτεχνίας*, μτφρ. Σ. Δελγιώργη, εκδ. Δίφρος, Αθήνα (χ.χ.).
- Wood J. (Τζέιμς Γουντ), *Πώς δουλεύει η λογοτεχνία*, μτφρ. Κ. Σπαθαράκης, εκδ. Αντίποδες, Αθήνα 2023.

Ενδεικτικά. Ιστορίες την Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

- Beaton R., *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Φιλολογία*, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1996.
- Γενιά του '70*, εκδ. Όμβρος, Αθήνα 2001
- Δημαράς Κ.Θ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1987.
- Πολίτης Λ., *Συνοπτική Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη 1977 και *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1979.
- Vitti M., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1978 και *Γενιά του '30*, εκδ. Ερμής, Αθήνα. 1977.

Ποιητικές ανθολογίες

- Η Ελληνική Ποίηση, Ανθολογία – Γραμματολογία* (6 τόμοι), επιμ. Α. Αργυρίου, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 1979.
- Η Ελληνική Ποίηση, Φαναριώτες - Άνθη ευλαβείας - Επτανήσιοι*, επιμ. εισαγωγής Μ. Μ. Παπαϊωάννου, επιμ. ανθολογίας Κ. Ιορδανίδης, Αθήνα 1980.
- Η Ελληνική Ποίηση, Ρομαντικοί - Εποχή Παλαμά - Μεταπαλαμικοί*, επιμ. Μ. Γ. Μερακλής, Αθήνα 1977.
- Η Ελληνική Ποίηση, Η ανανεωμένη παράδοση*, επιμ. Κώστας Στεργιόπουλος, Αθήνα 1980.
- Η Ελληνική Ποίηση του 20ού Αιώνα, Μια Συγχρονική Ανθολογία*, επιμέλεια-ανθολόγηση, Ευρ. Γαραντούδης, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2008.
- Μαρκόπουλος Γ., Νικολάκης Κ. (Ανθολόγηση, Πρόλογος), *Ποιήματα που αγαπήσαμε, Από τους ανανεωτές της παράδοσης μέχρι και τη δεύτερη μεταπολεμική γενιά*, εκδ. Εκάτη, Αθήνα 2009.

Ευρωπαϊκά Γράμματα, Ιστορία της Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας, τόμοι τρεις, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 1992-1999.

Η Ελληνική Πεζογραφία. Παλαιότερη, Μεσοπολεμική, Μεταπολεμική, (τόμοι 11), εκδ. Σοκόλη, Αθήνα, 1997-8, 1993-96, 1988-96.

Ευαγγέλου Α., *Η Δεύτερη Μεταπολεμική Γενιά (1950-70), Ανθολογία*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1994.

Ενδεικτικά: Αφιέρωματα

ΑΝΤΙ, Αφιέρωμα στον Α. Κάλβο, τεύχος 510, Αθήνα 1993.

Γλώσσα - Έκθεση - Λογοτεχνία, Σεμινάριο, Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων (ΠΕΦ), τεύχος 11, Αθήνα Μάρτης - Απρίλης 1989

Γράμματα και Τέχνες, Καρυωτάκης, Καρυωτακισμός, τεύχος 81, Αθήνα 1997.

Διαβάζω, Αφιέρωμα, Ανδρέας Εμπειρικός, τεύχος 358, Αθήνα. 1995

Διαβάζω, Αφιέρωμα, Κ.Π.Καβάφης, τεύχος 389, Αθήνα. 1998

Διαβάζω, Αφιέρωμα στον Γιώργο Σεφέρη, τεύχος 142, Αθήνα 1986.

Διαβάζω, Αφιέρωμα στον Διονύσιο Σολωμό, τεύχος 213, Αθήνα 1989.

Διαβάζω, Αφιέρωμα στον Κ.Γ.Καρυωτάκη, τεύχος 157, Αθήνα 1986.

Διαβάζω, Αφιέρωμα στον Κ. Παλαμά, τεύχος 334, Αθήνα 1994

Διαβάζω, Αφιέρωμα στο Νίκο Εγγονόπουλο, τεύχος 381, Αθήνα 1998.

Ελληνική Σημειωτική Εταιρία, Η Ζωή των Σημείων, επιμ. Ε.Καψωμένος και Γρ. Πασχαλίδης, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1996.

Εμβόλιμον, Αφιέρωμα στον Γιώργο Μαρκόπουλο, τεύχος 37-38, Άσπρα Σπίτια, 1997.

Εμβόλιμον Αφιέρωμα στον Αντώνη Φωστιέρη, τεύχος 41-42, Άσπρα Σπίτια, 2000.

Εντευκτήριο, Σελίδες για τον Οδυσσέα Ελύτη, τεύχος 70, Θεσσαλονίκη, 2005

Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών, Η νεοελληνική γλώσσα και λογοτεχνία στην εκπαίδευση, τεύχος 8, Αθήνα Δεκ. 1994.

Ζηρίδης, Η διδασκαλία της σύγχρονης ποίησης στη Μέση Εκπαίδευση, (Ξ. Α. Κοκόλης, Τ. Πατρίκιος, Μ. Saunier, Ν. Παρίσης, Δ. Μαρωνίτης), εκδ. Εκπαιδευτηρίων Ζηρίδη, Αθήνα 1978.

Νεοελληνική Μεταπολεμική Ποίηση (1945-1985),

Η Λέξη, Αφιέρωμα στο Γιάννη Ρίτσο, τεύχος 182, Αθήνα 2004.

Η Λέξη, Αφιέρωμα στο Γ.Σεφέρη, τεύχος 53, Αθήνα 1986.

Η Λέξη, Αφιέρωμα στο Δ.Σολωμό, τεύχος 142, Αθήνα 1997.

Η Λέξη, Αφιέρωμα στον Οδ. Ελύτη, τεύχος 106, Αθήνα 1991.

Η Λέξη, Αφιέρωμα στον Κ.Π.Καβάφη, τεύχος 23, Αθήνα 1983

Νέα Εστία, Αφιέρωμα στον Κ. Παλαμά, τεύχος 397, Εστία, Αθήνα 1943.

Νέα Εστία, Αφιέρωμα στον Σολωμό, τεύχος 1707, Εστία, Αθήνα 1998.

Νέα Εστία, Αφιέρωμα στον Κ.Π.Καβάφη, τεύχος 872, Εστία, Αθήνα 1963.

Νέα Εστία, Αφιέρωμα στον Ανδρέα Εμπειρικό, τεύχ. 1744, Εστία, Αθήνα 2002.

Ομπρέλα, Αφιέρωμα Ο Σολωμός και Η Ευρώπη, τεύχος 42, 1998.

Ομπρέλα, Αφιέρωμα Αλ. Παπαδιαμάντης, τεύχος 47, Αθήνα 2000.

Ομπρέλα, Αφιέρωμα Μ. Σαχτούρης, τεύχος 73, Αθήνα 2006.

Πόρφυρας, Σικελιανός-Ελύτης-Αναγνωστάκης, τεύχος 106, Κέρκυρα 2003.

Πόρφυρας, Έκτωρ Κακναβάτος, τεύχος 104, Κέρκυρα, 2002

Πόρφυρας, Αφιέρωμα στον Α. Εμπειρικό, τεύχος 101, Κέρκυρα 2001.

Πρακτικά Έκτου Συμποσίου Ποίησης, επιμ. Σωκράτης Σκαρτσής, Γνώση 1987.

Πρακτικά 19^{ου} Συμποσίου Ποίησης, Ρεύματα στη Σύγχρονη Ποίηση 1999, εκδ. Περί Τεχνών, Πάτρα. 2001.

Πρακτικά 20^{ου} Συμποσίου Ποίησης, Η Ποίηση στη Ζωή μας, 2000, εκδ. Περί Τεχνών, Πάτρα, 2001.

Σημειωτική και Εκπαίδευση, επιμ. Στ. Καμαρούδης και Ε. Χοντολίδου, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1996.

Τετράδια Ευθύνης, Κότινος στον Άγγελο Σικελιανό, *Αφιέρωμα*, τεύχος 11, Αθήνα 1980.

Τετράδια Ευθύνης, Φώτα και Φωτισμοί του Ν. Βρεττάκου, *Αφιέρωμα*, τεύχος 33, Αθήνα 1994.

Το Δέντρο, Λογοτεχνικές Πρωτοπορίες, Ο άλλος Σουρρεαλισμός, τεύχη 28-29, Αθήνα 1997

Το Δέντρο, Το μάθημα της Λογοτεχνίας, Δύο εκδηλώσεις στο Γαλλικό Ινστιτούτο, περιοδικά τεύχη 48-49, Αθήνα Χριστούγεννα 1989.

Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων (Π.Ε.Φ.) e-mail: pan.en.fill@gmail.com

Ενδεικτικά:

Σεμινάρια: τχ. 11 *Γλώσσα-Έκθεση-Λογοτεχνία*, τχ. 22 *Διονύσιος Σολωμός*, τχ. 23 *Οδυσσέας Ελύτης*, τχ. 35 *Το δημοτικό τραγούδι από την αρχαιότητα ως σήμερα*, τχ. 37 *Η θέση της λογοτεχνίας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*

Αφιέρωματα: Νικηφόρος Βρεττάκος, Γιάννης Ρίτσος, Τάσος Καλούτσας, Νίκος Γρηγοριάδης, Χριστόφορος Μηλιώνης, Γιώργος Σεφέρης, Νίκος Καζαντζάκης και εκπαίδευση, Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Γιώργος Κοτζιούλας κ.ά.

Φιλολογική (περιοδικό) : Αφιέρωματα σε πολλούς λογοτέχνες (Α. Κάλβος, Κ. Παλαμάς, Κ. Καρυωτάκης, Γ. Σκαρίμπας, Δ. Χατζής, Φ. Κόντογλου κ. ά.).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΣΥΝΟΠΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Α΄. Εφηβική λογοτεχνία, μυθιστόρημα: Ελένη Σαραντίτη, *Κάποτε ο κυνηγός...*, έπαινος UNESCO 3^η έκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1997

Ενδεικτική διδακτική πρόταση

1. Λίγα για το βιβλίο. Στο βιβλίο η αφήγηση εστιάζει στον πλατωνικό έρωτα δύο εφήβων, αλλά συγχρόνως αναφέρονται και πολλά άλλα θέματα, καλοδουλεμένα και επίκαιρα, όπως είναι η μετανάστευση της γαλιάς της Ευρυδίκης στο τέλος του Εμφυλίου (1949⁷) από τη Σπάρτη (όταν σκοτώθηκε ο σύζυγός της) με τον γιο της τότε πέντε ετών (πατέρα της Ευρυδίκης), στην Τασκένδη, μετά από πολλές περιπέτειες. Στην αφήγηση παρελαύνουν άνθρωποι με τις ιστορίες τους και τα ιστορικά γεγονότα που επηρέασαν τη ζωή τους, διότι και η ζωή των Ομογενών στην Τασκένδη δεν ήταν εύκολη επί Στάλιν (δυσμένειες πολιτικές, θάνατοι, μετατοπίσεις σε άλλες χώρες κ.ά.). Κάποιοι Ομογενείς επαναπατρίστηκαν, αλλά και στην Ελλάδα αντιμετώπισαν στην αρχή προβλήματα (δυσκολίες εργασίας, ρατσισμός κλπ.). Η αφήγηση είναι ζωντανή και πολυπρόσωπη, έχει ανατροπές και ελκύει την προσοχή του/της αναγνώστη/στριας.

⁷ Πρόκειται για τον Εμφύλιο στην Ελλάδα 1946-49.

Βασική ηρωίδα: Η νεαρή Ευρυδίκη, γεννημένη από Έλληνες πρόσφυγες στην Τασκένδη, έρχεται στην Ελλάδα, στην περιοχή των Τρικάλων, όπου -μαζί με όλα τ' άλλα προβλήματα της εγκατάστασης- έρχεται και ο έρωτας, καθώς ερωτεύεται με την πρώτη ματιά τον Σωτήρη (χαρές, ανατροπές και επιπτώσεις σε όλη την οικογένεια).

Χρόνοι: Χρόνος επιστροφής της οικογένειας της Ευρυδίκης στην Ελλάδα (δεκαετία του 1980). Ο χρόνος αυτός προεκτείνεται μέσα από τις αφηγήσεις, γίνεται ακορντεόν με αναδρομές στο παρελθόν και αναλήψεις στο μέλλον και με επιστροφές στο σημείο όπου το στημόνι ενώνεται με τα υφάδια της ζωής των ηρώων, παρόντων και απόντων. Μέσα από τους χρόνους παρουσιάζεται η ζωή αυτής της οικογένειας, που εμπεριέχει αφηγήσεις αφηγήσεων, πόνους, αγωνίες και πολλά ξεκινήματα ζωής από το μηδέν (ιστορία και η πλοκή της, ανατροπές και ανακατατάξεις). Δηλαδή, υπάρχει ο χρόνος της πρώτης μετανάστευσης της γιαγιάς της Ευρυδίκης από τη Μάνη (1949), η οποία μαζί με άλλους πολιτικούς πρόσφυγες, μέσω Αλβανίας, φτάνει αρχικά στην Ουγγαρία, όπου μένει πέντε χρόνια. Από την Ουγγαρία μετακινείται στην Τασκένδη (1955). Στην αφήγηση γίνεται αναφορά στις σπουδές του πατέρα της Ευρυδίκης στην Κιργιζία, στον γάμο του και στην επιστροφή του στην Τασκένδη. Ωστόσο, αρχίζουν να υπάρχουν προβλήματα στη Σοβιετική Ένωση και πολιτικοί διωγμοί. Οπότε, όταν η Ελλάδα ανοίγει τα σύνορά της για αυτούς τους Ομογενείς (δεκαετία του 1980), πολλοί επιστρέφουν στην Ελλάδα, μέσω Οδησσού. Έτσι και η οικογένεια της Ευρυδίκης φτάνει στον Πειραιά και από εκεί σε χωριό της περιοχής των Τρικάλων (χρόνος και ανθρώπινη δράση συμπορεύονται).

Ενδεικτικό πλάνο μαθήματος. Ενδεικτικοί στόχοι:

- Να γίνει κατανοούσα ανάγνωση, με την οποία -πέρα από την επιφάνεια του κειμένου-, διερευνάται και η συγκρότησή του, με τις μεταφορές, τις αλληγορίες, με τους διαλόγους και την πλοκή, με την εξέλιξη και τις όποιες συνειρμικές σχέσεις. Η πρώτη και η δεύτερη ανάγνωση συμβάλλει στην κατανόηση της ζωής και της δράσης των ανθρώπων εκείνων των κοινωνιών, που αντανακλώνται στο λογοτεχνικό έργο.
- Να αναδειχθούν αξίες και απαξίες.
- Να κατανοηθεί η εφηβεία και η ψυχολογία των εφήβων.
- Να αναδειχθεί η δομή του έργου, οι αφηγηματικοί τρόποι και οι αφηγηματικές τεχνικές του, καθώς και η γλώσσα της αφήγησης.
- Να πληροφορηθούν οι μαθητές/τριες για τη ζωή και την περιπέτεια του ευρύτερου ελληνισμού, είτε των προσφύγων, λόγω του Εμφυλίου στην Ελλάδα, είτε των προσφύγων του Πόντου προς τις Σοβιετικές Δημοκρατίες.
- Να ενεργοποιηθούν οι μαθητές/τριες και να μάθουν εργάζονται **με** το κείμενο και **στο** κείμενο, ατομικά και συνεργατικά.

Κύρια σημεία συζήτησης στη τάξη:

Εφηβικός έρωτας και ρατσισμός προς τους πρόσφυγες: Τα στοιχεία αυτά λειτουργούν ως κινητήρια δύναμη ανατροπών, ως πείσμα για επιβίωση και ως αγώνας για καλύτερη ζωή στην Ελλάδα των Ομογενών.

Πλοκή: Υπάρχουν πολλές ανατροπές καταστάσεων και ενδιαφέρουσα αφήγηση.

Πολιτιστικά στοιχεία: Παρουσιάζονται αξίες, ήθη-έθιμα της οικογένειας των μεταναστών, σε αντίστιξη με την οικογένεια του κτηματία και του δικηγόρου, παράγοντα του τόπου.

Πρόσωπα: Σκιαγραφούνται μέσα από τη δράση τους.

Αφηγηματικοί τρόποι και τεχνικές που εντοπίζονται: αφήγηση, περιγραφή, διάλογοι, σχόλια, διακείμενα και εγκιβωτισμοί επιστολών και τραγουδιών. Επίσης, εντοπίζονται πολυγλωσσία/πολυφωνία (με την παράθεση, μέσα στα ελληνικά, ρωσικών και άλλων ξένων λέξεων), μεταφορές, παρομοιώσεις κλπ.

Ανακεφαλαίωση και δημιουργική γραφή

2. Διδασκαλία του μυθιστορήματος της Ελένης Σαραντίτη, *Κάποτε ο κυνηγός.... Μπορεί να γίνει σε ομάδες (ομαδοσυνεργατικά) ή με δοσμένες ερωτήσεις ή με δοσμένους άξονες μελέτης, στους οποίους μπορούν να εργαστούν ατομικά ή με τη μέθοδο σχεδίων εργασίας/project).*

Αρχικά, αφιερώνεται ένα δίωρο για μελέτη του κειμένου στην τάξη, κειμενοκεντρικά, σε μορφή και περιεχόμενο. Όλοι διαβάζουν το μυθιστόρημα και στη συνέχεια οι μαθητές/τριες χωρίζονται σε **έξι ομάδες. Οι πέντε** αναλαμβάνουν να επεξεργαστούν σε μορφή και περιεχόμενο τις σελίδες που έχουν κάποια νοηματική αυτοτέλεια. Στο τέλος, οι πέντε ομάδες θα ενώσουν -με συνοχή και συνεκτικότητα- τα κείμενά τους για την ανακεφαλαίωση του μυθιστορήματος. Για την παρουσίαση των εργασιών και την ανακεφαλαίωση θα χρειαστούν τουλάχιστον δύο δίωρα. Κάποια βασικά στοιχεία γράφονται στον πίνακα.

Η 6^η ομάδα έχει πέντε παιδιά, που συμμετέχουν από ένας/μία σε κάθε ομάδα και καταγράφουν τα κύρια σημεία της ενότητας, που επεξεργάζεται η κάθε ομάδα. Συμμετέχουν στην όλη συζήτηση, αλλά αποκτούν και μια επιπλέον ιδιότητα, των εκπροσώπων κάθε ενότητας για τη συνόψιση. Στη συνέχεια και οι πέντε παρουσιάζουν όλες τις ενότητες είτε προφορικά ή γραπτά, είτε με power point.

Ο/η καθηγητής/τρια συντονίζει και βοηθάει, σύμφωνα με το πλάνο εργασίας του.

Ενδεικτικό πλάνο: Τόποι και χώρες, με την ιστορία τους και τον πολιτισμό τους.

Χρόνος και χρόνοι: χρόνος εκκίνησης της αφήγησης και χρόνοι που περνούν με τις αναδρομές στο παρελθόν ή με προλήψεις (προοπτικές στο μέλλον).

Πρόσωπα: κύρια και δευτερεύοντα ή ακόμα και έμμεση παρουσία τους, με μνεία χωρίς τη φωνή τους.

Αφήγηση: Αφήγηση είναι ο τρόπος που αφηγείται κάποιος -ο αφηγητής- μια ιστορία με γεγονότα, πραγματικά ή φανταστικά, τα οποία έχουν χρονική ακολουθία. Ο αφηγητής και η χρονική διαδοχή των γεγονότων είναι βασικά στοιχεία της αφήγησης. Στο μυθιστόρημα η αφήγηση στηρίζεται σε πραγματικά γεγονότα. Γίνεται συζήτηση αν η αφήγηση είναι γραμμική (επίπεδη) ή ενδιαφέρουσα με ανατροπές, με πλοκή, με σχόλια, με περιγραφές και διαλόγους (με τους διαλόγους αποκτούν άμεση φωνή οι κειμενικοί ήρωες), με διακείμενα (αφηγηματικοί τρόποι), με συνοχή και συνεκτικότητα, με τεχνικές γραφής (επαναλήψεις, μεταφορές, παρομοιώσεις, αλληγορίες κλπ., που λέγονται αφηγηματικές τεχνικές). Κάθε αφηγηματική ιστορία έχει αφηγηματικό στόχο, είναι αυτό που αναζητάμε ως νόημα ή νοήματα, που βγαίνει/συνάγεται από τη δράση των κειμενικών ηρώων. Εννοείται ότι το βασικό υλικό της λογοτεχνίας είναι η γλώσσα, η οποία διερευνάται αν ρέει, αν έχει ιδιόλεκτα-πολυφωνία, αν εστιάζει σε λέξεις-φράσεις, που προωθούν την ιστορία της αφήγησης ή εντείνουν το ενδιαφέρον, αν έχει πλούσιο λεξιλόγιο και εκφραστική δύναμη, γενικά αν είναι ελκυστική λογοτεχνική γλώσσα και αν έχει πολυσημική διάσταση, π.χ. στο μυθιστόρημα ο έρωτας παρουσιάζεται ως φως. Όλα αυτά διερευνώνται πάντα με κειμενικά στοιχεία και όχι όλα μαζί

από την αρχή του μαθήματος αλλά σταδιακά γίνεται η μύηση των μαθητών/τριών στην αποκωδικοποίηση της λογοτεχνικής γλώσσας.

Στη διερεύνηση του *τι* λέει το κείμενο και *πώς* το λέει, θα γίνει αναφορά και στα ιστορικά δρώμενα, στις ρατσιστικές συμπεριφορές και παλαιές αντιλήψεις, στη λαϊκή σοφία, προερχόμενη κυρίως από τη γιαγιά, σε αξίες και απαξίες. Επίσης, διερευνώνται οι μύθοι και τα παραμύθια, που συμπλέκουν φωνές, μηνύματα και αλήθειες, σε ένα πολύχρωμο και καλοδουλεμένο κείμενο, σαν τα υφαντά μιας άλλης εποχής.

Αφηγητής: Στην αφήγηση εντοπίζεται το πρόσωπο του αφηγητή της ιστορίας αν βλέπει τα πάντα απ' έξω ή αν συμμετέχει στην ιστορία (παντογνώστης ή πρωτοπρόσωπος).

Ανακεφαλαίωση. Η ανακεφαλαίωση μπορεί να γίνει με πολλούς τρόπους, όπως με ανάγνωση κομβικών παραγράφων ή με συνόψιση ή με προέκταση μέσα από τη δημιουργική γραφή των μαθητών/τριών, οι οποίοι/ες μπορούν, μετά τη μελέτη του μυθιστορήματος, να γράψουν το δικό τους μικροκείμενο, διήγημα ή ακόμα να δώσουν άλλο τέλος στο μυθιστόρημα και άλλον τίτλο.

3. Πιο αναλυτικά: Το μυθιστόρημα οργανώνεται σε υποσύνολα με βάση τις σελίδες, που συγκροτούν νοηματικές ενότητες.

Πρώτη ομάδα (σελ. αρχή έως 49): Σε αυτές τις σελίδες δίνονται τα απαραίτητα στοιχεία για να παρακολουθήσουμε την αφήγηση. Με τη φράση «ΕΞΩ Η ΜΕΡΑ ΛΙΓΟΣΤΕΥΕ» αρχίζει μια άλλη μικροενότητα –πάντα σε συνεκτικότητα με την πρώτη-. Σε αυτές τις σελίδες δίνονται όλα τα απαραίτητα, στα οποία εστιάζει η ομάδα, όπως είναι ο εφηβικός έρωτας, μέσα από τον λυρισμό του φωτός, η περιγραφή του χώρου ζωής της αφηγήτριας, τα αρνητικά της νέας εγκατάστασης, οι μετακινήσεις της οικογένειας στο παρελθόν (αναδρομές) με πληροφορίες για την Τασκένδη, για τον Εμφύλιο (1946-49) και τη φυγή στην Ελλάδα. Οι πρώτες απογοητεύσεις, η φίλη, που είναι μακριά για να συνομιλεί και να βοηθάει στην αντιμετώπιση των προβλημάτων, η προοικονομία της αφήγησης με την επιστράτευση του μύθου για τον Ιβάν. Επίσης, δίνεται και η πρώτη γνωριμία της Ευρυδίκης με τον Σωτήρη. Όλα αυτά τα επεξεργάζεται η πρώτη ομάδα. Μπορεί ενδο-ομαδικά να γίνει και κατανομή εργασιών σε κάθε μέλος των ομάδων.

Η δεύτερη ομάδα (σελ. 50-76): Παρουσιάζει τα βασικά θέματα του έργου στη μορφή και στο περιεχόμενο (την τεχνική της γραφής, τις αξίες, τις νέες πληροφορίες) και αναπαριστά - μέσα από τον λόγο- τη ζωή των κειμενικών ηρώων στην Τασκένδη, με τις αξίες τους και την Ελλάδα της καρδιάς τους. Γίνεται εστίαση στον λόγο της γιαγιάς και στις αφηγήσεις της, καθώς είναι έντονα παρούσα. Μπορεί να σχολιαστεί ότι η γιαγιά λειτουργεί ως μέντορας, καθώς οι μέντορες έχουν εμπειρία και λαϊκή σοφία (βλ. Ομηρικά Έπη). Παρουσιάζονται τα προβλήματα της οικογένειας στον νέο τόπο εγκατάστασης, οι ρατσιστικές στάσεις κάποιων, η άφιξη του κεραυνοβόλου έρωτα, η επινόηση του εσωτερικού μονολόγου της Ευρυδίκης, η οποία υποτίθεται ότι μιλάει στη μακρινή φίλη της, στοιχείο που καταδεικνύει την ψυχική της κατάσταση (μαθητεία στην εφηβική ηλικία). Σημαντικό στοιχείο είναι και ο στοχασμός για τη δύναμη των λέξεων, ιδιαίτερα στις σελίδες 69-72. Τέλος, η ομάδα αναφέρεται στον φυσικό τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται ο Σωτήρης στον αγρό, στη συνάντησή του με την Ευρυδίκη και στον διάλογο με τη γιαγιά. Η ομάδα συζητάει και για την εξέλιξη της αφήγησης και τον τρόπο που αυτή σταδιακά γίνεται ενδιαφέρουσα (πού, πώς και γιατί γίνεται ενδιαφέρουσα).

Τρίτη ομάδα (σελ. 77-103). Με αναδρομή στο παρελθόν παρουσιάζεται η πορεία επιστροφής της οικογένειας των Ελλήνων προσφύγων μέσω Οδησσού με πλοίο στον Πειραιά. Οι μαθητές/τριες εστιάζουν στην αφηγήτρια, η οποία παρουσιάζει την ιστορία της πόλης – αποικία ελληνική και μετά ρωμαϊκή (λιμάνι), το Μουσείο της Φιλικής Εταιρείας, τη δράση του Ξάνθου και τον διωγμό του, τον ρόλο της αναφοράς στην ταινία «Θωρηκτό Ποτέμκιν», που αναφέρεται στην Οδησό, τον εγκιβωτισμό μιας άλλης ιστορίας της γριάς/ μπάμπουσας και τον πόνο της. Αναδεικνύονται, επίσης, η μοναξιά της Ευρυδίκης, τότε και τώρα, το επεισόδιο με τα σκυλιά, που δίνει και τον τίτλο στο έργο, και η πρώτη σκιαγράφιση της αδελφής του Σωτήρη, μέσα από τα λόγια και την πράξη της, καθώς αποκαλύπτει στους γονείς της ότι ο Σωτήρης βγαίνει με την προσφυγοπούλα. Αυτό το νέο αναστατώνει την οικογένεια του Σωτήρη και κυρίως τη μάνα, οπότε προοικονομούνται ανατροπές. Ακόμα, αναδεικνύονται τα θέματα της οικογένειας της Ευρυδίκης, η οποία παρουσιάζεται ως ένα πολύ ώριμο κορίτσι, με ενσυναίσθηση για όλους, κυρίως για τον ταλαιπωρημένο πατέρα της, που από πανεπιστημιακός έγινε εργάτης γης.

Επίσης, γίνεται εστίαση και στην εξαιρετική σκιαγράφιση της γιαγιάς από την αφηγήτρια και αυτό συζητείται, διότι ο σοφός λαϊκός λόγος της προοικονομεί την εξέλιξη της αφήγησης. Το πορτρέτο της Ευρυδίκης συμπληρώνεται (παιδί του βιβλίου και της μοναξιάς), όταν εξομολογείται τον φόβο της στον Σωτήρη και του συνιστά να διαβάσει βιβλία, μερικά του δανείζει η ίδια. Η παράθεση μύθων και παραμυθιών δημιουργούν στοιχείο προοικονομίας και πολυφωνία. Η συμμετοχή της φύσης είναι έντονη, μέσα από την οποία παρουσιάζεται η ψυχολογία της ερωτευμένης Ευρυδίκης. Πέρα από το περιεχόμενο, πρέπει να αναζητηθούν και στοιχεία μορφής, το *πώς* λέγεται το κάθε τι στην αφήγηση. Τέλος, επιδιώκεται να εμπλακούν, συναισθηματικά, και οι μαθητές/τριες, με ερωτήσεις του τύπου: *πώς νιώθετε εσείς, μελετώντας αυτό το μυθιστόρημα; Τι σας ενοχλεί, ιδιαίτερα, και γιατί;*

Τέταρτη ομάδα (σελ. 104-132). Η αφήγηση εδώ εμπεριέχει πρότυπα ζωής και παραδείγματα βιωμένα, όπως του ηλικιωμένου γέρου που τρέχουν να τον συντρέξουν. Όλα αυτά ως πρότυπα και αντιπρότυπα σχολιάζονται από τους μαθητές, διότι έχουν την ανθρώπινη διάστασή τους στις μικρές κοινωνίες. Ανάλογος είναι και ο τρόπος που η γιαγιά μεταλαμπαδεύει ανθρωπιά και αξίες στην εγγονή της. Η φιλοζωία της Ευρυδίκης είναι ένα άλλο θέμα που πρέπει να συζητηθεί καθεαυτό, αλλά και σε σχέση με την εξέλιξη της αφήγησης, καθώς η πρώτη προσέγγιση με τον Σωτήρη γίνεται με την πρόσκληση να δει τα νεογέννητα γατάκια. Ένα άλλο θέμα αποτελεί η κουλτούρα της οικογένειας, που –παρά τα οικονομικά τους προβλήματα– δεν απορρίπτουν την πρόταση της Ευρυδίκης να συνεχίσει το πιάνο, το οποίο είχε ήδη αρχίσει στην Τασκένδη. Επίσης, γίνεται εστίαση και στο επεισόδιο με την εμφάνιση της μάνας του Σωτήρη στη γιαγιά της Ευρυδίκης. Από τα λόγια της προβλέπονται μελλοντικές ανατροπές, που προκαλούνται από την υπεροψία της πλούσιας ιδιοκτήτριας προς τη γιαγιά-πρόσφυγα. Ακολουθεί νέα ανατροπή στη ροή της αφήγησης όταν ο Σωτήρης δεν πήγε στο σχολείο, μετά το σχόλασμα, να συναντήσει την Ευρυδίκη, όπως της είχε υποσχεθεί, με επιπτώσεις στην ψυχολογία της ηρωίδας. Παράλληλα, προετοιμάζεται ο/η αναγνώστης/τρια (πρόληψη) για το *τι* θα γίνει στο μέλλον, καθώς η οικογένεια του Σωτήρη οργανώνει σχέδιο απομάκρυνσής του από την Ευρυδίκη και από το χωριό (νέα πλοκή στην αφήγηση).

Πέμπτη ομάδα (σελ. 132-170). Τα μέλη της ομάδας εστιάζουν στην εγκιβωτισμένη ιστορία της γιαγιάς για την Αγγέλω, που στοχεύει στην προετοιμασία της εγγονής της για τη σχέση της με τον νέο. Εστιάζει ακόμα και στην αφήγηση της μάνας για μια πλατωνική δική της

περιπέτεια. Και οι δύο ιστορίες –πέρα από την εποχή στην οποία αναφέρονται– συγκροτούν διαλογικότητα με τη σοφία του παρελθόντος για το μέλλον. Ένα κομβικό στοιχείο, το οποίο συζητείται από την ομάδα είναι ο έρωτας με την πρώτη ματιά για τον Σωτήρη της Ευρυδίκης, η οποία δεν μπορεί να ελέγξει την κατάσταση. Παρουσιάζονται, συνοπτικά, η αναχώρηση του Σωτήρη, τα πρώτα συχνά γράμματά του και η αραίωσή τους στη συνέχεια (ανατροπή). Η αφήγηση εστιάζει και στο συναισθηματικό επίπεδο, στην ψυχολογία της έφηβης ηρωίδας, η οποία επιβαρύνεται τόσο από τη στάση του Σωτήρη όσο και από την αρρώστια του πατέρα της. Το έργο συνομιλεί έμμεσα με τα δημοτικά μας τραγούδια (συμμετοχή της φύσης στα ανθρώπινα συναισθήματα). Στην αφήγηση δίνονται και τα πρώτα θετικά μηνύματα, καθώς η προσφυγική οικογένεια αποκτάει τις πρώτες φιλίες με κατοίκους του χωριού, στοιχείο σημαντικό για το άνοιγμα της οικογένειας από τη μοναξιά στην κοινωνία.

Μεταβολή της αφήγησης στο εναντίον (δράση και πλοκή). Το σχέδιο της μάνας του Σωτήρη. Εννοείται ότι η κάθε ομάδα –πέρα από τα θέματα ως κομβικά στοιχεία– θα δώσει προσοχή και στην τέχνη της γραφής και στις αφηγηματικές επινοήσεις της δημιουργού, καθώς όλα –μορφή και περιεχόμενο– κάνουν αυτό το μυθιστόρημα μαθητεία για μικρούς και μεγάλους.

Η παρουσίαση. Η παρουσίαση του έργου θα γίνει στην αναγνωστική κοινότητα σε εύθετο χρόνο, που θα συν-αποφασίσουν μαθητές/τριες και καθηγητές/τρια. Η κάθε ομάδα θα παρουσιάσει την εργασία της και η έκτη θα δώσει με power point τη συνόψιση.

Ως επιστέγαση της μελέτης του μυθιστορήματος μπορεί η συζήτηση να εστιάσει και στο πώς βίωσαν αυτή τη μελέτη οι μαθητές/τριες, τι τους άρεσε ή τι τους/τις δυσκόλεψε (γλώσσα, χρονικές αναδρομές κλπ.), ακόμα και αν μπόρεσαν να μπουν στη θέση της ηρωίδας ή κάποιου άλλου ήρωα της αφήγησης. Ακολουθεί η δημιουργική γραφή ως προέκταση του έργου, καθώς θα μπορούσε να ζητηθεί να γράψουν το ίδιο θέμα, με άλλη εξέλιξη και πλοκή και με άλλον τίτλο, σε μορφή διηγήματος ή σε ποίημα ή σε θεατρικό, με μετάπλαση της αφήγησης σε διάλογο μεταξύ των κειμενικών ηρώων ή μπορούν να δημιουργήσουν εμπνεόμενοι/μενες από το μυθιστόρημα ένα κόμικ. Έτσι οι μαθητές/τριες από αναγνώστες/τριες θα γίνουν δημιουργοί του δικού τους κειμένου και μπορεί αυτή η μελέτη να τους στρέψει στη μελέτη και άλλων έργων της Ελένης Σαραντίτη ή σε έργα άλλων δημιουργών (φιλιαναγνωσία).

Β'. Ενδεικτικές προτάσεις συλλογής διηγημάτων

Η πρόταση συλλογής διηγημάτων ως ολόκληρο έργο εξυπηρετεί τη μελέτη μικρών σε έκταση ολοκληρωμένων κειμένων, ατομικά από τους/τις μαθητές/τριες ή σε ομάδες. Ο/η εκπαιδευτικός έχει τη δυνατότητα να επιλέξει διηγήματα, ανάλογα με τα ενδιαφέροντα των μαθητών/τριών του, και να αναθέσει τη μελέτη τους σε ανάμικτες ομάδες με μαθητές και μαθήτριες.

Ι. Δημήτρης Χατζής, *Το τέλος της μικρής μας πόλης*, εκδ. Πλειάς, Αθήνα 1974

Τα διηγήματα του Δημήτρη Χατζή αναφέρονται σε **θέματα κοινωνικά**, όπως η φτώχεια και οι επιπτώσεις της, τα οικογενειακά προβλήματα, τα προβλήματα σχέσεων, θέματα εθνικά (Εμφύλιος και Κατοχή), αλλαγή των κοινωνικών και οικονομικών δομών κ.ά. Έτσι, οι

μαθητές/τριες πληροφορούνται για τα προβλήματα άλλων εποχών, τα οποία σήμερα αντιμετωπίζουν πολλές χώρες. Πέρα από την πληροφόρηση, αναδεικνύονται αξίες, μέσα από τη δράση και τη στάση των κειμενικών ηρώων και ηρωίδων. Επιπλέον, η γνώση των κοινωνιών του παρελθόντος βοηθάει στην κατανόηση του παρόντος. Τα διηγήματα τα μελετούν οι μαθητές/τριες, σε ομάδες ή ατομικά, ως προς τη μορφή και το περιεχόμενο.

Η. Ηρώ Νικοπούλου, *Ελληνιστί: Ο γρίφος. Διηγήματα*, εκδ. Γαβριηλίδης, Αθήνα 2013

Τα διηγήματα της Η. Νικοπούλου έχουν κοινό παρονομαστή τις **οικογενειακές σχέσεις**, οι οποίες αφήνουν το αποτύπωμά τους στα μέλη της οικογένειας, από τη νηπιακή ηλικία. Τα αποτυπώματα αυτά, τραυματικά συνήθως, οργανώνουν το καθένα τη δική του ιστορία και συμβάλλουν στην αυτογνωσία και στην απαλλαγή/έξοδο από κάτι ανάλογο για τον/την αναγνώστη/τρια. Εξηγούνται, επίσης, μέσα από αυτά τα κείμενα, εμμονές, συνήθειες ή και ανάγκες των ατόμων. Συνειδητοποιούνται καταστάσεις, που οδηγούν στην απαλλαγή, έξοδο, ή και τη σταδιακή σμίκρυνση στην ψυχή των αναγνωστών/τριών, αν ανακαλύψουν κάτι στα κείμενα συγγενικό με το δικό τους τραύμα. Στην εφηβεία, μάλιστα, θέματα απλά για την ώριμη ηλικία, μεγενθύνονται, καθώς ο έφηβος και η έφηβη προσπαθούν να κατανοήσουν ποιος και ποια είναι, για να συγκροτήσουν τον χαρακτήρα τους και την προσωπικότητά τους.

Ενδεικτική πρόταση. Οι μαθητές/τριες σε **ομάδες ή ατομικά** αναλαμβάνουν τη μελέτη ενός διηγήματος. Η κάθε ομάδα μελετάει στο σπίτι: περιεχόμενο, πλοκή, πρόσωπα με τη δράση τους και την ψυχολογία τους, χρόνο, χώρο, τεχνική, ύφος του δημιουργού κ.ά. Τοποθετούνται μαθητές/τριες απέναντι στο θέμα και τους ήρωές του, συγκροτούν και καταγράφουν την εργασία, η οποία έχει συν-αποφασιστεί και τους έχει ανατεθεί, ώστε να είναι σε θέση να την παρουσιάσουν στην τάξη. Η παρουσίαση των διηγημάτων από τις ομάδες ή τα άτομα στην τάξη (θα διατεθεί ανάλογος χρόνος για αυτό) θα εστιάσει, επίσης, και στη συνολική αποτίμηση του έργου του/της δημιουργού, της θεματικής κάθε διηγήματος και της τεχνικής που αξιοποιεί κάθε δημιουργός.

Με αυτήν την ενδεικτική στρατηγική μελέτης του ολόκληρου έργου, με συλλογές διηγημάτων, οι μαθητές/τριες θα διαβάσουν, θα κατανοήσουν και ελεύθερα θα κρίνουν και θα συγκρίνουν τα κείμενα. Είναι αυτονόητο ότι μπορούν να συμφωνήσουν ή να διαφωνήσουν πάνω σε κάποια θέματα. Τέλος, θα δημιουργήσουν και θα δώσουν τις δικές τους προεκτάσεις με όποια μορφή δημιουργικής γραφής επιλέξουν.